

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Bc. Vojtěch Šváb

Sešívání rituál

(Analýza rituálního chování fanoušků Slavie Praha)

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Marek Halbich, PhD.**

Praha 2012

Obsah:

ABSTRAKT	5
1 ÚVODNÍ KAPITOLA	7
1.1 TEORETICKÝ KONCEPT A CÍLE PRÁCE	7
1.2 METODOLOGICKÝ PŘÍSTUP	14
2 FANOUŠKOVSTVÍ: MEZI STRUKTUROU A ANTISTRUKTUROU	18
2.1 FANOUŠKOVSTVÍ JAKO ANTISTRUKTURA	18
2.1.1 <i>Oděv a dílčí aspekty chování</i>	18
2.1.2 <i>Karnevalový étos</i>	23
2.1.3 <i>Shrnutí</i>	28
2.2 PROBLEMATIZACE FENOMÉNU	30
2.2.1 <i>Fanouškovství jako individuální prožitek</i>	30
2.2.2 <i>Fanouškovství: na pomezí struktury a antistruktury</i>	32
2.2.2a <i>Komericializace a komodifikace</i>	33
2.2.2b <i>Působení na strukturu</i>	39
2.2.2c <i>Každodennost a média</i>	42
2.3 SHRNUÍ.....	47
3 FANOUŠKOVSTVÍ JAKO RITUÁL	50
3.1 ÚVOD	50
3.2 ANALÝZA.....	51
3.2.1 <i>Barvy</i>	51
3.2.2 <i>Tradice a historie</i>	57
3.2.3 <i>Domov a místo</i>	64
3.2.4 <i>Zosobnění hodnot</i>	69
3.2.5 <i>Věrnost, oddanost, sounáležitost</i>	73
3.2.6 <i>Étos bojovnosti a vítězství; sociální drama</i>	79
3.2.7 <i>My a oni</i>	81
3.3 SHRNUÍ.....	88
4 ZÁVĚR	91
5 LITERATURA	98

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně jen s použitím uvedených zdrojů. Současně dávám svolení k tomu, aby práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 1. 2012

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucímu své práce za odborné vedení, cenné rady a trpělivost. Dále pak všem, díky nimž byly tento výzkum i celé mé studium možné.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá fenoménem sportovního diváctví, zejména v konkrétních projevech fanoušků klubu Slavia Praha. Tento jev je zde tematizován především z pohledu rituálu. Východiskem jsou teze V. Turnera a jeho teorie liminálního/liminoidního. Ty předpokládají existenci jisté antistrukturální oblasti, v níž společnost ztrácí nad jednotlivci i skupinami dočasně svou moc, což jim poskytuje určitou formu svobody. Uvedené však nabývá odlišných forem v tradiční a industriální společnosti. Tato práce si klade za cíl prozkoumat povahu fanouškovského prostředí ve vztahu k této teoretické kategorizaci: tedy vztah ke struktuře a antistruktuře a k oběma jejich odlišným podobám. Tato kategorizace je přitom odvozena od Turnerova konceptu sociálního dramatu, k němuž je proto zkoumaný fenomén rovněž vztahován. Druhou ústřední rovinou je ritualita samotné skupiny, která je koncipovaná jako představovaná komunita. V této oblasti pak práce cílí na analýzu konkrétních symbolických prvků, jejich kontextuálního i konvenčního významu, a performativního rozměru této rituality. V neposlední řadě zde pak jde o vztah obou zmíněných rovin rituality.

klíčová slova: fanouškovství, rituál, liminalita, antistruktura, performance

Abstract

This thesis deals with a sport audience phenomenon, in particular with the concrete SK Slavia Praha supporters' expressions. This phenomenon is examined primarily from the perspective of ritual. The main concept is based on V. Turner's theory of liminal/liminoid. This theory claims the existence of a certain antistructure sphere in which both an individual and a social group become temporarily free from social power and somehow unhampered. However, there is a different form of this state in traditional and industrial society. This thesis examines the nature of fandom in relation to this theoretical categorization: hence to both the structure and the antistructure and their different forms. These categories are derived from Turner's concept of social drama, which therefore becomes the interpretative framework of the examined phenomenon as well. The second crucial level of the thesis deals with the ritual behaviour of the supporter community (conceptualized as imagined) itself. In this area, the thesis is

focused on the concrete symbolic elements analysis, their contextual and conventional meaning and also on the performative aspect of this ritual behaviour. The mutual relation between both of the mentioned rituality levels is also adressed.

keywords: fandom, ritual, liminal, antistructure, performance

1 Úvodní kapitola

1.1 Teoretický koncept a cíle práce

Cílem této kapitoly je představit základní teoretický koncept této práce. Jak její název napovídá, tématem bude rituální chování společenství fanoušků. Sportovní diváctví a fanouškovství jsou významné společenské fenomény, které jsou charakteristické výrazným symbolickým rozměrem. O tom jsem se přesvědčil již během svého předchozího výzkumu v této komunitě, na nějž jsem se rozhodl touto prací navázat, rozšířit jej a nahlédnout celou problematiku z odlišné perspektivy – perspektivy rituálu. Ze všech jeho rovin bych se rád soustředil zejména na dvě: jednak na vztah fanouškovského rituálu k běžným, každodenním normám společnosti, a jednak na jeho funkci pro společenství fanoušků jako takové. Nejprve tedy podrobněji k prvnímu aspektu.

Většina teorií rituálu pracuje s předpokladem, že se jedná o čas vytržený z proudu každodenního života, naplněný činnostmi, jež se nějak od těch každodenních odlišují. I když toto oddělení nemusí být absolutní a může se jednat o metodologický konstrukt, přinejmenším do relativního kontrastu se oba způsoby jednání postavit dají. Tento znak přiznává rituálnímu chování i Victor Turner, jehož teorii prezentovanou v knize *From Ritual to Theatre* bych rád využil jako základní východisko pro zkoumání fanouškovské rituality. V souladu se svým chápáním kultury ne jako statické, nýbrž dynamické entity, chce Turner zachytit variabilitu symbolů a jejich inovativní potenciál. Navazuje přitom na terminologii Arnolda van Gennepa a jeho koncept přechodového rituálu, který se zabývá průběhem přechodu z jednoho společenského stavu do druhého. Gennep zde rozlišuje tři fáze: odloučení, liminální fázi a znovupřijetí. Za nejdůležitější fázi v této triádě Turner považuje střední, liminální. Jedná se o fázi, kde lidé ztrácejí sociální atributy, poněvadž již nepatří do staré role, ale ještě nepřijali novou. Proto nad nimi v této době vlastně společnost ztrácí moc a mohou tak dělat to, co by jinak nebylo přijatelné; získávají zvláštní druh svobody. Vzniká zde volné pole působnosti bez nějakých rigidních pravidel. Může zde proto docházet k subverzi struktury společnosti a inovativním kreacím, satirickým a výsměšným komentářům. Pro tento jev zavádí Turner pojem antistruktury, která znamená osvobození se od omezení vycházejících z příslušnosti k různým společenským rolím, útvarům, statusům. Vzhledem k tomu, že společenské systémy tendují ke koherenci, dochází k aktivaci této antistruktury zejména

v těchto liminálních mezi-fázích. Liminalita je vlastně hlavní prostředek, kterým se společnost sama na sebe dívá, reflektuje se a obnovuje.

Turner však rozlišuje podobu, jakou tato fáze nabírá v tradiční (předindustriální) a moderní (industriální) společnosti. Tato dvě uspořádání se podle něj zásadním způsobem liší zejména v pojetí práce a hry, volného času. Zatímco v tradiční společnosti práce prostupuje vlastně vším konáním, tzn. vše je prochnuto určitým étosem povinnosti, ve společnosti moderní je mezi prací a volným časem jasný protiklad vycházející z toho, že lidská činnost již není společenskou strukturou určena v takovém rozsahu; práce se tak stává arbitrárnější a jedinec má větší možnost volby. Pouze u takto pojaté práce, oddělené od všeho ostatního jen za účelem výdělku, vzniká volný čas ve vlastním slova smyslu, a to jako svoboda od povinnosti a svoboda ke kreativě a překročení limitů. Je zde proto ještě větší možnost experimentování. V moderních společnostech podle Turnera vznikají v rámci liminoidní fáze, tedy moderní obdoby fáze liminální, určité symbolické žánry, které si hrají s kulturními faktory, různě je kombinují, napodobují apod., přičemž strukturu často kritizují a podíravají (nemusí to však být pravidlem). Vše se ale odehrává složitěji než ve společnostech tradičních. Důležitý rozdíl mezi oběma formami spočívá podle Turnera v tom, že liminální je přes to, že se nese ve znamení boření pořádků, obvykle povinné a spjaté s pravidelnými kalendářními sociálně strukturálními rytmy, kdežto liminoidní je volitelné jak z hlediska činností, tak lidí. S tím souvisí také to, že v liminálním je zdůrazňován zejména kolektivní rozměr, zatímco liminoidní se vyznačuje spíše individuální kreativitou. V liminálním proto dochází k prožitku *communitas*, který je charakterizován silným dojmem celistvosti a homogenosti společenství, kde je možno se přímo konfrontovat s ostatními cele, nikoliv jen skrze dílčí role, které lidé hrají v běžných každodenních interakcích. Ve své základní, spontánní podobě je prožitek *communitas* okamžitým prchavým okamžikem, pročež pak podle Turnera nastává snaha ji nějak institucionalizovat a nastolit, což ústí v určité napětí, neboť systém a spontaneita jsou obtížně slučitelné. V krajním případě se mohou *communitas* považovat za všelidské a všeobjímající, zatímco sociální struktura je spíš exkluzivní a zdůrazňuje dichotomie, pročež může *communitas* pociťovat jako hrozbu. Podstatné však je, že liminoidní je mnohem individuálnější. Neslouží už primárně struktuře jako takové a je tak v podstatě vytrženo z kontextu přechodového rituálu. Poskytuje však stále prostor k experimentování, navrhování alternativ a kritice mainstreamu. Liminoidní nemá tak těsný vztah ke struktuře jako liminální, neboť vzniká mimo hlavní

instituce, pročež není integrováno do celkového sociálního procesu; nese znaky plurality, fragmentárnosti a experimentu. Vzhledem k tomu, že funkcí rituálu je především integrovat komunitu spojením členů ve sjednoceném prožitku, sladovat kolektivní zkušenosti, hodnoty a kosmologické vize komunity, není vlastně liminoidní podle Turnera rituálním v pravém slova smyslu. Jedná se pouze o jakési reziduum liminálního, které nedovede vytvořit prostředí pro sdílení hodnot.

Turner v souvislosti s *communitas* zmiňuje ještě pojem *flow*, který vyjadřuje stav, kde následují činy podle interní logiky bez vědomého zásahu, kde je malý rozdíl mezi prostředím a člověkem, mezi stimulem a reakcí. Pole stimulů se zde podstatně zužuje a omezuje výhradně na přítomné, které tak nabývá vrchu nad minulým a budoucím. Dochází k potlačení ega a externích cílů; *flow* je samoúčelný a působí okamžité štěstí. *Communitas* ale podle Turnera nepotřebují na rozdíl od *flow* žádný spouštěč. Ve *flow* jde navíc spíše o individuální prožitek, kdežto těžiště *communitas* leží v intersubjektivitě.

Victor Turner klasifikuje sport jako liminoidní, volnočasovou zábavu. Tato práce si klade za cíl zjistit, je-li tato kategorizace v konkrétním příkladě slávistických fanoušků adekvátní. S tím souvisí otázka, je-li třeba klást oba termíny do neslučitelného protikladu, nebo je možné si je představit spíše jako dva protilehlé póly určitého spektra, mezi nimiž je určité kontinuum, v němž sportovní fanouškovství leží, nesouc znaky obojího. Za tím účelem bude třeba diváctví analyzovat z hlediska různých rovin, pokud možno co nejkomplexněji.

Zmíněné antistrukturní odvrhování norem má blízko k teoriím karnevalu. Karneval bývá definován jako čas povolené sociální odchylky, kdy je možné dočasné odložení sociálních rolí a pravidel a chování, které je za normálních okolností nepřipustné: vysmívání, zpochybňování autority, převrácení pořádku, bujaré veselí a pití, oblékání do výstředních šatů.¹ Karneval je vlastně také liminálním prostorem, který umožňuje uvolnění vášní a tužeb. I tímto prizmatem je tedy možno na fanouškovské jednání hledět.

Uvedené Turnerovy úvahy se úzce váží na jeho koncept sociálního dramatu. Podle Turnera² je totiž sociální drama univerzální kulturní zkušeností, která ve svém

¹ KUTCHER, Louis. *The American Sport Event as Carnival: An Emergent Norm Approach to Crowd Behavior*. In *Journal of Popular Culture*, 16(4), 1983. s 37 – 39.

² TURNER, Victor. *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*. New York: Cornell University Press. 1974. s. 33 – 43; TURNER, Victor. *The Anthropology of Performance*, New York: PAJ Publications. 1987. s. 34 – 35.

průběhu navíc nabírá liminální charakter. Sociální drama je určitý disharmonizující proces, který se vztahuje k samým základům společnosti, neboť Turner sociální systém chápe spíše jako soubor volně integrovaných procesů s určitými vzorci a stálými formami, ale zároveň určovaný odlišnými principy jednání, které jsou často navzájem situačně nekompatibilní. Samotné sociální drama má přitom liminální charakter a dovoluje představovat právě ony alternativy k dominantní společenské struktuře a reflexivní uvažování nad ní. Obvykle má sociální drama 4 fáze. První je *průlom* neboli symbolické spuštění konfrontace nebo sporu. Zde jde o viditelné porušení nějakého pravidla, které je zároveň vnímáno často jako nosné pro základní vztahy mezi určitými osobami, skupinami atd., tedy určité základní vazby zakládající integritu komunity. Tato fáze následně přerůstá v *krizi*, což je tendence tohoto průlomu se šířit a navazovat na další ustálené konflikty. V tomto momentě obvykle převládají iracionální pohnutky, bývá zde i násilí či minimálně jeho hrozba. Tato fáze má přitom sama o sobě liminální charakter, protože se nachází mezi dvěma relativně stabilními obdobími. Třetí fáze se snaží v zájmu zastavení dalšího šíření nastolit *nápravná* opatření - ta mohou nabírat různých podob od osobní rady po zákonné sankce. Jedná se o nejreflexivnější fázi sociálního dramatu, neboť se snaží zpětně poměřit a ohodnotit to, jaké postoje lidé zaujímali ve vztahu k normám komunity. Zde bývá často podle Turnera využit právě rituál pro svou schopnost sladit kolektivní zkušenosti, hodnoty a kosmologické vize komunity, nicméně v moderní společnosti tuto schopnost ztrácí. Poslední fáze spočívá v *reintegraci* – obnovení řádu, nebo v *uznání a legitimizaci nenapravitelného schizmatu*. Ne vždy ale musejí všechny fáze proběhnout. Ve společnosti, kde již neexistuje konsensus ohledně klíčových hodnot, ztrácí nápravná akce svou legitimitu a účinnost. Další otázkou tedy je, zda lze takové sociálně dramatické prvky ve fanouškovství nalézt, a pokud ano, v jakých kontextech a vrstvách.

Jak bylo řečeno, V. Turner se v případě liminoidních volnočasových žánrů zdráhal hovořit o ritualitě jako takové, ale já se domnívám, že to je nejen možné, ale dokonce nutné, poněvadž na rituálu je do značné míry závislá existence fanouškovské skupiny jako takové. Fanoušci jsou totiž již určitá etablovaná skupina s danými pravidly, která je závislá na pravidelném obnovování – a to se děje mimo jiné díky performativním rituálům. Fanouškovská skupina se dá chápat jako představovaná komunita, kde lidé pociťují sounáležitost bez toho, aby se znali, a to na základě určitých

idejí, hodnot, vědomí společné historie či vymezení ke komunitám jiným. Sandvoss³ tvrdí, že fanouškovské komunity jsou představované jednak v rovině formy (ona pociťovaná sounáležitost bez znalosti) a jednak v rovině obsahu, kdy „jednotliví fanoušci deklarují svou příslušnost ke skupině na základě individuálního chápání hodnot a vlastností členů komunity, o nichž mají představu, že jsou všem společné.“ A skrze rituály probíhá potvrzování těchto idejí a hodnot. To je tedy druhý rozměr fanouškovství, na který bych se chtěl zaměřit – nejde zde o subverzi norem, ale o jejich potvrzení. Přesto, že fanouškovskou skupinu nechápu jako uzavřený, pevně ohraničený celek ve smyslu subkulturním, nýbrž jako komunitu otevřenou a volně uspořádanou, předpokládám u ní jisté zavedené principy a ústřední ideje, které ji prostupují, ač tlak na jejich dodržování a konformitu celkově nemusí být velký.

V tomto momentě se snad dá více hovořit o rituálu, který představuje určitou kolektivní, sociálně integrační zkušenost zajišťující znovu-osvojování idejí a hodnot komunity, ale zároveň i jejich vyjádření. S. Tambiah definuje rituál jako „kulturně konstruovaný systém symbolické komunikace, který je tvořen pevnými vzorci slov a činů, často vyjadřovanými několika prostředky (médií), jejichž obsah a uspořádání se v různé míře vyznačuje: formalitou (konvencionalitou), stereotypností (rigidností), zhuštěním (fúzí) a redundancí (opakováním).“⁴ Rituál je zde přitom nahlížen jako performativní a kreativní akt, který spolu-vytváří sociální realitu, ne jako pouhý otisk kosmologie. Performativita má přitom tři rozměry: jednak ten, že říci něco zde znamená také to učinit; dále ve smyslu, že užití různých médií umožňuje účastníkům velmi intenzivní prožitek; a konečně ve smyslu hodnot, které jsou „hercům“ přiřazeny.⁵ Pro účinnost rituálu a jeho performativní rozměr je tak klíčové úzké sepětí obsahu a formy. Tambiah dále říká, že rituály nejsou uzpůsobeny k tomu, aby se zde spontánně vyjadřovaly intence, emoce a stavy mysli jedinců, jelikož ty mohou být nesouhlasné. Jde o odstup od svých citů ve jménu veřejného. Klapp⁶ ale emocionalitu mezi znaky rituality zařazuje, neboť podle něj jedince „spojuje s ostatními osobami ve vztahu ke společnému předmětu zájmu.“⁷

Dalším znakem rituálu podle Tambiaha je opakování určitých sekvencí či prvků

³ SANDVOSS, Cornel. *A Game of Two Halves: Football, television and globalisation*. London: Routledge. 2003. s. 92

⁴ TAMBIAH, Stanley Jeyaraja. *A Performative Approach to Ritual*. In *Proceedings of the British Academy*, Volume LXV. London: Oxford University Press. 1981. s. 119.

⁵ tamtéž

⁶ CHESKA, Alyce Taylor. *Sports Spectacular: A Ritual Model of Power*. In *International Review for the Sociology of Sport* 14. Sage Publishing. 1979. s. 58.

⁷ tamtéž: s. 61.

tak, aby byla zvýšena pravděpodobnost jejich správného přijetí. Rituální opakování zde přitom podle Klappa také do značné míry funguje jako společenská sentimentální paměť – neustále se musejí dané hodnoty a prvky opakovat, aby neupadly v zapomnění. Tento tradicionalistický rozměr rituálu odkazuje na přiřazení mýtické moci minulému, které představuje mocný nástroj legitimizace. Nostalgie po minulém je totiž velmi důležitá pro vytvoření společné identity. Zde i v ostatních rovinách rituálu přitom hraje podstatnou roli symbolismus a zhušťování významu, jak tento aspekt nazývá Tambiah.

Tyto aspekty souvisejí s performativním rozměrem rituality. Palmer a Jankowiak⁸ tvrdí, že pomocí performance (kolektivní i individuální) jsou divákům ukazovány představy/obrazy o skupině a světu. Jak skrze performanci rolí, tak skrze jejich přestupky, je prezentováno „já“. Když vidíme performance, prožíváme je jako mentální obraz; stejně při sebe-prezentaci znovuprožíváme obraz, který si myslíme, že u diváků vyvolává. Význam performance je odvozen od konkrétních výkladů nějakých scén či výjevů. Tyto výklady spočívají v situační aktivaci kognitivních modelů, které jsou formovány jak konkrétními kontextuálními dojmy, tak určitými zavedenými schémata (abstrahovanými z empirie). Většina významů je tedy dána nějakou konvencí, ale mohou se odvíjet i od toho, jak jsou navázány na konkrétní prvky dané situace. V každém konvenčním symbolu je zároveň určitá podmíněná a situačně zakotvená dimenze a je zde prostor pro kreativitu, inovaci a posun významu. Cílem rituálních performancí je vytvořit bohatý, symbolický, schematický a emocionálně intenzivní vjem. Performance je ze své povahy kritická, reflexivní a intersubjektivní; jsou při ní produkovány (a zároveň registrovány) obrazy a interpretace sebe sama, druhých a života komunity jako takové. Performance proto nemusí být namířená jen navenek, ale míří i dovnitř skupiny, pročež umožňuje nejen její reprodukci, ale i sebereflexi, a zásadním způsobem ovlivňuje její identitu, protože do určité míry se dá říci, že představovaná komunita tohoto typu existuje především ve svých performancích. Během performance jak publikum, tak samotní performující prožívají, registrují, oceňují, analyzují a hodnotí hrané obrazy – své i druhých. Dochází k jisté evaluaci performance, v níž se hodnotí to, jak se povedlo dostat ideálům, které o sobě skupina má. Performance tak není jen situační aktualizací kulturní kompetence, ale má na ni také vliv; mezi oběma entitami existuje dialektický vztah. V podstatě každá performance je vzorem pro další, i když je přizpůsobována a měněna. Může také probíhat přímá interakce mezi performancemi.

⁸ PALMER, G. – JANKOWIAK, W. *Performance and Imagination: Toward an Anthropology of the Spectacular and the Mundane*. In *Cultural Anthropology* 11(2). Blackwell Publishing. 1996. s. 225 – 258.

K sebepoznávání a sebereflexi tak dochází jak skrze vlastní performance, tak skrze percepci performance druhých. Proto reflexivita a reciprocita nemusejí vždy být v rámci performance oddělitelné. Tato původně situačně zakotvená sebereflexe se pak může promítnout do idejí o skupině jako takových, tedy ze situačního kontextu do konvenční roviny. Platí také, že koordinované performance nemusejí nutně zakládat sdílení stejného významu u účastníků.

Popis a analýza tohoto druhého rozměru rituality, jakož i jeho vazby na onen první, je tedy dalším cílem práce. Obě roviny pak bude třeba pochopitelně průběžně porovnávat v jejich vztahu a pokusit se zodpovědět také otázku, jakých podob tento vztah nabírá.

Zbývá ještě alespoň stručně probrat poslední podstatný rys soudobého fanouškovství, který se z doposavad nastíněných konceptů poněkud vymyká, je s nimi však v těsném sepětí. Jde o fenomén internetu, který má na dnešní fanouškovství podstatný vliv. Ruddock a kol. píše, že „je stále nemožnější být fotbalovým příznivcem se všemi emocionálními, finančními a politickými závazky vůči skutečným lidem a místům bez opory digitálních médií.“⁹ Tito autoři dokonce média jako taková chápou jako ústřední rozhraní mezi kopanou a fanouškovskou základnou. Internetové diskuse lze vnímat jako nový rozměr a podstatný komunikační kanál představované komunity, která je zde neustále potvrzována a „zhmotňována“ (i když virtuálně). Nejde přitom jen o diskuse, ale i další, zejména multimediální prvky, jako jsou obrázky či videa. Internetové komunity bývají někdy kladeny do kontrastu ke komunitám „skutečným“, kde se lidé setkávají tváří v tvář, nicméně v případě fanouškovské komunity je zřejmé, že zde dochází k nezanedbatelnému překryvu a interakci. Wilson a Peterson¹⁰ hovoří o tom, že internet je propojen s dalšími sociálními prostory, které mají těžiště v běžných sociálních strukturách a vztazích a které jím mohou být přetvářeny. Proto bych chtěl i já sledovat internetový rozměr fanouškovství především ve výše naznačených návaznostech na uvedené koncepty, ne sám o sobě. Ačkoliv řada autorů řadí mediálně zprostředkované sledování sportu výše než samotné aktivní docházení na zápasy, v centru tohoto výzkumu jsou naopak právě ti, kdo stadion navštěvují.

⁹ RUDDOCK, A. - HUTCHINS, B. - ROWE D. *Contradictions in media sport culture: The reinscription of football supporter traditions through online media*. In *European Journal of Cultural Studies* 13(3). Sage Publications. 2010. s. 325.

¹⁰ WILSON, S. – PETERSON, L. *The Anthropology of Online Communities*. In *Annual Review of Anthropology* 31. 2002. s. 449 – 467.

1.2 Metodologický přístup

Povaze výzkumu byl přizpůsoben také metodologický přístup. Výzkum byl koncipován jako kvalitativní, protože je upřednostněno podrobné porozumění zkoumaným jevům a jejich významu před jejich kvantifikací. Je zde větší množství informací o menší skupině jevů, protože nelze očekávat dokonalou reprezentativnost a přenositelnost na širší společenské útvary. Samotný objekt zkoumání nepředstavuje mikroskopickou jednotku; jde spíše o rozsáhlejší společenský útvar, který se snažím zkoumat antropologickou perspektivou hlubšího porozumění. Mikroperspektiva tak nevychází z prostředí jako takového, ale spíše z přístupu, který je k němu v této práci zaujímán. Výzkum jsem se snažil flexibilně přizpůsobovat aktuálním podmínkám, které byly ve zkoumaném období pro skupinu poměrně specifické. Navíc povaha prostředí je proměnlivá, protože i replikovatelnost výzkumu může být značně problematická. Proto jsem během něj také částečně přehodnotil strategii a metody sběru dat.

Nejdůležitější metodou sběru dat bylo přímé zúčastněné pozorování samotné rituality, tedy přímá participace na aktivitách zkoumané skupiny. Hrál jsem roli úplného participanta¹¹, tedy jedince, který je zcela zapojen do skupiny a jeho výzkum je skryt. To umožnilo snadný přístup i pohyb ve skupině, jakožto i minimalizaci reaktivity skupiny, kdy by mohla přítomnost výzkumníka uvést v chod jednání, které je jinak pro skupinu nepřiznačné. Tuto roli jsem zvolil zejména vzhledem k povaze prostředí, jelikož učinit výzkum zjevným se vzhledem k rozsahu zkoumaného prostředí a množství jedinců v něm jevílo nemožné. Cílem bylo zachytit vzorce rituality, její podobu a průběh, užívanou symboliku, její aktuální proměnnost i stabilitu. Pozornost však nebyla omezena jen na tyto vzorce, ale také na nepředvídatelné a spontánní, minimálně formalizované akty, jelikož těch bylo už k povaze liminality a sociálního dramatu v průběhu výzkumu také mnoho. Zúčastněné pozorování se odehrávalo především na samotných utkáních, v ulicích města, ale ve vztahu k internetovým performancím i ve virtuálním elektronickém prostředí. Vždy jde však o prostředí víceméně „přirozené“ pro danou skupinu. Vstup do tohoto prostředí nebyl problematický z několika důvodů. Jedná se o prostředí otevřené, do něhož může vstoupit libovolně kdokoliv, aniž tím naruší jeho chod. Druhým důvodem byla jeho důvěrná známost, ať již z předchozího výzkumu, tak z příležitostných návštěv v něm.

¹¹ HAMMERSLEY, M. – ATKINSON, P. *Ethnography*. London: Routledge. 2004. s. 104.

Předchozí výzkum pro mě měl také funkci předvýzkumu, na jehož základě jsem prvotně formuloval výzkumné otázky zde. Tento výzkum zaujímá alternativní pohled, přesto se obě práce v některých ohledech prolínají, a tak jsou zde částečně využity dílčí poznatky z předchozího výzkumu a zasazeny do nového interpretačního rámce.

Známost prostředí měla ale i další důsledky. Za prvé snadnou adaptaci: vzhledem k obeznámenosti nebyl problém s počáteční orientací a porozuměním. Proto bylo možno od počátku data efektivně třídit a interpretovat. Na druhé straně však bylo také nutno konstruovat od něj odstup, jakési neporozumění, abych nepřehlížel důležité fenomény kvůli jejich „samozřejmé“ klasifikaci v souladu s nereflektovanými kognitivními schématy a předporozuměními. To bylo třeba od samého počátku výzkumu: od počáteční formulace problému, přes volbu teoretického aparátu a samotný sběr dat až po interpretaci a psaní zprávy. Velkou úlohu tak ve výzkumu měla reflexivita výzkumníka; dá se říci, že bez ní by nebylo možno jej provést. Díky této reflexi a pozici úplného participanta bylo však také možno některé fenomény prozkoumat z dalšího úhlu, a sice introspekci. To však vede na jedné straně k mnohovrstevnatější analýze, na druhé k možnému subjektivnímu zabarvení interpretace, které ovšem nepovažuji nutně za překážku. Určitá „kontaminace“ dat teoretickými i jinými předporozuměními je nevyhnutelná, data a jejich interpretace jsou vždy do určité míry konstruovány výzkumníkem¹²; v mém případě to bylo dáno dlouhodobým osobním i pozdějším odborným zájmem o zkoumaný fenomén. Tento efekt jsem se snažil na jedné straně reflexí omezit, na druhé straně ale také využít ku prospěchu zkoumání a hlubšímu porozumění zkoumaným problémům. Výzkumník v tomto konceptu tedy nestojí mimo sociální dění a rezignuje na iluzi objektivního pozorovatele.

Druhou hlavní metodou byla obsahová analýza internetových performancí, která do značné míry nahradila původně zamýšlenou metodu interview. K přehodnocení této strategie došlo na základě evaluace dosahovaných výsledků. Cílem původně bylo především obohatit odpozorované fenomény o pohled samotných jedinců. Tento požadavek však internetové performance splnily také, a to navíc mnohem aktuálněji vůči průběžným událostem. Zde totiž probíhá neustálá reflexe skupiny a jejich činů a průběžné vyjadřování názorů, postojů a pohledů reaguje na aktuální dění. Přispívat zde může každý; objevují se různé názory, které na sebe vzájemně reagují. Je zde proto

¹² HAMMERSLEY, M. – ATKINSON, P. *Ethnography*. London: Routledge. 2004.

možno zachytit dynamiku uvnitř skupiny v souvislosti s aktuálním děním. Navíc zde dochází k interpretaci symbolů samotnou skupinou, k evaluaci performancí a dalším kontextualizacím. Jedná se o přímou vazbu na performativní produkci, tedy na samé jádro výzkumu; lidé jsou zde stále více či méně v roli fanouška, nemají od ní tedy odstup, jako v případě interview konaném mimo fanouškovský kontext. Jak se ukázalo v mém předchozím výzkumu, tato skutečnost může mít vliv na odpovědi. Postoje se zde navíc objevují jaksi v „přirozeném prostředí“, jsou tedy prosty reaktivity přicházející v případě rozhovoru vedeného výzkumníkem, kdy může docházet k dalším možným zkreslením odpovědí. Lidé navíc své názory na internetových fórech formulují souvisleji, uvážlivěji a srozumitelněji, neboť mají čas si příspěvek uspořádat a promyslet. Kromě toho jsem v daném prostředí již dříve výzkum prováděl a soustředil se na rekonstrukci názorového profilu slávistického fanouška. Výsledkem byla série rozhovorů s různými jedinci ze skupiny, kteří byli účelově zvoleni tak, aby pokrývali rozličné formy diváctví. Tuto práci chápu jako rozšíření té předchozí, protože jsem učinil vědomý krok dále od emického pohledu blíže k etickému a od individuálního blíže ke kolektivnímu, a to ve vztahu k výše představenému teoretickému konceptu. Cílem proto již nebyl sběr rozličných individuálních chápání, jenž hrozil rozpadem na nesouvislé výpovědi s obtížně naležitelným společným jmenovatelem, ale naopak zmapování obecných názorových proudů ve skupině, a to především v otázce aktuálních témat. Tyto aspirace vyžadovaly přizpůsobení metodologie, protože jsem přistoupil k vyřazení polostrukturovaných interview z metodologického aparátu, jelikož sesbírat jich dostatečné množství tak, aby splnily výše uvedené aspirace, se jevilo nemožné. Vývoj dění byl mnohdy ve zkoumaném období tak překotný a spád událostí tak rychlý, že bylo třeba pružnější metodiky sběru dat, kterýžto požadavek analýza internetových fór splňovala lépe než interview. Postoje a jejich vývoj taky mohly být sledovány neustále a v mnohem těsnějším sepětí se samotnými pozorovanými událostmi. Citace z internetu jsou ponechány v původním znění, aby byla zachována jejich autenticita.

Z výše popsaného plyne, že metody sběru dat byly ve vzájemné interakci, což odpovídá i vzájemnému vztahu obou prostředí, ve kterém byly pořizovány. Samotná interpretace probíhala prakticky od počátku výzkumu, nicméně vzhledem k překotnému vývoji bylo třeba se vracet zpět a již získané poznatky vsazovat do nových

interpretačních souvislostí. Zmíněný krok od emického¹³ pohledu, tedy porozumění, které generuje skupina sama o sobě, k etickému, tedy vnějšímu analytickému, založenému na externích kategoriích, však není možno chápat absolutně. Oba pohledy považují za komplementární a oba pohledy se také v rámci práce snažím zachovat. Přes zamýšlený krok směrem k etickému epistemologickému pólu jsem se stále snažil i o interpretaci z pohledu samotné skupiny; šlo mi tedy o jakési propojení obou pohledů. V žádném případě jsem se během výzkumu nesoustředil pouze na otázky plynoucí z teoretického zakotvení, jakkoliv jsem je chápal jako prioritní; ani to vzhledem ke zvláštní povaze zkoumaného období nebylo možné. Z toho také plyne, že témata a určité doplňující otázky byly třibeny až postupně, během výzkumu. Ostatně jeho cílem byla mimo jiné právě také úprava teoretického aparátu na základě povahy zkoumaného prostředí. Etický a emický pohled se tak v tomto výzkumu nejen doplňují, ale i vzájemně ovlivňují. Mimo jiné také díky výzkumníkově reflexivní introspekci, neboť jsem vzhledem ke svému specifickému postavení v rámci skupiny schopen zaujmout vlastně obě stanoviska. Dekontextualizace získaných dat a jejich kategorizace tak probíhala jak se zřetelem k teoretickému konceptu, tak k jejich samotné povaze a vývoji. Následně došlo k rekontextualizaci ve vazbě na teoretické zakotvení práce. Kvůli této vazbě je třeba zdůraznit specifický přístup k tématu. Jiný přístup by mohl vést k odlišným zjištěním, protože je třeba mít na paměti omezenou platnost zde dosažených a konstatovaných výsledků. Jedná se o přístup ideálně typický, jak jej chápe M. Weber¹⁴, kdy je konstruován určitý myšlenkový obraz, jehož pomocí je poměřována skutečnost. Nejde tedy o ideální typ ve významu „nejlepší“, ale myšlený. Jde o badatelský konstrukt, nikoliv o odraz skutečnosti ani o „ideál“, kterému by se měla blížit. To také znamená, že v případě konstrukce jiného ideálního typu by bylo k látce přistupováno z jiného hlediska a tedy dosaženo jiných závěrů a výsledků.

Struktura práce se odvíjí od přístupu ke zkoumanému fenoménu: výklad je proto členěn do dvou hlavních kapitol, vždy s podkapitolami zabývajícími se analýzou dílčích aspektů. Tato analýza se ještě opírá o další publikace a literaturu. V průběhu celé práce, zejména však v závěru, bude také analyzován vztah obou zkoumaných rovin rituality.

¹³ HARRIS, Marvin. *History and Significance of the Emic/Etic Distinction*. In *Annual Review of Anthropology*, 5. 1976. s. 329-350.

¹⁴ WEBER, Max: *Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání*. In *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH. 1998. s. 7 – 63.

2 Fanouškovství: mezi strukturou a antistrukturou

2.1 Fanouškovství jako antistruktura

Jedním ze základních východisek této práce je teze, že fanouškovství je určitá forma rituálu a je tedy situováno do času a prostoru mimo běžné, každodenní struktury; váže se na speciální čas a prostor¹⁵. V této části práce se budu zabývat právě tímto antistrukturním rozměrem fanouškovství.

2.1.1 Oděv a dílčí aspekty chování

Dá se říci, že ve speciálním fanouškovském čase a prostoru, tedy při sportovních utkáních coby ústředních událostech fanouškovské kolektivity, neplatí společenské role a do značné míry jsou porušovány a tím i popírány normy společenského chování, v jiných situacích závazné. To počíná již oděvem, který je s fanouškovstvím spojený. Drtivá většina lidí volí na zápasy speciální oděv či oděvní artikl, který je často značně excentrické a extravagantní povahy a dává najevo klubovou příslušnost a nese k tomu adekvátní klubovou symboliku. Nejčastějšími kusy oděvu jsou v tomto případě šála, replika hráčského dresu či čepice. V případě slávistické fanouškovské komunity je prakticky nezbytností, aby byl alespoň částečně vyveden v červenobílé barvě. Když není oděv celý pouze červenobílý, nese alespoň znak klubu, a to buď vcelku, nebo jen jeho část (nejčastěji hvězdu). Mezi fanoušky se přitom objevuje velice pestrá a široká škála způsobů, jakým je tento znak pojednán, a to zejména v souvislosti se stářím daného kusu oděvu nebo v souvislosti s jeho produkcí skupinou ultras, která preferuje starší podobu znaku. Neexistuje tedy jednoznačný tlak na to, aby byl příslušný oděv poplatný „aktuálnímu“ trendu v zobrazování znaku. V neposlední řadě je třeba zmínit samotný klubový název Slavia, které rovněž naprostá většina této fanouškovské oděvní symboliky nese. Toto expresivní odívání značí, že jedinec odkládá své další společenské role a bere na sebe tu fanouškovskou, která v daný moment nabírá vrch nad ostatními. Zároveň dává najevo svou příslušnost ke kolektivitě fanoušků. Informátoři v mém předchozím výzkumu hovořili o tom, že např. se šálou na krku se cítí zcela jinak,

¹⁵ Chtěl bych obzvláště zdůraznit, že se na tento speciální čas a prostor – jak se, doufám, ukáže později – fanouškovství v žádném případě neomezuje! Zde je o nich ovšem možno takto uvažovat z čistě schematických důvodů, aby byly zdůrazněny některé jeho dílčí aspekty. Zároveň je třeba poznamenat, že v důsledku toho nejsou fenomény v této části diskutované rozebrány celistvě a ze všech úhlů, protože tak bude učiněno na jiných místech, v jiné souvislosti.

odlišně chápou svůj vztah např. ke kolemdoucím i jejich k nim; zkrátka mění svou roli.¹⁶

Vedle tohoto prvku se ve fanouškovství projevují i další, které implikují vystoupení ze standardních společenských norem. Patří mezi ně např. hlasité projevy při utkání. Ty jsou jak individuální, tak kolektivní povahy. Může jít např. o ničím nekontrolovaný emocionální výraz, který dané prostředí – na rozdíl od běžného – umožňuje. Na hromadné úrovni pak jde o secvičené chorály, které umožňují kolektivní prožitek identity. Je však rozdíl v reprodukci těchto chorálů na různých místech na stadionu, za různých situací na hřišti i klubu celkově. Nejintenzivnější místo v tomto ohledu je kotel, kde se scházejí lidé ve svých fanouškovských projevech nejaktivnější. Zde jsou určité bouřlivé projevy (mám na mysli zejména ono hlasité podporování klubu) dokonce přímo vyžadovány, i když ne vynucovány. Opakovaně se od člověka, který fandění v kotli řídí a koordinuje, na utkáních objevuje intenzivní a emotivní výzva k přítomným, aby se připojili k této hlasové podpoře. Často je při nespokojenosti s reprodukcí chorálu tento opakován, aby bylo dostáno jeho očekávané podobě. Hlasité fandění je bráno jako „neoddělitelná součást“; něco, co k fotbalu a fandění patří.¹⁷ Toto zhodnocení a komentáře se pak také objevují v reportážích o utkání na stránkách ultras, kteří dění v kotli v tomto směru dirigují. Fandění je vyžadováno v podstatě nepřetržitě v průběhu celého zápasu, bez ohledu na jeho průběh. Také na něj se přitom váží projevy, které se v běžných každodenních projevech nevyskytují. Např. při jednom chorálu je vyžadováno od fanoušků, aby se chytli všichni mezi sebou za ramena, a společně pak v tomto sepětí v horizontálním i vertikálním směru skákali.

Samotný kolektivně zakotvený prožitek tohoto typu je diametrálně odlišný od běžné každodenní zkušenosti, která se odehrává především na individuálně interakční úrovni. Podobně dochází také k potlačení norem ohledně sociální distance, která se výrazně zmenšuje, a zdvořilosti, jejíž pravidla také ustupují do pozadí. Vzniká pocit rodiny a dojem, že jedinec může snáze vstoupit do kontaktu s cizími lidmi, ztrácejí se bariéry, je zde předpoklad snazšího porozumění.¹⁸

Mezi další elementy, které souvisejí se subverzí společenských norem, je např. konzumace alkoholu. I když samozřejmě neplatí, že by všichni lidé na stadionu alkohol konzumovali, jeho namnoze okázalé požívání je k vidění na většině zápasů. Odkaz na

¹⁶ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 85.

¹⁷ tamtéž: s. 86.

¹⁸ tamtéž: s. 111.

konzumaci alkoholu se objevuje i v některých chorálech, které se pravidelně opakují: „Pojďme, vyhraje! My jsme Slavia! Dnes budem slavit! Sudy piva vypijem!“; „I když se nám budete smát, my to pivo nenecháme stát! Budem chlastat, dokud nechcípem! My sešívání hoši – vyhraje!“ Alkoholem se zde pojí s bujarým veselím. Kelímky s pivem jsou ovšem také často využívány při projevu nespokojenosti, kdy jsou vrhány směrem k objektu této nespokojenosti. Např. na utkání Slavia – Ústí nad Labem (1. 5. 2011) byl kelímky s nedopitým obsahem zasypán hlavní pořadatel, který vytykal ultras použití pyrotechniky při zápase. Vyjadřování nespokojenosti touto otevřenou a spontánní cestou, jako je pískot, bučení, vyhazování předmětů, lze také chápat jako odraz subverze společenských norem, resp. étosu místa, které ji umožňuje. Kelímky s nedopitým pivem však také často létají i při výbuchu radosti např. při vstřeleném gólu, a to bez ohledu na to, kdo bude zasažen.

Specifickou součástí subverzivního fanouškovského chování je násilí. To nabírá prakticky dvojí podoby. Ta mezi fanoušky plošněji zastoupená se odehrává pouze v symbolické rovině. Tedy na úrovni nadávek, vulgarismů, nebo jiných slovních útoků. Ty se objevují jak individuálně, tak hromadně. Např. při nespokojenosti s rozhodčím zaznívá často hromadný pokřik „Hovado!“ nebo „Černá svině!“ (kvůli barvě dresu) na jeho adresu. Nadávky se také často snášejí na hlavu i neoblíbených hráčů nebo funkcionářů („Řepka je čurák!“, „Poborský, ty jsi hovado!“ atd.), popřípadě na celý tábor soupeře („Sparta zajebaná je!“; „Zkurvená Sparta!“; „Haná, Haná – prdel zakopaná!“; „Brno, Brno – buzerantů plno!“ atd.). Kromě toho se (u nemnoha jedinců) objevuje i hučení na hráče tmavé barvy pleti, což se dá rovněž interpretovat tak, že fanouškovská antistruktura zde umožňuje jinak obtížně realizovatelné projevy. V této souvislosti je třeba zmínit, že někteří lidé používají i gesta nápadně se přibližující nacistickému pozdravu zdvižené pravice. Na utkání Slavia – Liberec (30. 5. 2009) se také objevila v kotli vlajka GNLS (Good Night, Left Side), což je symbolika ultrapravicových uskupení. Vedle této roviny existuje také násilí fyzického charakteru. To se během celého výzkumu objevilo několikrát, a to při projevech nespokojenosti i v reakci na fanoušky soupeře. Jako nástroj projevu odporu byla po utkání Slavia – Jablonec (8. 5. 2010) napadena kamením vršovická radnice, v průběhu utkání Slavia – Olomouc (5. 5. 2011) pak došlo k pokusu násilně vniknout do VIP sekce stadionu. V souvislosti s tímto utkáním, které bude pojednáno ještě dále, se objevila i násilnická rétorika:

„Vedení nám stále maže med kolem huby, snaží se nás opít rohlíkem, Slavii ovládají pouze penězchtiví mafiáni a zmrdi, proti nimž už nepomůže nic jiného než lynč. (...) Tyto osoby mohou v budoucnu čekat naši návštěvu kdykoliv a trestu neuniknou, to slibujeme.“¹⁹

Na utkání Slavia – Plzeň (1. 10. 2010) došlo k přesunu kotle na protilehlou tribunu tak, že sousedil přímo s fanoušky soupeře. Po několika slovních atacích došlo k vyhazování předmětů ze strany Plzeňanů do tábora domácích, kteří reagovali snahou překonat plot oddělující oba sektory a hosty napadnout. Po utkání byl dokonce jeden z hostujících fanoušků zasažen do hlavy kamenem a skončil v nemocnici s poraněnou lebkou. Při příchodu na stadion na Letné při utkání Sparta – Slavia (11. 4. 2011) pak došlo rovněž ke vyhazování předmětů mezi oběma tábory i snahu prorazit policejní kordon obě skupiny oddělující. Fyzické napadání může být vnímáno jako přirozená součást fanouškovství vyplývající z rozdělení na různé tábory a skupiny.²⁰ Násilí, které vyznává specifická komunita chuligánů, se do značné míry posouvá mimo stadiony a z valné části se omezuje právě na tuto komunitu. Je chápáno jako určitá adrenalinová hra a sport, který působí hůře, než ve skutečnosti je, a je možné jej brát s nadhledem. Existují dokonce i jistá pravidla „fair play“ a znepřátelené skupiny si různě vycházejí vstříc, aby mohly střet uskutečnit. Po jeho ukončení mohou např. společně cestovat na stadion a se smírem se rozejít.²¹ Ať již v kterémkoliv způsobu projevu, i násilné chování se dá chápat jako subverze standardních norem, které je v dnešní společnosti nepřipouštějí. Zde přitom nejde jen o porušení norem konvencionálních, ale často i těch kodifikovaných, tedy zákonných, disciplinačních. Na druhé straně je ale spojování fanoušků s bezduchým násilím zesměšňováno. Např. choreografie na utkání v jedné z předchozích sezon (Slavia - Brno 19. 3. 2007) zobrazovala postavu čtoucí denní tisk s titulkem: „Hooligans řadí na českých stadionech! 20 000 policistů! 19 mrtvých! 288 zraněných! 922 zatčených! Bilance zápasu Slavia vs. Brno 19. 3. 2007. Saiver.“ Podobně prezentace nového sortimentu výrobků skupiny ultras byla realizována internetovým článkem parodujícím mediální rétoriku, která je často s poukazy na fanouškovské násilí spojována:

¹⁹ POZOR! Akce na zítřejší zápas! [online]. 4. 5. 2011 [cit. 4. 5. 2011] <slaviaultras.cz - již nedostupné>

²⁰ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 85.

²¹ tamtéž: s. 122.

„Slávističtí Ultras z Tribuny Sever rozmlátili slávistický fanshop! Léčaly dlažební kostky, lahve, sedačky a tekla krev! Ultras tento víkend naběhli na slávistický fanshop a celé dva dny ho demolovali, ničili a částečně i pomalovali!“²²

Zvláštním případem subverze společenských norem je pravidelný pochod na venkovní utkání s městskými soupeři, zejména pak s ústředním rivalem Spartou Praha. Na tento zápas se fanoušci vydávají organizovaným průvodem nejprve od stadionu ve vršovickém Edenu, posléze ze Staroměstského náměstí na Letnou k tamějšímu stadionu. Tohoto pochodu se účastní obvykle kolem tisícovky lidí, kteří za chůze Pařížskou ulicí, následně přes Čechův most, skandují pokřiky a zpívají chorály. Zároveň se konzumuje alkohol, dochází k občasnému rozbíjení lahví, odpalování pyrotechniky. To vše obvykle ve všední den. Ve městě tudíž dochází k narušení běžného režimu a subverzi norem nikoliv ve speciálním čase a prostoru k tomu určeném, ale naopak přímo v čase a prostoru každodenním.

obr.1: pochod na stadion soupeře²³

Podobný způsob byl zvolen při pozápasových protestech 8. 5. 2010 a 16. 7. 2010, kdy došlo k záměrnému zablokování vršovické dopravy, užití pyrotechniky a posléze i útoku na vršovickou radnici, nebo při pochodu v rámci oslavy titulu mistra ligy z r. 2009 (18. 5.) a je zřetelný vlastně bezprostředně po každém utkání, když např. někteří lidé pokračují ve zpívání chorálů i při odchodu ze stadionu, troubí automobily na oslavu vítězství apod. V určitém ohledu je vlastně subverzí tohoto typu

²² *Ultras zničili slávistický fanshop!* [online]. 18. 4. 2011 [cit. 18. 4. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54499-Ultras-znicili-slavisticky-fanshop.html>>

²³ [online] [cit. 20. 11. 2011] <http://paliol.com/foto/2011_04_11_sparta_slavia/res-img_0546.jpg>

i extravagantní oděv, když v něm fanoušci cestují na utkání a z utkání hromadnou dopravou nebo když si šály přivírají do oken automobilů.

2.1.2 Karnevalový étos

Toto odvržení ostatních společenských rolí je dokonce explicitně vyjádřeno v jednom z chorálů slávistických fanoušků, který zní: „Promiňte ženy, promiňte rodiny, my dneska musíme na náš klub jediný. A jestli víte, co to znamená? Pro nás je fotbal bíločervená!“ První část právě odkazuje na určitou nutnost zúčastnit se utkání oblíbeného klubu, jež si vynucuje přijetí fanouškovské role a tím pádem odložení rolí ostatních a starostí a povinností s nimi souvisejících. Jedinec se stává slávistou, přestává být manželem, otcem, zaměstnancem, podnikatelem atd. Vstupuje do jiné sféry; do světa, kde každodenní starosti pozbývají svůj vztažný rámec, svůj význam, a tedy svou platnost. Je samozřejmé, že toto oddělení je spíše symbolické a není (ani nemůže být) zcela absolutní. Už proto, že řada lidí navštěvuje zápasy s přáteli, partnery nebo rodinami. Obecně ale platí, že se fanouškovská role stává dominantní a ostatní se jí – když už nejsou zcela odvrženy – alespoň částečně podřizují, jelikož je s ostatními rolemi namnoze situačně značně nekompatibilní. Vstup do fanouškovské role umožňuje zapomenout na každodenní realitu a po dobu utkání se soustředit toliko na hru, fandění – odreagovat se.²⁴ I proto je jednodušší fanouškovskou roli reflektovat v době, kdy není dominantní, tedy v době, kdy se jedinec pohybuje mimo fanouškovskou antistrukturu, protože je od ní momentálně oddělen a aktuálně neprožívá v ní obsažené významy. Pak může přijít reflexe chování spojeného s fanouškovskou rolí a také pocit studu za něj.²⁵

Snaha občanskou a fanouškovskou roli oddělit se zračí i v odporu proti prodeji vstupenek proti občanskému průkazu – fanoušek je chápán vlastně jako „bezejmenný“ a snaha jej evidovat a spojit tak jeho občanskou identitu s tou fanouškovskou je vnímána jako omezení svobody. Vztaženo k Foucaultovu výkladu sociální moci v novém společenském uspořádání, kde „mechanismy sociální kontroly a disciplíny působí ne na jedince, ale skrze něj“²⁶, je možno vstup do antistruktury chápat jako dočasné oprostění se od tohoto, jinak všudypřítomného, dohledu. Tento dohled vede jinak k „normalizaci“ jedinců ve snaze začlenit je do kooperativního společenského

²⁴ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 61.

²⁵ tamtéž: s. 103, 86

²⁶ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 29.

aparátu.²⁷

V řadě ohledů má fanouškovství také společné prvky s karnevalem. Je zde popírání norem, expresivní odívání, konzumace alkoholu či bujaré veselí. To je na fotbalovém stadionu častým prvkem a je doprovázeno ironií, posměšnými komentáři (na soupeře, na sebe sama, na rozhodčí - prakticky na všechny elementy), rovněž podstatným prvkem karnevalového étosu. Základem jsou v tomto směru pochopitelně slovní projevy, a to jak časté individuální výkřiky a komentáře, tak i organizované hromadné pokřiky: např. ironické skandování „Pražský kurvy, to jsme my!“ v reakci na urážlivý pokřik řady soupeřů „Pražský kurvy!“; „Zkus jinej sport!“ na neobratné počínání hráčů; „Slavoj Houslice!“ neboli klub z komediálního televizního seriálu v reakci na špatné výkony týmu; „Zdravíme Znojmo!“ na fanoušky Komety Brno v reakci na získání licence pro nejvyšší soutěž obchodní, nikoliv sportovní cestou; „Nemáte kotel!“ na adresu stejného soupeře, který měl v hale několikanásobnou přesilu, ale vzhledem k vývoji zápasu se hlasitě neprojevoval; „Seno a vidle!“ rovněž na soupeře z Brna. Vedle toho je častým prostředkem k vyjádření ironie či výsměchu fanouškovská choreografie. Např. na utkání Slavia - Sparta (5. 10. 2009) byla slávistickými fanoušky propašována do spartánského kotle choreografie ikonograficky zobrazující již zmíněný pokřik na spartánskou legendu, kapitána Řepku, kterou hostující příznivci roztáhli nad svými hlavami; na utkání se stejným soupeřem z 20. 9. 2010 byl roztažen nápis „Kotel je to, co vy nemáte“ doprovázený pokřikem „Nemáte kotel!“ jako výsměch, že odvěký rival postrádá adekvátní fanouškovskou podporu; na hokejovém utkání „Slavia - Brno“ (30. 11. 2010) se objevil transparent s nápisem „Nemyslíš - zaplatíš!“ v reakci na stížnosti hostujících fanoušků na dražší vstupné na zápas s Kometou, které bylo klubem vysvětlováno vyššími náklady na pořadatelskou službu v důsledku agresivního chování hostujících fanoušků; na hokejovém utkání s týmem soupeřem (25. 9. 2009) fanoušci roztáhli choreografii s mapou republiky doplněnou o nápis: „Nejdůležitější stavba v Brně? Výpadovka na Prahu“; na utkání Slavia - Baník Ostrava (12. 11. 2011) byla v reakci na špatné sportovní výsledky týmu roztažena choreografie vyjmenovávající naopak poslední veliké a velice nedávné (tedy živé) úspěchy („Na co jsme se těšili? Rok 2008 - Stadion, titul, LM. Rok 2009 - titul, Evr. liga. Na co se těšíme letos?“) doplněná následně vánočním stromkem a nápisem

²⁷ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin. 2000.

„Na Vánoce!“ a doprovázená vánoční koledou „Vánoce přicházejí“. Na utkání Slavia – Příbram (2. 5. 2010) byla naplánovaná sarkastická akce, kdy fanoušci měli dorazit v oblečení s plážovou tematikou s odůvodněním, že když hrají hráči, jako by o nic nešlo, mohou si i fanoušci dovolit pojmout fandění v ležérním stylu. Na hokejových zápasech je výsměšný étos vytvářen dokonce samotným klubem a jeho produkcí na obrazovkách nad ledem, které si tropí žerty z fanoušků, hráčů i týmů jako celku např. tím, že jim k obličejům digitálně přidávají kreslená žertovná těla nebo spojují s určitou herní situací (např. vyloučení soupeře) určitou hudební skladbu, která v daném kontextu působí výsměšně. Na utkání v Teplicích (14. 4. 2011), kam měly ženy vstup zdarma, se zase někteří fanoušci vydali právě v dívčím oblečení, recesisticky se tak vysmívajíce tomuto kroku domácího klubu. To jsou některé příklady, které ilustrují ironický, sarkastický a výsměšný étos příznačný pro karnevalové chování.

obr.2: výsměšná choreografie²⁸

Důležitou záležitostí tohoto karnevalového chování je také zpochybňování autority, které je v prostředí fotbalových fanoušků namířeno především proti policii, žurnalistům, pořadatelské službě či politickým reprezentantům. Zejména policie je chápána vlastně jako vstup společenské struktury do sféry antistruktury, která je koncipovaná jako svobodná a volná. Proto zde není společenský dohled, který podle Foucaulta ústí v sebe-kontrolu a konformitu, tolerován. Jak se vyjádřil jeden z informátorů v mém předchozím výzkumu, stadion pro něj představuje místo, kde není máma, která by jedince usměrňovala a říkala mu, co má dělat, nebo jej trestala za přečiny.²⁹ Je to místo, kde je možno se vymanit z takového dohledu. Snahy policie o korekci jsou chápány jako porušování svobody. Proto jsou fanoušci citliví na zjevné

²⁸ [online] [cit. 20. 11. 2011] <http://paliol.com/foto/2010_11_30_hc_slavia_hc_brno/res-img_4155.jpg>

²⁹ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 117.

projevy disciplinačních mechanismů. Když se před utkáním mezi Žižkovem a Slavií (17. 10. 2011), které se mělo nést ve znamení protestů proti novému trenérovi spjatému s největším rivalem, Spartou, objevila informace, že pořadatelé budou cenzurovat obsah transparentů, setkala se to s velkou vlnou nevole, a to právě ve smyslu, že dochází vlastně k omezování svobody, demokracie a volnosti projevu. Nedisciplinovanost zde může být chápána právě jako forma odporu proti shora dolů uplatňovaným společenským normám, proti konformizaci a regularizaci, k níž sociální systém podle Turnera tíhne. Objevují se také reakce na politické snahy o zpříšňování dohledu nad fanoušky nebo reakce na mediální diskurz na toto téma. Příkladem může být choreografie ze zápasu Slavia – Baník Ostrava (12. 11. 2010), která zobrazuje postavu z amerického animovaného seriálu Simpsonovi, Barta (častý motiv na choreografiích), kterak čte noviny, v nichž je pod fiktivním prohlášením předsedy Českomoravského fotbalového svazu Ivana Haška o lákání fanoušků na stadion seznam: „lístky na občanku; karta fanouška; zákaz pyrotechniky; mobilní soud; policejní šikana“. Jde o odraz tohoto pocitu omezování fanouškovského světa společenským dohledem a strukturou. Jedno z hesel ultras zní „Náš svět nikdy nezničíte!“ a váže se právě na tento pocit omezování svobody policií. Na utkání Slavia - Ostrava (9. 3. 2009) byla v reakci na rozsáhlá bezpečnostní opatření představena choreografie zobrazující mříž, která byla doplněna nápisem „Bastilla, Alcatraz, Mírov, Eden“ a nápisem „ACAB“. Stadion byl tedy postaven do řady s proslulými věznicemi s tvrdým režimem, tedy místy s výrazným omezením svobody a snahou „převychovat“ jedince v souladu se společenskými normami.

obr. 4: choreografie s „vězeňským“ tématem³⁰

³⁰ [online] [cit. 25. 11. 2011] <http://paliol.com/foto/2009_03_09_slavia_banik/res-img_3413.jpg>

Na utkání Slavia – Teplice (14. 3. 2010) byla představena choreografie z transparentů s nápisy: „Chcete fotbal bez diváků? Zákazy pyrotechniky, prodeje lístků bez OP, vlajek na mávání, míst na stání, vstupu cizinců, věšení vlajek, prodeje alkoh. piva.“ Pyrotechnika je některými fanoušky nazírána jako podstatná součást fandění a její omezování je také vnímáno negativně. Bezpečnostní prvky jako nákup vstupenek pouze proti občanskému průkazu, rozsáhlé prohledávání při vstupu na stadion, karta fanouška vytvářející určitou databázi a celkový dohled a zákazy jsou tedy chápány právě jako nástroje k omezování svobody, která je s fanouškovstvím spojena, jinými slovy jako vstupy struktury do fanouškovské antistruktury. Proto je také zpochybňována autorita těchto mechanismů a jejich legitimita. To se ponejvíce váže právě k postoji vyjádřenému heslem ACAB (All Cops Are Bastards), které se stalo i motivem pro některé suvenýry produkované ultras. V duchu tohoto hesla je chována k policii, její činnosti a akcím značná nedůvěra a podezřívavost. Chování policie nese podle fanoušků znaky šikany a útlaku.³¹ Proto se také často objevují poukazy na excesy v její činnosti, které slouží jako doklad tohoto tvrzení. Např. po utkání Sparta - Slavia (11. 4. 2011) se na fanouškovských stránkách objevilo video s názvem „Policejní brutalita při derby“, které zachytilo zákrok příslušníka policejní zásahové jednotky proti ležícímu fanouškovi. Toto video bylo pak na stránce slavistickenoviny.cz doplněno komentářem u článku „Policejní brutalita pokračuje“ z 15. 4. 2011:

„Internetem konečně koluje video, kde je patrné, jak se dokáže agresivně policie chovat. Na níže uvedeném snímku uvidíte, jak jeden policista bouchne ležícího fanouška teleskopickým obuškem dvakrát do hlavy a i nadále se k němu chová nepřiměřeně, přestože leží a nemůže nic dělat. (...) A podobných ran obdrželo více fanoušků, nebylo to nic příjemného. Ale tak hlavně policie nás přeci chrání. A nejlepší je pak v televizi slyšet, že ke zranění fanoušků nedošlo kvůli zásahu policie...“³²

Zároveň se v souvislosti s tímto incidentem objevil poukaz na utkání mezi Slavií a Spartou z r. 2008, kde policie vedla masivní a plošný zásah proti všem fanouškům na jedné z tribun. Tato událost se tehdy stala předmětem intenzivních diskusí mezi fanoušky a stala se jakýmsi symbolem policejního násilí a zvěle. Jak vidno, přetrvává v paměti skupiny i nadále.

³¹ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 119.

³² *Policejní brutalita pokračuje* [online]. 15. 4. 2011 [cit. 15. 4. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6042-policejni-brutalita-pokracuje>>

„Pro osvěžení paměti přikládám odkaz na Richiho SN článek z roku 2008, kdy policie z vlastní iniciativy vyprovokovala masakr na Strahově a s vydatnou podporou médií celou záležitost obrátila proti fanouškům.“³³

Po utkání Olomouc - Slavia (20. 3. 2011) se objevil zevrubný popis zákroku policie při výjezdu fanoušků na venkovní utkání na Hané, zakončený slovy:

„Je opravdu zajímavé občas nezávisle sledovat celé dění a pak vše vypadá úplně jinak, než je prezentováno v médiích. Největším problémem jsou jednoznačně těžkooděnci, kteří si v práci chtějí za každou cenu bouchnout a ani nedokáží předcházet případným problémům. Výjezd mi opět potvrdil, že fungování některých složek PČR je značně nedostatečné a není divu, že se pak všude řve A.C.A.B. A kdo to nechápe, nechť občas sám sleduje konkrétní situaci, co se ve skutečnosti děje a nekouká pouze na televizi.“³⁴

Podobné narážky na policejní šikanu a neustálý dohled je možno zaznamenat ve většině reportáží z výjezdů na venkovní utkání, které se právě odehrávají za asistence policie. Nelibost vzbudily i zákroky policie z fanouškovských protestů ze dne 8. 5. 2010 nebo 5. 5. 2011. Kromě toho je diskurzivně zpochybňována legitimita politické reprezentace. Souhrnně řečeno, převládá étos o tom, že fotbal patří fanouškům a jakékoliv průniky do jejich sféry jsou nazírány s podezřením. O tom vypovídají i pokřiky „Vraťte fotbal fanouškům!“ nebo „Český fotbal pro fanoušky!“ opakovaně se objevující zejména v protestních situacích.

2.1.3 Shrnutí

Uvedené aspekty sportovních utkání svědčí o tom, že fanouškovství je svého druhu určité popírání každodenních společenských norem a konvencí, v krajním případě dokonce i kodifikovaných zákonných; odložení každodenních starostí, jejich krátkodobé zneprítomnění a tedy v jistém smyslu popření. Ostatně sport byl a je „důležitým místem střetu mezi těmi, kdo ovládají sociální prostor, a těmi ovládanými.“³⁵ Využívajíc

³³ diskuse tamtéž

³⁴ *Policejní radovánky v Olomouci* [online]. 22. 3. 2011 [cit. 23. 3. 2011]

<<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6003-policejni-radovanky-v-olomouci>>

³⁵ ROWE, David. *Sport, Culture and the Media*. Berkshire: Open University Press. 2004. s. 15.

terminologie E. Goffmana, hovoří S. Birrell³⁶ o tom, že každá interakce nese normy a konvence, které jsou ztělesňovány přímo jejími participanty; jedinci dávají najevo svou schopnost dostát požadavkům na své společenské role, demonstrují skrze sebe hodnoty ceněné ve společnosti a stvrzují tak morální řád. I při předpokladu, že tyto normy se budou významně odlišovat v různých sociálních kontextech a situacích, i jejich internalizace bude individuálně proměnná a odlišná, můžeme nicméně konstatovat, že každodenní situace jsou takovými normami svázány a tyto mechanismy kontrolují a ovlivňují naše jednání. A propojíme-li toto konstatování s Foucaultovým výkladem, můžeme říci, že dohled je vlastně vázán nejen na disciplinační instituce, ale je v podstatě spojitý a všudypřítomný. Od socializovaného jedince se očekává určitá kompetence vztahující se na vhodnost způsobů chování a respektování takových pravidel a je jím i podmíněna úspěšnost jednotlivých interakcí. To se přitom vztahuje nejen na slovní, ale i non-verbální projevy a fyzický vzhled. Jak bylo výše popsáno, fanouškovské prostředí umožňuje některé z těchto norem překračovat a kreativním způsobem je subvertovat. To vede k pocitu určité svobody od disciplinačních společenských mechanismů. Také proto je ve fanouškovství značná citlivost na tyto mechanismy, zejména na jejich zjevné projevy.

³⁶ *Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman*. In *Social Forces*, Vol. 60, No. 2, Special Issue. The University of North Carolina Press. 1981. s. 354-376.

2.2 Problematizace fenoménu

2.2.1 Fanouškovství jako individuální prožitek

Situace však není v žádném případě takto jednoduchá a fanouškovství se neredukuje na pouhé boření norem hraničící až s anarchií, jak se může z předchozích stránek zdát. Výše uvedený étos překračování norem totiž neplatí stejně pro všechny fanoušky bez rozdílu. V tomto ohledu bych chtěl připomenout svůj předchozí výzkum. Je třeba neztrácet ze zřetele, že fanoušci v žádném případě nejsou nějakou statickou, homogenní skupinou s jasně danými ostrými hranicemi, kde jsou normy, hodnoty a postoje rozprostřeny naprosto rovnoměrně a konsensuálně. Spíše jde o volněji uspořádanou komunitu, která má propustné hranice a do níž je možno volně vstupovat a zase z ní vystupovat. Vykazuje sice určitý stupeň koherence (na tu právě míří pozornost tohoto výzkumu), ale neklade přílišné požadavky na konformitu a umožňuje tak individuální přístup, jakož i proměnlivý stupeň ztotožnění – tedy odlišnost jak kvalitativní (jiné chápání určitých aspektů), tak kvantitativní (jiná úroveň ztotožnění se stejně chápaným aspektem). Proto lze v tomto ohledu říci, že fanouškovství je liminoidní, individuální povahy. V závislosti na tom, jakým sociálním prostředím byl člověk vystaven, v jakých sociokulturních polích se pohybuje a jaká schémata pro vnímání, hodnocení a jednání na základě tohoto působení internalizoval, bude jeho chápání světa, preference a postoje odlišné. Vliv na tuto variabilitu v případě fanoušků má např. rodinné prostředí, vrstevníci, délka začleňování do komunity, z toho plynoucí interakce s aktuálně osvojovanými schématy z jiných prostředí, samotná životní dráha apod. Protože ani každodennost všech lidí není stejná, nebude ani chápání její subverze pro všechny stejné. Lidé se liší v tom, jaké role a povinnosti z nich plynoucí odkládají (a chtějí – li je odložit).

Výsledky mého předchozího výzkumu svědčí o skutečnosti, že variabilita tohoto druhu se ve fanouškovské komunitě skutečně vyskytuje a týká se i fenoménů, které byly na předchozích stránkách popisovány. Tak např. informátor středního věku, který Slavii podporoval již před listopadem 1989, měl oděvní symboliku spojenou zejména s odporem proti komunistickému režimu. Její nošení pro něj znamenalo vyjádření protestu vůči morálně pokřivenému dobovému politickému uspořádání a klimatu;

naopak fandění Slavii pro něj bylo spojeno se ctí a spravedlností.³⁷ Tento význam fanouškovství byl ovlivněn jeho předchozími zkušenostmi, neboť byl původem ze sedlácké, režimem pronásledované rodiny, která dlouhá desetiletí Slavii přála. Naproti tomu mladší příznivec, který již totalitu nezažil, podobný význam klubové symbolice nedával, naopak je pro něj spojena především s vyhraněním se vůči jiným klubům.³⁸ Někteří lidé pak symbolice nepřikládali skoro žádný význam a sami si ji podle svých slov berou jen výjimečně. Liší se i forma a způsob, který lidé volí v této sebe-prezentaci. Individuálních variant voleb i chápání je mnoho a není nutné je všechny vypočítávat – zde jde o to, poukázat na skutečnost, že fanouškovství je do značné míry individuální povahy. Podobně o hlasitých projevech při utkáních platí, že zapojování do nich není celoplošnou záležitostí. Nejintenzivněji se zapojují lidé v kotli, na podélných tribunách již mnohem méně. Ještě více než na fotbale toto platí na hokeji, i když oba kotle se snaží ostatní tribunu do hlasité podpory sportovců zapojovat a je to i jeden z dlouhodobých cílů ultras. Odlišný je i přístup k vulgarismům, ačkoliv o ty není nouze nikde na stadionu. V této souvislosti je také třeba zdůraznit, že extrémně vulgární nebo nenávistné pokřiky nelze vykládat doslova. Např. kontroverzní „Smrt Spartě!“ je chápáno jako nadsázka. Nejde o přání smrti a doslovné vykládání je považováno za přehnané a směšné.³⁹

Vůbec nejpatrnější je tato proměnlivost ve vztahu k násilí – jsou lidé, kteří jej považují za nedílnou součást fanouškovské kultury, jiní jej naprosto odsuzují. Podobně jsou lidé, kterým nevadí ani policejní represe nebo bezpečnostní opatření. Role policie může být proto vnímána i pozitivně, jelikož její přítomnost má preventivní účinky na chování fanoušků, pročež i neustálý a podrobný dohled nad skupinami ultras je některými fanoušky vnímán pozitivně.⁴⁰ Jednoznačně také platí, že se většina fanoušků neztotožňuje s uvedenými projevy rasismu a pravicového extremismu (vlajka GNLS, hajlování). Samotný koordinátor fandění v kotli řekl, že vyjádření politických názorů v kotli neuznává a že na stadion nepatří.⁴¹

„Co ale jen tak neskousnu, sou neonacistický fangle (GNLS) v kotli Slavie - klubu, jenž se vždycky honosil slušností a demokratickou

³⁷ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavie Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 130.

³⁸ tamtéž: s. 111.

³⁹ tamtéž: s. 118.

⁴⁰ tamtéž: s. 83.

⁴¹ tamtéž: s. 11.8

tradicí. . . Chce se mi zvracet a eště jednou moc děkuju dotyčnejm pleškám, že mi zkazily jinak tak nádhernej den !⁴²

Ani neplatí, že by všichni lidé požívali na utkáních alkohol. A konečně neplatí ani to, že by se fanouškovství neslo vždy a za každých okolností ve spojení se zábavou nebo uvolněním. Zejména v důsledku špatné situace posledních měsíců lidem přinášelo i dosti smutku, trápení, hněvu a rozhořčení.

„Je mi smutno z toho jak Slávia ztratila duši a ještě více smutno z toho, že fanoušci těm gaunerům tleskají. Pro mě je Slavia více než úspěch. Nejhorší je, že se to všechno posere a provalí. Hold Češi nemaj hrdost a zásady a nechají se koupit. Těžko vysvětlovat, je mi prostě smutno, že už mě Slávia nezajímá, je mi smutno, že při jejích zápasech mám náběh na infarkt, je mi smutno, že Slávia je jen jedna velká zlodějna :(⁴³

Je však také pravda, že ani v těchto pro fanoušky chmurnějších dobách se nevytratil humor, i když mu byl mnohdy dáván přívlastek černý, a sarkasmus a ironie. Naopak, možná se stal ještě intenzivněji používaným prostředkem.

2.2.2 Fanouškovství: na pomezí struktury a antistruktury

Neméně podstatná je také proměnlivost z hlediska časového. Fanouškovská skupina není statická ani v čase, pročež se intenzita subverze, jakož i její aktuální význam, proměňuje. Některé aspekty vztahu ke struktuře tak vystupují v určitých konkrétních situacích do popředí, jiné naopak mohou ustupovat. Proto může nastat i situace, kdy určité aspekty nejsou přítomné vůbec nebo naopak třeba jeden dominuje ostatním. Tak násilí rozhodně není přítomno na každém zápase, stejně tak třeba vyjádření odporu vůči policii, rasistické projevy atd. Významy mohou být na určitou dobu skryté a vystoupit až v reakci na nějaký konkrétní podnět – např. na policejní zákrok.

I v dalších ohledech se ale ukazuje, že hranice mezi strukturou a antistrukturou jsou neostré. Pokud by to snad nemělo být samozřejmé, zdůrazňuji, že i v antistruktuře platí určitá pravidla společenského chování a vzájemného respektu mezi lidmi. I do

⁴² diskuse k článku *Oslavám předcházela remíza* [online]. 31. 5. 2009 [cit. 10. 6. 2011] <<http://old.slavia.cz/novinka.asp?id=15519&typ=diskuse>>

⁴³ diskuse u článku *Rozhovor s Alešem Řebíčkem o veřejším setkání s fanoušky* [online]. 19. 11. 2011 [cit. 22. 11. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6383-rozhovor-s-alesem-rebickem-o-verejsim-setkani-s-fanousky>>

fanouškovské antistruktury navíc prorůstá společenský dohled – skrze média, policii, poradatelskou a bezpečnostní službu, kamerové systémy. Vědomí tohoto dohledu podle Foucaultova výkladu Benthamova panoptikonu lidi více či méně nutí normy dodržovat. Jak jsem byl svědkem, kriminální policie fanoušky sleduje i během jejich soukromých aktivit. Proto nejde vytýčit jasnou čáru mezi fanouškovskou antistrukturou jakožto svobodnou sférou a společenskou strukturou jako sférou dohledu. Jeden fanoušek se dokonce vyjádřil v tom smyslu, že společenské normy vlastně dodržuje během toho, kdy je ve fanouškovské identitě, ještě úzkostlivěji, neboť mu záleží na tom, jaký dojem v ostatních lidech, s ním tuto roli nesdílejících, budí a snaží se v nich vylepšovat dojem o fanoušcích.⁴⁴ Někteří fanouškovství s porušováním norem vůbec nespojují; naopak je ctí i zde a berou je jako závazné.⁴⁵

Ukazuje se tedy, že fanouškovství má svůj důležitý individuální aspekt a do určité míry odpovídá liminoidní klasifikaci.

2.2.2a Komericializace a komodifikace

Hranici mezi strukturou a antistrukturou narušuje také způsob, jakým je sportovní podívaná divákům zprostředkována. Stojí totiž v podstatě na zábavním trhu, konkurujíc dalším odvětvím zábavního průmyslu a prolínajíc se s nimi. Jako taková je distribuována v de facto zbožní formě, je směňována za peníze, což ji nevyhnutelně váže zpět na sféru pracovní výdělečné činnosti a navrácí ji tak v určitém ohledu zpět do strukturální sféry. „Mnoho sportů v dnešních pozdně kapitalistických společnostech zaznamenalo rychlý ‚hyperkomodifikační‘ proces, který u nich zvýšil význam komerce a spotřeby.“⁴⁶ Podle Crawforda⁴⁷ je i karnevalový étos sportovních utkání značně komodifikovanou záležitostí, jelikož se váže na nákup spotřebního zboží. Tato komodifikace sportovní podívaně se nezřídka mezi fanoušky Slavie stává terčem kritiky a posměchu.

„Jestli chcete bejt jen polozka v necim marketingovem planu, chodte do Edenu dal, zerte umelohmotny bramboraky smazeny na rok starym

⁴⁴ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 41.

⁴⁵ tamtéž: s. 131.

⁴⁶ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 7.

⁴⁷ tamtéž. s. 78, 86.

*oleji, chlasejte pepsi, konzumujte prefabrikovany produkt moderního fotbalu.*⁴⁸

Vyjádření někdejšího generálního ředitele Slavie o tom, že fanoušci tvoří pouhou sedmnáctiprocentní část rozpočtu klubu, se stalo od svého vyřčení terčem celé řady komentářů, rozezlených i humorných narážek.

*„pro klub jsme jen nějakých 17% rozpočtu a tím to hasne. Kdo byl na schůzce mezi Doležalem a fanoušky, určitě si udělal obrázek sám, jak na nás vedení záleží. Nestojíme jim ani za dvě věty napsané na internetu, které by uklidnily vášně a fanoušek by věděl na čem je. Kdybychom ale tvořili třeba 40% rozpočtu jednali by s námi daleko jinak. Kde to jsme?“*⁴⁹

Podobně se tomu stalo u výroku téhož člověka o „kvalitním produktu“, jenž má svou cenu, kterým obhajoval vysoké vstupné na utkání s neatraktivním soupeřem ke konci ligového ročníku 2008/2009, v němž Slavia slavila titul mistra. I na tento výrok padla a stále padá spousta narážek, zejména v kontextu dalších, neúspěšných ročníků. Fanoušci poukazovali nezdůvodně na to, že cena zůstává stejná, ač se produkt zhoršil, a vraceli tak vlastně vedení klubu jeho logiku a argumentaci. Na utkání Slavia – Slovácko (6. 5. 2009), kde fanoušci na protest proti vysokým cenám vstupného, respektive nezvýhodnění diváků s permanentní vstupenkou na utkání poháru, odešli na část utkání z tribun, kde nechali jen transparent „Výběrové ticho za výběrové ceny“, čímž oplatili klubu jeho nevstřícné kroky. Fanoušci tak mají občas pocit, že je jejich pouto ke klubu využíváno k vylákání většího objemu peněz z jejich kapes (je komodifikováno) a nesou to nelibě, stejně jako komodifikaci některých tradičních prvků. Jeden z transparentů při protestech proti vedení klubu a trenérovi (Žižkov – Slavia, 17. 10. 2011) zněl „Pro vás jen byznys, pro nás smysl života“ – jde o jasný poukaz na komodifikaci něčeho, co má zásadně větší význam; v podobném duchu lze vyložit i jiný transparent z téže chvíle ve znění „Klubismus není na prodej“. U příležitosti pojmenování nově postaveného stadionu ve vršovickém Edenu podle jedné sázkové společnosti se slavnostní ceremoniál setkal s poměrně bouřlivým pískotem z tribun. Ve spojení se stadionem se však objevil ještě jeden, podobný problém. Na jaře roku 2010 bylo rozhodnuto o tom, že na něm bude hrát konkurenční

⁴⁸ diskuse u článku *Bohemians 1905 podepsali smlouvu s E Side* [online]. 4. 5. 2010 [cit. 15. 8. 2011]

<<http://old.slavia.cz/novinka.asp?id=16727&typ=diskuse>>

⁴⁹ z diskuse na stránce slaviaultras.cz [online]. 12. 5. 2010 [cit. 12. 5. 2010] <slaviaultras.cz – již nedostupné>

vršovický klub, Bohemians 1905. Ač nešlo o potvrzenou informaci, jako nejčastější forma vysvětlení tohoto kroku se objevila spekulace, že jde o promyšlené tahy pražských radních spojených se soukromým sektorem, kteří sledují vlastní finanční prospěch skrze plánovaný prodej hodnotných pozemků. Pro tyto osoby se objevila ve fanouškovském diskurzu označení jako „penězchtiví mafiáni“⁵⁰.

„Jediné o čem to celé je, jsou prachy, prachy a prachy. Zničí se legendární stadion v Ďolíčku, pošlapou se tradice a fanoušci nesmí říct ani prd. (...) Pokud to přeženu, budete za několik let chodit do Edenu na zápasy klubu "FC Bohemians Slavia Vodafone Synot 2015"“⁵¹

„Je to pošpinění tradic, zničení identity obou táborů fanoušků a poplívání dlouholeté historie a to vše opět jen kvůli nechutným obchodům a nacpání kapes těch, z nichž někteří nemají s fotbalem a jeho hodnotami vůbec nic společného.“⁵²

Dalším příkladem nespokojenosti s komercializací kopané, může být pojem, který se vžil pro označení hráčů považovaných za jakési zlatokopy, kteří nechtě klubové barvy a přestupují z klubu do klubu pouze pro finanční motivaci. Takoví hráči jsou nazýváni „žoldáky“, kdy referentem slova je právě jedinec bojující za barvy, kde dostane víc, nikoliv za jejich hodnoty.

„Rád bych tu zmínil, že Slavia Praha je tradice, historie, všechny fotbalové legendy, které oblékali nás krásný červenobílý dres a v neposlední řadě věrní fanoušci. Slavia nejsou žoldáci, kteří si přestupují jak chtějí. Slavia nejsou sponzoři, ať mají sebevíc peněz.“⁵³

V této averzi vůči komercializaci a komodifikaci, která je ostatně jednou z ústředních myšlenek „ultras“ v rámci hnutí Ultras proti modernímu fotbalu, ke kterému se ti slávističtí hlásí, je možno vysledovat analogii fenoménu, o němž hovoří Igor Kopytoff⁵⁴. Ten proti sobě staví dvě sféry, komoditní a singulární. Komodita se vyznačuje především směnitelností (za jinou komoditu nebo prostřednictvím peněz),

⁵⁰ např. článek *POZOR! – Akce na zítřejší zápas* [online]. 4. 5. 2011 [cit. 4. 5. 2011] <slaviaultras.cz-jíž nedostupné>

⁵¹ z diskuse na stránce slaviaultras.cz [online]. 12. 5. 2010 [cit. 12. 5. 2010] <slaviaultras.cz – již nedostupné>

⁵² *Bohemians v Edenu!* [online]. 3. 5. 2010 [cit. 4. 5. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54243-Bohemians-v-Edenu.html>>

⁵³ diskuse u článku *Pekhart ve Spartě?* [online]. 31. 1. 2011 [cit. 3. 2. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54450-Pekhart-ve-sparte.html>>

⁵⁴ KOPYTOFF, Igor. *The Cultural Biography of Things*. In *The social life of things, Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 1986. s. 64 – 91.

čímž ztrácí svou jedinečnost. V ideálním komoditním univerzu lze vše směnit za vše, přičemž tato sféra tíhne právě k tomuto stavu, neboť má tendenci neustále rozšiřovat své hranice. Proti-tendence pak vychází ze samotné kultury, protože zatímco komodizace homogenizuje hodnoty, esenci kultury je podle Kopytoffa rozlišování, z čehož ústí snaha určité hodnoty singularizovat a z komoditního univerza je vyjmout nebo nedopustit, aby mu podléhaly a nedocházelo k jejich vyprazdňování.

Kopytoff sám podotýká, že jeho teoretický výklad je spíše modelový a že v praxi je hranice mezi oběma sférami obtížně postižitelná, proměnlivá a nejasná. Nicméně určitá tendence k takovéto „ochraně“ hodnot před jejich komercializací se mezi fanoušky Slavie, domnívám se, objevuje. Tento postoj zesílil zejména v době, kdy sílilo podezření, že klub slouží k nelegálním finančním machinacím. Nezřídka se objevil názor, že by bylo lepší obětovat sportovní úspěšnost klubu a sestoupit do nižších lig, aby bylo zachováno „dobré jméno“ a jakási „mravní čistota“ klubu, a to právě v souvislosti s nečistými obchody.

„Jako mnohaletý fanoušek Slavie vyzývám proto současné představenstvo Slavie, aby se chovalo v duchu slavných tradic klubu, aby se jasně a otevřeně rozešlo se vším, co vyvolává pochybnosti o čistých rukou a úmyslech jejího konání v poslední době, aby zabránilo zneužívání jména Slavia ke špinavým obchodům, a naopak, aby odhalilo a jasně odsoudilo všechny přečiny proti dobrému jménu Slavie, k nimž v poslední době došlo.“⁵⁵

Poměrně rozšířená je i představa, že vstup do fotbalového prostředí je vlastně často motivován podobnými, kořistnickými cíli, jimiž je ostatně charakterizovaná i společenská situace, což ústí v jistou deziluzi.

„Celá situace je opět a pouze otázkou peněz a nechutných manýrů v celosvětovém fotbale. Nemá cenu rozepisovat, kdo jak pro koho za kolik (každý ví, že jde zase jen o neuvěřitelný tunel a chťič určitých lidí si nahrabat).“⁵⁶

S trochou zjednodušení se dá říci, že sféra hodnot je zde vnímána jako antistrukturální, tedy jako oblast, která by v ideálním případě neměla podléhat

⁵⁵ diskuse u článku *Výzva představenstva fanouškům Slavie* [online]. 29. 7. 2011 [cit. 30. 7. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6205-vyzva-predstavenstva-fanouskum-slavie>>

⁵⁶ *Bohemians v Edenu!* [online]. 3. 5. 2010 [cit. 4. 5. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54243-Bohemians-v-Edenu.html>>

celospolečenským tlakům, kořistnickým cílům a všeobecně se rozšiřující sféře komodit, která koření ve sféře struktury. A právě fanoušci byli vnímáni jako ti, kteří mohou a musejí zůstat mimo strukturu, v oblasti hodnot a tyto střežit. Komericializace je také chápána jako určité omezení svobody, což je v rozporu s konceptualizací antistruktury.

„Práva na svébytnou komunitu fanoušků nikdo nevládní a nejdou převádět žádným trikem. Nezapomínejte, že klub bez fanoušků neznámá nic - a my na vaší straně nestojíme, nás si nikdo nemůže koupit ani naše bohatství vytunelovat. Slavia je pojem, Slavia je tradice, Slavia je symbol. MY jsme Slavia! Vy nejste nic!“⁵⁷

„Fotbal je v současnosti postaven prakticky ze 100% jako byznys. Jediný ostrůvek "svobody", tradičních sportovních hodnot a morálních ideálů nesou fanoušci. Ze svobody se pomalu ale jistě stává jen slovo na papíře.“⁵⁸

„Nebudeme stádo poslušných oveček, které slouží jedině jako chodící peněženky a mocipáni se nám smějí do očí.“⁵⁹

Situace však ani zde není takto jednosměrná. Crawford podotýká, že mnoho fanouškovských skupin zaujímá podvojnou roli: bojovníků proti komercializaci na jedné a spotřebitelů na druhé straně.⁶⁰ I fanoušci Slaviae dobře vnímají skutečnost, že fotbalový klub je součástí finančního univerza a bez peněz nemůže v dnešní době fungovat. Radikální odstřížení od finančního systému není požadavkem ani představou, alespoň u většiny. Fanoušek je z principu také spotřebitelem, protože spotřebu jako takovou nelze klást do protikladu k fanouškovství nebo ji nahlížet jako něco, co jej nutně musí destruovat. Naopak, je součástí performance, protože je prostředkem vyjádření – např. skrze oděvní symboliku – různých hodnot fanouškovské antistruktury nebo identity. Řečeno slovy Kopytofffa, předmět tak může přejít z komoditní sféry do singulární, dostat specifický obsah – jakkoliv tato reinterpretace nemůže být absolutní. Spotřeba a vazba na svět komodit tedy nemusí nutně znamenat fatální omezení svobody, ale může být i součástí kreativního vytváření identity. Hills tento princip

⁵⁷ *Otevřený dopis slávistů současnému vedení Slaviae* [online]. 9. 4. 2011 [cit. 10. 4. 2011]

<<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6027-otevreny-dopis-slavistu-soucasnemu-vedeni-slaviae>>

⁵⁸ z diskuse na stránce slaviaultras.cz [online]. 12. 5. 2010 [cit. 12. 5. 2010] <slaviaultras.cz – již nedostupné>

⁵⁹ *Bohemians – Slavia (protestní akce)* [online]. 17. 7. 2010 [cit. 18. 7. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54304-Bohemians-Slavia-Praha-protestni-akce.html>>

⁶⁰ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 36.

nazývá „performativní spotřebou“⁶¹. Ostatně samotní ultras, kteří proti komercializaci a komodifikaci kopané vystupují, jí částečně sami podléhají, neboť nákladné choreografie částečně financují z prodeje vlastních produktů, jako jsou trička, šály, bundy, čepice apod. Dochází tak vlastně k paradoxní situaci, kdy ryze antistrukturální ideje jsou šířeny de facto strukturálními cestami a kanály, proti nimž jsou namířeny. „Kapitalismus má schopnost proměnit rezistentní činy v komodity a prodat je zpět spotřebiteli.“⁶² Také fanoušci Slavie proto nepožadují úplné odstřížení od světa komodit; naopak volali např. po zlepšení marketingové situace v klubu.

„Dále jsme doufali v rozsáhlé změny zejména v marketingu, který na Slavii nefunguje, doslova neexistuje.“⁶³

Velice dobře si také v krizových momentech uvědomovali, že je třeba příchodu nového sponzora či investora, a byli ochotni do klubu vložit pomocí sbírky vlastní finanční prostředky. V souvislosti s tím se také objevovaly více či méně fundované analýzy o tom, na jaké bázi a struktuře klub jakožto akciová společnost funguje, a tedy kam tyto případně nasbírané prostředky vložit. Tyto rozборы sloužily také jako diskusní příspěvky či dohady o tom, jaké procesy vlastně v klubu probíhají, komu slouží ku prospěchu a jak toho dosahuje. Operováno bylo v těchto souvislostech i se zprávami z obchodního rejstříku či např. justičního portálu. Častým tématem více či méně fundovaných diskusí byl také krok slávistického vedení z r. 2008, kdy došlo k navýšení základního kapitálu akciové společnosti o potenciální plnění z pojistných smluv týkajících se zdravých hráčů a tedy k faktickému vyřachování dřívějšího majitele, britské investiční společnosti ENIC, ze hry. Na počátku února 2011 se mezi fanoušky již vážně diskutovalo o formě investice, přičemž nejreálněji se jevila varianta odkupu určitého balíku akcií, ačkoliv k uskutečnění nakonec nedošlo.

„Peníze jsou, zvláště v dnešním pojetí sportu, až na prvním místě. Jakou máte konkrétní představu o "odstřihnutí majitelů od peněz"? Slavia je obchodní akciovou společností a rozhodují vlastníci - akcionáři, v tomto případě majoritní akcionář Aleš Řebíček, ať se nám

⁶¹ tamtéž: s. 122 – 126.

⁶² CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 36.

⁶³ *Informace k nové sezoně* [online]. 18. 7. 2011 [cit. 21. 7. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54550-Info-mace-k-nove-sezone.html>>

*to líbí nebo ne. Existuje jediná možnost změny vlastníka - tyto akcie od něj odkoupit.*⁶⁴

Finanční stránka se obecně dostala během posledních měsíců do popředí mezi fanoušky diskutovanými tématy. Vzhledem ke komplikovanosti a značné neprůhlednosti celé situace, podpořené různými spekulacemi, má tato diskuse opravdu mnoho rovin a forem a v podstatě neustále trvá. I z ní je tak patrný určitý nejednoznačný vztah mezi strukturou a antistrukturou. Na jednu stranu je Slavia a fanouškovství vnímáno jako něco, co je v nejzajímavějším slova smyslu neprodejné, co nikdy nepodlehne obecné tendenci komoditní (strukturní) sféry se rozšiřovat. Na druhou si však fanoušci uvědomují skutečnost, že sportovní klub je dnes především firmou, která produkuje určité zboží a jejímž je fanoušek vlastně zákazníkem, a dokáží věcně diskutovat nejen o struktuře této firmy a vztazích v jejím rámci, ale i o její pozici v obecně tržní (a také právní) rovině a o vztazích s dalšími tržními či právními subjekty, potažmo normami a institucemi určenými k vymáhání těchto předpisů.

„Nemluvíme o tiskovém mluvčí pro fanoušky, ale spíše o "CRM Managerovi" (Customer Relationship Managerovi = manažerovi vztahů se zákazníky = fanoušky Slavie). (...) Vytvoření jasně a zákaznický přívětivé politiky vůči stálým zákazníkům = permanentkářům (...) Vytvoření jasného organigramu firmy SK Slavia Praha, kde fanoušek pozná, kdo je za co zodpovědný (a na koho má/může nadávat).“⁶⁵

2.2.2b Působení na strukturu

Nejen že si však fanoušci nutnou vazbu na strukturu uvědomují; objevuje se dokonce snaha tuto strukturu ovlivnit, a to dokonce jejími metodami a v rámci jejích pravidel – i když toto neplatí vždy a odlišné pojetí protestu má právě mimo jiné vazbu na tuto ambivalenci. Přes rozdílnost formy, jakou tato snaha nabrala, pokusy o ovlivnění struktury z pozic fanoušků se během výzkumu objevily mnohokrát. I to svědčí o tom, že fanouškovství rozhodně není a ani nechce být uzavřené pouze v antistrukturní sféře. Jde zde především o ochranu antistrukturních hodnot, ale vzhledem k zásadnímu provázání

⁶⁴ diskuse u článku *Slavii můžou zachránit jedině fanoušci!* [online]. 25. 10. 2011 [cit. 30. 10. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6350-slavii-muzou-zachranit-jedine-fanousci->>

⁶⁵ *SDS oslovili nové představenstvo Slavie* [online]. 19. 7. 2011 [cit. 20.7.2011] <www.slavistickenoviny.cz/.../6193-sds-oslovili-nove-predstavenstvo-slavie>

se společenskou strukturou, obrací se nutně pozornost fanoušků i na ni a na její fungování. To je další argument hovořící pro přehodnocení striktní Turnerovy dichotomie a také jeho pojetí liminoidního, které podle Turnera z principu na strukturu vliv nemá. Specifikem takovéto snahy přitom je, že se odehrává v rámci rituality, ale zároveň jej přesahuje; zakládá se ve sféře antistruktury, ale cílí mimo ni. Tím vlastně do jisté míry symbolizuje dvojznačnost postavení fanouškovství ve vztahu ke struktuře a antistruktuře. Pokusem o ovlivnění struktury mohou být i události z 5. 5. 2011, kdy fanoušci již nevydrželi napjatou situaci a rozhodli se vzít chod věcí „do vlastních rukou“. Charakteristická je zde výzva k jednání, apel na aktivitu.

„Vedení a tito šmejdi ovládající náš klub mají poslední čas do začátku zítřejšího zápasu, aby vydali jasné stanovisko, co s klubem bude dál, kdo ho vlastní, kdo ho koupí a přestali s námi hrát jejich hru a tahat nás za nos. Jestli se tak nestane, slávisté, kamarádi, nenechme si už kálet na hlavu, keců bylo dost, pojd'me jednat!“⁶⁶

Před utkáním obsadili hrací plochu, aby demonstrativně znemožnili zahájení utkání a vyžádali si vysvětlení aktuální situace od vedení klubu. Stejný postup zopakovali i během poločasové přestávky, kdy protest přerostl v násilný útok. Přínos takového jednání byl spatřován v demonstraci vůle pouze nečinně nepřihlížet a upozornit na domněle nekalé procesy v klubu, a to i v očích veřejnosti. Tento přístup se objevil i ve vysvětlujícím článku na stránkách ultras:

„Nechceme tady obhajovat ničení záchodů, ale chceme, aby si každý uvědomil, že celá akce nejspíše byla potřeba, aby se někteří chytily za nos. Celá společnost je takto bohužel nastavena - lidé nejradši čtou bulvár, zajímají je zejména tragédie, smrt a hodně krve. Nevěříme tomu, že by se situace začala řešit tak, jako se řeší teď, pokud by protest skončil ve formě před začátkem zápasu. V současnosti se totiž začínají objevovat i články a názory, které se nezaměřují jen na fanoušky a jejich řádění, ale také na to, proč vůbec taková situace nastala a kam až to slavní majitelé a vedení nechalo dojít. (...) S čistým svědomím vám říkáme, že tolik lidí s novými informacemi a chutí situaci řešit se doteď neobjevilo (musely je probudit až čtvrtěční události?!) a věříme, že situace se nadále bude hýbat tím správným směrem.“⁶⁷

⁶⁶ POZOR! Akce na zítřejší zápas! [online]. 4. 5. 2011 [cit. 4. 5. 2011] <slaviaultras.cz - již nedostupné>

⁶⁷ Slavia Praha – Sigma Olomouc [online]. 7. 5. 2011 [cit. 8. 5. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54516-Slavia-Praha-Sigma-Olomouc.html>>

obr. 5: obsazení hrací plochy před utkáním Slavia – Olomouc⁶⁸

Dalším příkladem snahy takového plánovaného ovlivnění struktury byly události okolo přesunu konkurenčních Bohemians 1905 z jejich stadionu ve Sportovní ulici ve Vršovicích na stadion v Edenu. Když byl tento přesun ještě ve fázi vyjednávání a spekulací, začali fanoušci vyvíjet snahu tento krok odvrátit, a to např. choreografií na utkání Slavia – Kladno (18. 4. 2010), kdy se odebrali na část utkání do útrob stadionu a na sedačkách na Severní tribuně zanechali zelené kartony v narážce na to, že pokud Eden „zezelená“ příchodem rivala s těmito barvami, nebudou se utkání účastnit. Další protest proti zmíněnému přesunu se odehrál během dalšího domácího utkání a po něm (Slavia – Jablonec, 8. 5. 2010), kdy byly nejprve prezentovány transparenty ve znění „Společnými silami ničíte tradice – Tomáš Hrdlička, Ondřej Oravec, CTY, E-Side, Radnice P-10“. Zde byli pojmenováni domnělí viníci nežádoucího stěhování, z nichž ne náhodou nikdo nepatří do fanouškovské antistruktury. Po samotném utkání pak byl uspořádán protestní pochod ke stadionu Bohemians, kterému však bylo zamezeno policejními těžkooděnci, a tak se lidé vydali vyjádřit nespokojenost k jednomu z domnělých viníků, radnici Prahy 10, kterou poničili několika vrženými kameny.

*obr. 6:
protestní
pochod proti
stěhování
Bohemians na
stadion
Slavie⁶⁹*

⁶⁸ [online]. [cit. 28. 11. 2011] <http://paliol.com/foto/2011_05_05_slavia_olomouc/res-img_1307.jpg>

Tento akt však nebyl jediným způsobem, jakým se fanoušci pokusili ovlivnit dění na této radnici. Tábory obou klubů se totiž dohodly na spolupráci a u příležitosti komunálních voleb konaných v říjnu 2010 vytvořili politické hnutí s názvem Desítka pro domácí, které úspěšně kandidovalo ve zmíněných volbách a získalo tři místa v zastupitelstvu Prahy 10, v němž stále působí. Zde se jedná již o jednoznačný průnik do strukturní oblasti, s cílem ji změnit, a to jejími prostředky a způsoby, zároveň však ve jménu principů a hodnot fanouškovské antistruktury. Ne zcela nepodobnou, i když přeci jen o poznání méně strukturními pravidly svázanou aktivitou, je pak skupina Sešívání drží spolu, která vznikla v dubnu 2011 zejména v reakci na ekonomickou krizi Slavie. Pramenila z potřeby nějakým způsobem se angažovat v neuspokojivém dění okolo klubu, tedy z podobné potřeby, jakou představovala myšlenka veřejné finanční sbírky. V tomto hnutí jsou sdruženy různé odnože slávistické fanouškovské obce, konkrétně odboru přátel, fanklubu, severní tribuny (kotle), ženského fotbalu či zmíněné Desítky pro domácí. Mezi jeho aktivity patří předkládání požadavků prostřednictvím otevřených dopisů adresovaných předsedovi Fotbalové asociace ČR či vedení klubu, organizace protestních akcí, mediální výstupy a veřejná prohlášení, schůzky s klubovým vedením, hráči či vlastníkem stadionu, na nichž se snaží rovněž přednášet představy fanoušků, které pak o průběhu těchto schůzek a jejich výsledku informuje prostřednictvím webových stránek. O získání vlivu na chod struktury se fanoušci v souvislosti s děním v klubu snažili i dalšími protestními akcemi, choreografiemi a pokřiky, jako v případě nespokojenosti se setrváním trenéra či netransparentním vedením klubu, které konalo kontroverzní kroky.

2.2.2c Každodennost a média

Dalším fenoménem soudobého fanouškovství hovořícím proti přísně vedené dichotomii mezi strukturou a antistrukturou je jeho rozšiřování do každodennosti. To umožňují zejména média a internet, díky kterým je fanoušek v kontaktu s objektem svého zájmu skutečně na každodenní rovině. Abercrombie a Longhurst v této souvislosti hovoří o „rozptýleném publiku“, které je odvozeno právě od každodenní konzumace médií. Dokonce tvrdí, že „v dnešní společnosti se každý stává věčným divákem. Být součástí publika již není výjimečná událost, dokonce ani každodenní

⁶⁹ [online]. 9. 5. 2010 [cit. 28. 11. 2011] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/w200_2010050912733910571.jpg>

událost. Spíše jde o konstitutivní element každodenního života.“⁷⁰ Média umožňují vyvázání sportovní události ze specifického času a prostoru a její rozptýlení do každodennosti, což může v krajním případě ústít v situaci, kdy je člověk fanouškem klubu bez toho, aby navštěvoval samotná utkání, a jen je sleduje zprostředkovaně.

Média však jsou nejen v případě Slavia vnímána jako určitá výkladní skříň společenského antifanouškovského naladění, protože fanoušky podle jejich pohledu ve svém převážně bulvárním diskurzu popisují především negativně a snaží se je diskreditovat. Zdůrazňují, že se jedná o diskurz o fanoušcích, nikoliv o sportu jako takovém. Crawford podotýká, že „ke sportovním (a zejména fotbalovým) bývá často přistupováno zaujatě, a to zejména v bulvárních novinách, kde jsou, zdá se, všichni sportovní fanoušci označeni jako potenciální ‚chuligáni‘.“⁷¹ Tento pohled byl prezentován např. pomocí choreografie na utkání Slavia – Ostrava (12. 11. 2010), kde se s transparentem „Soutěž o největšího extrémistu“ objevila jména známých sportovních žurnalistů, ale také ministra vnitra, předsedy fotbalového svazu atd. Na vysvětlenou bylo na stránkách ultras uvedeno:

„Ve druhé půli následovala soutěž "extrémistů", rozumněj odborníků na fanoušky, kteří mezi námi prožili celý život a velmi dobře vědí, o čem mluví. Do soutěže se přihlásili "odborníci" John, Hašek, Kopečný, Vlášek, Chobola, Mádl, Janda, Bosák, Saiver, Lička a Černý". Pomyslnými vítězi jsou všichni, protože jeden přes druhého plácají o fanoušcích takové nesmysly, že se pak není čemu divit, že mají všichni občané ČR takový pohled na fotbal a tribuny jsou stále prázdné...“⁷²

Názor, že novináři účelově zkreslují informace v souladu s všeobecným trendem bulvarizace médií, není mezi fanoušky žádnou novinkou. Již během mého předchozího výzkumu ho bylo možno pozorovat. Již v první kapitole jsem zmínil, že dodnes přežívají v kolektivní paměti skupiny události z utkání Slavia – Sparta (31. 3. 2008) a jejich mediální dezinterpretace.⁷³ Ještě před uvedeným zápasem byl mediální diskurz parodován choreografií (Slavia – Brno, 19. 3. 2007), na niž byla postava čtoucí noviny s titulkem: „Hooligans řadí na českých stadionech. 20.000 policistů! 19 mrtvých! 288

⁷⁰ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 24.

⁷¹ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 20.

⁷² *Slavia Praha – Baník Ostrava* [online]. 13. 11. 2010 [cit. 14. 11. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54406-Slavia-Praha-Banik-Ostrava.html>>

⁷³ viz. ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 56.

zraněných! 922 zatčených! Bilance zápasu Slavia vs. Brno 19. 3. 2007. Saiver.“ Mediální diskurz o fanoušcích je tedy považován za zkreslený a nadsazený, účelově pokroucený za účelem diskreditace fanoušků a legitimizace ostrých zákroků policie a disciplinačních mechanismů⁷⁴. Je to možné považovat za důsledek skutečnosti, že z pohledu antistruktury se ji struktura snaží potlačit, nebo přinejmenším očernit, protože pro ni představuje hrozbu. Je z principu nepřátelsky naladěna, protože vyžaduje konformitu, ale fanouškovství je naopak koncipováno jako nonkonformní, a tak si skrze něj společenská struktura vlastně potvrzuje vlastní společenské normy, resp. je jeho prostřednictvím utváří. Jde o známky principu „morální paniky“, který popsal S. Cohen v r. 1972. V tomto konceptu jde o falešné či přehnané přesvědčení společenské skupiny, často většinové, že chování určité jiné skupiny je deviantní a nebezpečné. Je to důsledek skutečnosti, že „médiá prezentují zprávy v rámci určité hodnotové soustavy (...) a mají tendenci legitimizovat existující sociální normy.“⁷⁵ To je v souladu s Turnerovou teorií, která říká, že kultura se neustále snaží o harmonizaci a regularizaci. Tato morální panika se s fotbalovým diváctvím pojí prakticky od jeho moderního zrodu, jak je vidět z četných zákazů tohoto sportu vrchností od jeho počátků. Přestože podle Redheada⁷⁶ již morální panika nedosahuje takových rozměrů, je stále v mainstreamových médiích přítomná.

Kromě toho je negativní vliv médií spatřován i v tom, že přesouvají kvůli televizním přenosům utkání na nevhodné termíny, čímž vlastně narušují pravidelnost sportovně-fanouškovské ritualy. Např. na utkání Slavia – České Budějovice (8. 3. 2010) byla roztažena celotribunová choreografie s nápisem „ČT2“ a transparent „Otíku, po žních půjdeš k Turkovi“ v parafrázi na film Vesničko má středisková. Ještě předtím byla tato choreografie kontextualizována transparentem s nápisem „Stop pondělním přenosům“. O tomto zápase bylo poté na stránkách ultras referováno jako o „opětovné debilní televizní dohrávce“.

To však není jediná rovina vztahu k médiím, a to už proto, že tím, že fanoušci vyjadřují svou nespokojenost s mediálním obrazem, zároveň vlastně nepřímou říkají, že jim na něm záleží a že pozitivní způsob informování oceňují. Nejde tedy o absolutní distanci od médií, ale spíš od určité formy jejich diskurzu.

⁷⁴ viz citace na str. 27 – 28 této práce

⁷⁵ KENNEDY, E. – HILLS, L. *Sport, Media and Society*. Oxford: Berg, 2009. s. 75.

⁷⁶ REDHEAD, Steve. *Hooligan Writing and the Study of Football Fan Culture: Problems and Possibilities*. In *Nebula* 6(3). 2009. s. 16 – 41.

„Chceme, aby vedení zlepšilo mediální obraz Slavie. Odmítáme, aby náš klub byl terčem posměchu kvůli kauzám souvisejícím s neprofesionálním vystupováním osob v jeho vedení. Chceme, aby vedení také zvážilo setrvání osob, které jsou spojovány s korupcí ve fotbale, a nepřispívají tak k čistému obrazu Slavie v očích veřejnosti.“⁷⁷

„Ani přítomní novináři, zejména z bulvárních médií, neukojili svoje potřeby a naopak, k velkému překvapení, popsali většinou celou situaci skutečně tak, jak byla, žádné vymyšlené potyčky ani excesy, zkrátka přinesli objektivní pohled na celou situaci. Jen tak dál...“⁷⁸

Média jsou totiž zároveň využívána k prezentaci fanouškovských postojů, a to jednak skrze performance v samotném rituálu, ale také skrze mediální výstupy, rozhovory atd. Z výše uvedeného úryvku je zřejmé, že naopak určité články snažící se nezávisle a věcně analyzovat dění v klubu bez soustředění pozornosti na fanouškovské prostředky protestu byly vítány a jednoznačně kladně přijímány ve víře, že pomohou změnit chod věcí směrem, kterým by si fanoušci přáli. Tento jev bylo možno pozorovat i po angažování nechtěného trenéra Františka Straky, kde bylo mediálního zájmu o nekonformní fanouškovské projevy vlastně využíváno ke zvýšení tlaku na trenérovu osobu. Je zde tak opět možno vyzorovat určité snažení o ovlivnění struktury, a to i zde vlastně jejími prostředky. Současně přitom platí, že média jsou podstatným zdrojem informací o klubu. Na serveru slavistickenoviny.cz je každý nový článek týkající se klubu umístěn na speciální, k tomuto účelu sloužící lištu. Prakticky na každý nový článek je také upozorněno někde v diskusi, jejímž námětem se také nezřídka následně stane. Články ze serveru ceskapozice.cz, časopisů Reflex, Respekt či Týden, ale i deníků Sport, MF Dnes nebo Lidové noviny byly také jedněmi z ústředních zdrojů informací o klubu v době jeho krize. To se poté odráželo v mínění fanoušků i v jejich prezentaci. Často vyhocený a emocionálně vypjatý mediální diskurz o dění v klubu se částečně přenesl na fanoušky, kteří jej přejali, a vlastně tak eskaloval celou situaci mezi nimi, o níž pak podobně emotivním diskurzem referoval. Dochází tak vlastně k dalšímu prolínání struktury a antistruktury.

Co se týče internetu, není samozřejmě možné tvrdit, že těchto možností každý

⁷⁷ *Otevřený dopis slávistů současnému vedení Slavie* [online]. 9. 4. 2011 [cit. 10. 4. 2011]

<<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6027-otevreny-dopis-slavistu-soucasnemu-vedeni-slavie>>

⁷⁸ *Vitkoria Žižkov – Slavia Praha* [online]. 18. 10. 2011 [cit. 20. 11. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54598-Vitkoria-Zizkov-Slavia-Praha.html>>

využívá stejně, nicméně je evidentní, že internetová komunikace má na podobu fanouškovského rituálu podstatný vliv. Především skrze něj jsou totiž šířeny aktuální informace, nápady či pokyny, které klíčovým způsobem ovlivňují výslednou podobu interakce a rituální prezentace, a to jak předchozími pokyny, tak následnou zpětnou vazbou. Diskuse probíhá prakticky neustále, a to nad krátkodobými i dlouhodobějšími tématy týkající se klubu. Internet je tedy také využíván k performancím, jak říkají Abercrombie a Longhurst ve svém konceptu rozptýleného diváctví. Představuje důležitý komunikační kanál mezi fanoušky i mezi fanoušky a klubem. Lidé vlastně do své fanouškovské identity nevstupují pouze v době zápasů, ale prakticky kdykoliv, tedy i v práci, ve škole apod. Internet a další média tak představují úplně jinou rovinu spojení s klubem, u někoho dokonce převládající nad návštěvou samotného utkání. Mezi některými fanoušky se tento způsob vztahování se ke klubu považuje za neautentický: objevují se pohrdlivé výrazy jako „internetoví fanoušci“ atd., tedy lidé, kteří klub jen zprostředkovaně sledují, vyjadřují se k němu, ale aktivně jej nepodporují. K rozšiřování do každodennosti kromě výše zmíněného přispívá také např. nabídka každodenního oblečení se symboly klubové příslušnosti. To vše umožňuje brát si „svůj“ klub a tedy svou identitu fanouška vlastně všude s sebou a neodlučovat se od něj do dalšího utkání. Výsledkem je prorůstání antistrukturní sféry, charakterizované Turnerem jako volnočasové, do sféry strukturní, a tedy další rozostřování jejich hranic. „Sport není jen něco, co se odehrává na specifickém místě ve specifickém čase; naopak žije v imaginaci a konverzaci lidí, ve společenských vazbách, médiích či spotřebním zboží. (...) Lidé jsou obklopeni sportovními obrazy a příběhy ve své každodennosti: na billboardech, v novinách, radiu a televizi, skrze rozhovory zaslechnuté v autobuse, na webových stránkách prohlížených v práci, reklamách na obalu od cereálií, přes oblečení cizích lidí na ulici po mnoho dalších způsobů.“⁷⁹ Vůbec nejmarkantnější je tento jev u lidí, u nichž se láska ke klubu a fanouškovství jako zábava pojí s určitými povinnostmi, za něž mohou (ale také nemusejí) dostávat i nějakou odměnu. Mezi takové lidi patří kupř. členové zmíněných sdružení, fanklubu či Odboru přátel, tiskový mluvčí klubu, redakce fanouškovských webů a další lidé, kteří se nějak organizačně podílejí na fanouškovském rituálu. Člen ultras, který je zapojen do celé řady organizací okolo fandění (některá hnutí, tvorba choreografií, organizace fandění atd.) hovořil o tom, že povinností s fanděním spojených má často tolik, že mu zabírají skoro jako práce, resp. berou prakticky veškerý volný čas, a že ho mnohdy dosti zmáhají, protože se kupí

⁷⁹ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 106 – 107.

a mají charakter povinností.⁸⁰ To je krajní případ toho, jaký průlom na individuální úrovni může mezi teoreticky oddělenými sférami struktury a antistruktury nastat. Pro řadu fanoušků je pouto ke klubu tak silné, že má přímý vliv na vlastní sebeúctu, identitu či hrdost; dokonce se nezdědka objevuje i myšlenka (mimo jiné na již citovaných transparentech), že Slavia je pro některé smyslem života, tedy mnohem více než pouhá volnočasová zábava. Slavia může být i symbolem určitého životního postoje: zmínit lze příklad muže, který ji před revolucí chápal jako symbol vzdoru proti komunismu, dnes může představovat vzdor proti společnosti. Někteří lidé sportovní prostředí zvolí např. pro svou svatbu. Je to ukázka toho, že pohyb ve fanouškovském sociokulturním poli může mít vliv na hodnotící a kognitivní schémata jedince. I v tom je vidět, že umístit fanouškovství do pouhé volnočasové sféry a zábavy bez vlivu na ostatek života je obtížně obhajitelné.

obr. 13: samolepka zdůrazňující význam klubu pro některé fanoušky⁸¹

2.3 Shrnutí

Tato část práce se fanouškovstvím zabývala z pohledu vztahu mezi ním, coby antistrukturálním fenoménem, na straně jedné a společenskou strukturou na straně druhé. Ukázalo se, že fanouškovství skutečně nese řadu znaků liminálního/liminoidního fenoménu, v jehož rámci dochází k odložení, subverzi, rekombinaci či zesměšňování běžných norem. Fanouškovství tak může být spojeno s intenzivním prožitkem svobody od každodenních mechanismů dohledu, rolí a starostí. Samotným ostentativním

⁸⁰ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 120.

⁸¹ [online] <slaviaultras.goo.cz – již nedostupné>

porušováním jsou společenské normy komentovány a různým kreativním způsobem rekombinovány, a to už na individuální úrovni. Jedinec přijetím fanouškovské role zároveň odkládá každodenní starosti a povinnosti; krátkodobě se jich zbavuje a vstupuje do volnočasové sféry zábavy, kde tyto pozbývají smysl a platnost. Krátkodobá cílená negace umožňuje vymanit se z jejich sevření a dát průchod tomu, co v každodenních situacích neumožňují. To odpovídá Turnerovu pojetí liminality i jeho konceptu sociálního dramatu. Fanouškovství představuje určité opakované sociální drama, které poukazuje na některé aspekty společenské struktury. K těmto dramatům dochází opakovaně, ale na individuální úrovni se lidé vracejí do svých běžných společenských rolí; nastává tedy vždy určitá reintegrace, i když vlastně dočasná. Dá se tedy skutečně hovořit o jakémisi žánru odvozeném od sociálního dramatu, do něhož lidé opakovaně vstupují. Společenská struktura pak fanouškovství vlastně sama používá k vlastní reflexi a potvrzování norem, např. skrze mediální diskurz.

V této kapitole jsem se však snažil rovněž ukázat, že nelze situaci pojímat takto reduktivně a zjednodušeně. V určitém ohledu je možno souhlasit s Turnerem, že fanouškovský sociálně dramatický žánr je liminoidní, individuální povahy. Jaké společenské role a jaké starosti jedinec odkládá (a jestli vůbec), závisí samozřejmě na něm. Od toho se pak může odvíjet, jaký význam pro něj fanouškovství má. Řada aspektů proto podléhá silně zbarvenému individuálnímu výkladu, jelikož fanouškovská komunita ze své povahy není nějakou pevnou, centrálně řízenou skupinou, nýbrž volným uskupením, které právě takové individuální výklady (v rámci jistých požadavků na konformitu) umožňuje. Proto negace společenských norem neplatí ani zdaleka pro všechny bez výjimky. Navíc je zde i proměnlivost v rámci časové osy; skupina i její vazba na strukturu a antistrukturu se neustále proměňuje, není statická, nýbrž dynamická, a prakticky neustále vyjednávaná. Mění se proto také intenzita a význam toho kterého konkrétního prvku – v závislosti na aktuálním dění může vystupovat do popředí nebo naopak ustupovat do pozadí a může být reinterpretován.

Dále jsem se pokusil ukázat, že hranice mezi strukturou a antistrukturou je rozostřena i kvůli mnoha dalším faktorům. Ze zřejmého prolínání obou sfér vyplývá i snaha o ochranu antistrukturální sféry a o změnu samotné struktury a také to, že vzájemné styčné body a průnikové roviny jsou vnímány a využívány jaksi ambivalentně. Zde již vyvstává problém s klasifikací fanouškovské antistruktury jako čistě liminoidního fenoménu, jelikož ten předpokládá jen minimální vliv na strukturu. Je tak vlastně zčásti vyloučeno to, aby byla fanouškovská identita zcela oddělena od

zbytku společenských rolí (což je ostatně explicitně některými fanoušky vyjadřováno), jak bylo konstatováno výše. Tyto kontradikce vyplývají z ambivalentního postavení fanouškovství, které se tato práce snaží alespoň částečně postihnout. Zdánlivá protichůdnost a neslučitelnost některých dílčích závěrů plyne z koncentrace pouze na určitý aspekt skutečnosti na daném místě. Jen však ilustruje problematickou klasifikaci fanouškovského fenoménu, který se vzpírá jednoznačnému uchopení, ač k němu může v některých ohledech svádět. Je však třeba neustále připomínat jeho komplexnost a problematičnost, která, jak doufám, bude ještě prohloubena v další kapitole.

3 Fanouškovství jako rituál

3.1 Úvod

V předchozí kapitole byla pozornost zaměřena na vztah mezi strukturou a antistrukturou, v této by měl být rozebrán druhý rozměr fanouškovské rituality, tedy význam a podoba rituálu, jaký nabývá ve vztahu k samotné fanouškovské komunitě. Ta má totiž určité normy a hodnoty, které potřebuje potvrzovat a zpřítomňovat, nikoliv subvertovat. O rituálu se často hovoří jako o symbolické komunikaci, která je tvořena pevnými vzorci slov a činů. V první části této kapitoly půjde o vymezení těchto vzorců, jakož i hodnot a norem za nimi se skrývajících. Rituál je přitom performativní povahy v tom smyslu, jak byl vymezen v teoretické části práce.

Dá se říci, že fenomény popsané v předchozí kapitole jsou rovněž do značné míry performativní povahy, a to jak na individuální, tak kolektivní úrovni. Samotný vstup do antistruktury a odklad běžné společenské role je performativní, a to jak pro jedince, tak pro ostatní. To bylo vidět již např. na způsobu oděnění. Projevy odehrávající se v této liminální/liminoidní sféře jsou pak vlastně také určitým představením; porušování norem je jednak ukázkou pro druhé, upozorněním na vlastní přítomnost oněch svazujících norem a jakýsi komentář k nim, demonstrace svobody; jednak ukázkou pro samotné jedince a skupinu, že se právě nacházejí v liminální/liminoidní fázi, která má právě tuto svobodnou povahu, demonstrace určitého uvolnění, osvobození. Vzhledem k tomu, že se jedná o osvobození od „něčeho“, můžeme zde hledat ono „něco“. Za idejemi o antistruktuře se tedy mohou skrývat i ideje o struktuře. A naopak, např. při snaze o její ovlivnění jsou prezentovány obrazy o struktuře nutně spolu s idejemi o fanouškovské antistruktuře. Provázanost struktury a antistruktury se tak vlastně zračí i v povaze performancí a obě roviny rituálu (subverze i potvrzení norem) se nemusejí vylučovat, jelikož jde o odlišné normy. Např. demonstrace svobody v rámci antistruktury upozorňuje na nesvobodu v rámci struktury; přítomnost vulgarit či násilí reflektuje jejich nepřítomnost v rámci struktury. A naopak, obrazy týkající se struktury, jako je např. transparent „Společnými silami ničíte tradice“, který z tohoto činu obviňuje např. radní městské části, zároveň ukazuje, že v rámci antistruktury jsou tradice nezaprodatelná hodnota. Je zřejmé, že zastoupení obou složek nebude vždy ve stejném poměru – v některých případech může dokonce jeden aspekt zcela chybět – ale ve výše naznačeném smyslu se dá tento podvojný význam u symbolů předpokládat

A nyní již blíže k samotným hodnotám a idejím a jejich symbolickým vyjádřením, tedy k fanouškovskému kulturnímu kódu, a to především a hlavně se zřetelem k jeho sociocentrickému rozměru.

3.2 Analýza

3.2.1 Barvy

Na první pohled viditelným a podstatným prvkem identity fanoušků Slavie Praha jsou bezesporu klubové barvy. Jak již bylo řečeno v první kapitole, jsou přítomné na každém utkání a představují určitý performativní vstup do fanouškovské role. Jde o výrazný symbol, kterým fanoušci deklarují sounáležitost mezi sebou, s klubem či s hráči. Barvy červená a bílá a hvězda jsou chápány jako něco, co je u samotného jádra identity a co vlastně vypovídá samo za sebe; jako nezpochybnitelný historický odkaz, zajišťující kontinuitu nejen synchronní, ale i diachronní. I dnes je na oficiálních klubových stránkách uvedena idea, kterou mají barvy ztělesňovat. Červenobílá je chápána jako klíčový rozměr identity, jako něco krásného – proto se objevují např. spojení „věrnost červenobílým barvám“ a na hráče je – zejména v době, kdy panuje nespokojenost s jejich výkony – vznášen apel, aby si uvědomili, co znamená nosit červenobílý dres.

„A představa, že se na samý vrchol, kam Slavia bezpochyby patří, opět vyškrobeme s odchovanci, kteří budou pyšní na to, že mohou nosit dres Slavie Praha, je pro mě daleko lákavější, než trápení se s namyšlenými, přeláčenými primadonami.“⁸²

„hlavně fandit našim barvám, našemu klubu! (...) Jsem hrdý na svůj sešíváný dres, kdy červená symbolizuje barvu vítězství, bílá pak čistotu sportovní myšlenky a hvězda nám ukazuje jasné poselství - VĚČNOU naději.“⁸³

Klubové barvy jsou také velmi často využívány pro choreografie – ať už kartoniády nebo vlajky. Po smrti legendy klubu Františka Veselého byla představena na utkání Slavia Praha – Valencia CF (5. 11. 2009) choreografie s jeho podobiznou ovitou červenobílou stuhou na černém podkladě. Na utkání Slavia – Mladá Boleslav (31. 7.

⁸² Slavia Praha – FK Jablonec (2. semifinále poháru) [online]. 28. 4. 2010 [cit. 30. 4. 2010] <Slavia Praha - FK Jablonec (2. semifinále poháru ČMFS)>

⁸³ Mindrák?! [online]. 26. 11. 2010 [cit. 28. 11. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54415-Mindrak.html>>

2010) byla prezentována choreografie s množstvím kartonů s pěticípou hvězdou; u příležitosti otevření nového stadionu (7. 5. 2008) byl námětem celotribunové choreografie historický znak klubu; na utkání Slavia – České Budějovice (10. 5. 2009) se motivem stal dres s červenobíle půlenými zády, doplněný nápisem „Navždy sešívána záda?“. V tomto posledním případě se odrazilo dlouholeté volání po návratu tohoto tradičního střihu dresu, kde je dres i na zádech rozdělen na červenou a bílou polovinu. Hokejoví fanoušci Slavie uspořádali v sezoně 2010/2011 celý seriál choreografií věnovaný historickým hokejovým dresům klubu; pochopitelně v červenobílé barvě. Opět je zbytečné vypočítávat zde všechny příklady; v uvedených barvách je vyvedena většina choreografií, což jasně akcentuje jejich význam.

obr. 7: prezentace červenobílých barev⁸⁴

Barvy jsou komunikovány samozřejmě vizuálně (na stadionu v podobě dresů, a choreografií, designem internetových stránek atd.), ale nejen tak, nýbrž i dalšími způsoby, např. verbálně. Zmínka o červenobílé nebo hvězdě je v různých projevech (články, diskuse na internetu), ale také ve velké části fanouškovských chorálů. V těch se zpívá např. „Slavie – bíločervený“; „Slavie, Slavie, ve svém znaku hvězdu má, Slavie, Slavie, to je barva bíločervená“; „Ve znaku hvězda je, ve znaku hvězda je“; „Nejlepší je červenobílá Slavie“; „Každý ví, kdo jí zná, že je bíločervená“; „Červenobílí, to se mi líbí, to je ta barva, Slavie, Slavie“; „Hájíme barvy Slavie“ apod. Naopak existují negativní pokřiky dehonestující barvy soupeře, zejména Sparty – „Jak jste rudí, tak jste blbí“; „žlutá, modrá, červená – to je Sparta zkurvená“. O spartánech se vůbec hovoří

⁸⁴ [online]. 4. 10. 2009 [cit. 20. 11. 2011] <<http://i39.tinypic.com/6h2ex5.jpg>>

jako o „rudých“, „rudoších“, „rudé chátře“ nebo „Rumunech“ – v narážce na klubové barvy. Je také zřejmé, že barvy se velmi úzce pojí se samotným názvem klubu. Ten a od něj odvozená slova jsou pochopitelně úplně centrálním rámcem identity. Samotné pojmenování „slávisté“ předpokládá nějakou entitu k pojmenování. Bylo by nemožné a zbytečné vyjmenovávat všechny příklady toho, kdy se toto označení objeví, protože je to prakticky neustále a za všech okolností. I tím si skupina potvrzuje svou existenci a identitu. Zmíněné sepětí s barvami, vyjadřované mnoha různými způsoby, koresponduje s Tambiahovým poukazem na redundanci v komunikování symbolů. Stálé opakování pomocí mnoha médií (choreografie, oděv, chorály, internetové stránky) zajišťuje co nejpřesnější přijetí, a to u vnitřní i vnější skupiny. Je zde vidět i další prvek rituálu, o němž mluví Tambiah, a sice zhuštění. Červenobílé barvy patří mnoha klubům (ostatně stejně jako název Slavia), ale to zde není vůbec bráno v potaz. Komunikace jak dovnitř, tak ven toto nezohledňuje; jako by to ani nebylo třeba, protože Slavia Praha je tím klubem, který na tyto barvy má právo. Barvy jsou u samotného jádra identity. Podstatný je také termín „sešívání“, který označuje právě ono spojení obou barev a je tedy jinou variantou vyjádření jejich významu. I on je součástí řady pokřiků, fanouškovské hnutí Sešívání drží spolu si jej dokonce vybralo pro svůj název. V neposlední řadě je také samozřejmě důležitý klubový znak, a to v různých historických obměnách. Hvězda byla např. námětem choreografie v utkání Slavia Praha – Crvena Zvezda Bělehrad (27. 8. 2009). Navíc je na většině vlajek, které fanoušci během utkání vyvěšují na stadionu. Vlajka samotná, samozřejmě červenobílá s hvězdou v bílém poli, je také významným symbolem, kterým fanoušci dávají najevo svou klubovou příslušnost.

Ještě více význam klubových barev a symbolů vynikne v momentě, kdy se stane předmětem nebo vyjádřením nějakého sporu, nesouhlasu nebo jiné disharmonie. Historickým příkladem takové situace, která stále přetrvává v kolektivní paměti skupiny, je období z počátku 50. let, kdy byl komunistickým režimem klubu odňat název a nahrazen jménem Dynamo a spolu s ním i barva dresů, která byla nahrazena modrou. Demonstrativní návrat k tradičním dresům v roce 1956 se stal symbolem nezdolnosti klubu a návratu ke starým pořádkům. Aktuálních příkladů takové situace je hned několik, a to zejména v souvislosti s již zmiňovaným příchodem konkurenčního klubu Bohemians 1905 na stadion v Edenu. Klub a majitel stadionu již dříve čelili určitému tlaku týkající se nedostatečné výzdoby slávistickými prvky a ten se po prosáknutí této informace ještě zesílil. Důslednější prezentace klubových barev se stala

jednou z podmínek, které si fanoušci dali a za kterých byli ochotni ustoupit od bojkotu domácích utkání.

„Chceme, aby všem bylo jasné, kdo je v Edenu domácí. Že tu nastupuje klub s bohatou tradicí a neopakovatelnou historií – SK Slavia Praha. Chceme důstojnou a výraznou prezentaci klubových barev a loga nejen na stadionu a před ním, ale i v prostorách uvnitř.“⁸⁵

Nespokojenost se zde pojila s tím, že by na stadionu měly být vidět jiné barvy než červená a bílá, tedy zelená, kterou nosí Bohemians.

„Vyhlášíme nulovou toleranci všemu zelenému v době zápasu Slavie (fanshop klokanů, loga atd) na stadionu a naprosto odmítáme jakékoliv další úpravy do zeleno-bílých barev v Edenu. Další zazeleňování Edenu je pro nás naprosto nepřijatelné!“⁸⁶

Ještě před samotným příchodem Bohemians byla na utkání Slavia – Kladno (18. 4. 2010) prezentována choreografie, která právě symbolizovala hrozící (a později uskutečněný) bojkot utkání, pokud by došlo k „zazeleňování“ Edenu. Na jinak červené sedačky na stadionu byly dány kartony zelené barvy a před poločasem zápasu se fanoušci odebrali z tribun, kde nechali pouze ony prázdné „zelené sedačky“ a nápis „Tohle chcete?“, do útrož stadionu. Zelené sedačky se staly symbolem nepřijatelného míchání identit, „poskvrnění“ těch „správných“ barev a ponížení fanoušků, kteří je nosí.

obr. 8: choreografie se „zelenými“ sedačkami⁸⁷

Barva se zde stala symbolem nepřijatelné devalvace tradic, s nimiž je v těsném sepětí a jež jsou vysoce ceněny. Toto chápání barev implikuje jejich nekompromisní střežení

⁸⁵ Otevřený dopis vedení SK Slavia Praha! [online]. 13. 7. 2010 [cit. 15. 7. 2010]

<<http://www.slaviaultras.cz/t/54300-Otevreny-dopis-vedeni-SK-Slavia-Praha.html>>

⁸⁶ Bojkot přerušen! [online]. 11. 8. 2010 [cit. 15. 8. 2010] <www.slaviaultras.cz/t/54330-Bojkot-prerusen.html>

⁸⁷ [online]. 18. 4. 2010 [cit. 24. 11. 2011] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/w200_2010041812716223183.jpg>

před komercializací, která může změnou barev hrozit. A změna tradičních barev je rovněž nepřipustná a nepředstavitelná.

„Je mi to fakt líto, ale do zeleného Edenu jezdit nebudu. A to jsem v mládí za Slávii 8 let hrál. Měli by to udělat všichni slávisti, protože jinak to prostě nejde. Já to tak cítím, fyzicky mi je už teď špatně, když na to jen pomyslím.“⁸⁸

„Pokud to přeženu, budete za několik let chodit do Edenu na zápasy klubu "FC Bohemians Slavia Vodafone Synot 2015"? Budete hrdě nosit kostkovaný černo oranžový dres a budete se bít do prsou jací jste hrdí fanoušci? Ja tedy ne! Udělám všechno proto, aby Bohemka v Edenu nehrála.“⁸⁹

Poté, co byla na stadionu vybudována oficiální prodejna klubových suvenýrů Bohemians, pochopitelně v zelenobílé kombinaci, došlo na projev oné nulové tolerance, kdy byla opakovaně na výlohu vylita červená a bílá barva.

*obr. 9: „přemalování“
fanshopu Bohemians
červenobílými barvami⁹⁰*

Když se v říjnu 2011 stal trenérem Slavie muž spjatý s největším rivalem, Spartou Praha, fanoušci (kromě jiného) demonstrativně odložili klubové barvy (dresy) a zápasy začali navštěvovat v černém. Přestali také s choreografiemi, které nesou klubové barvy, s vyvěšováním klubových vlajek atd. Vzhledem k roli, jakou klubové barvy hrají, šlo o opravdu závažný demonstrativní a performativní akt. Odložení těchto barev je vyjádření krajní nespokojenosti s vedením klubu, distancování se od něj a vyjádření chmuru. Ponechání šál však zároveň symbolizovalo nezdolnost pouta ke klubu a k hodnotám mu připisovaným. Na další utkání se skutečně většina lidí dostavila v černém oblečení.

⁸⁸ diskuze k článku *Klokani míří do Edenu* [online]. 15. 4. 2010 [cit. 16. 4. 2010] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/5600-klokani-miri-do-edenu>>

⁸⁹ z diskuse na stránce slaviaultras.cz [online]. 12. 5. 2010 [cit. 12. 5. 2010] <slaviaultras.cz – již nedostupné>

⁹⁰ [online] 1. 3. 2011 [cit. 22. 11. 2011] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/w200_2011030212990601101.jpg>

„vyzýváme slávisty, kterým není situace v klubu lhostejná, aby přišli v černém oblečení jako výraz temného období našeho klubu a pošpinění našich tradic a naší identity. Jedinou známkou slávistické víry budou červeno-bílé šály, které jasně ukážou, že slávistického ducha v nás, fanoušcích, nikdo nezlomí.“⁹¹

Ze všech těchto příkladů je vidět, jak velký význam klubové barvy a znak pro fanoušky mají a že vyjadřují mnohem více, než se na první pohled může zdát. V předchozí kapitole bylo řečeno, že význam symboliky je chápán značně individuálně – a tento závěr nadále považuji za validní – ale v tomto kontextu kolektivního rituálu představované komunity a společné performance jsou klubové barvy a symbolika naprosto centrálním a fundamentálním vyjádřením společné fanouškovské identity. Už oděv vyvedený v klubových barvách a symbolikou jasně deklaruje přítomnost ke skupině a jedince ujišťuje o její existenci. Jednotliví členové si dávají prostřednictvím barev najevo náležitost ke komunitě. Právě zde jsou individuální významy potlačeny, jak říká v diskusi o rituálu Tambiah; podstatné v takový moment není to, co znamenají barvy pro jedince, ale pro jejich vztah. Barvy jsou v nejtěsnějším možném sepětí se samotným názvem klubu, tedy tím, co dává komunitě fanoušků jméno a vlastně ji tak do značné míry vytváří; jsou tedy samotným jádrem identity. Jsou naprosto nedílnou součástí všech možných performancí, protože představují ústřední symbol v „aktualizaci“ představované komunity, v jejím neustálém znovu-vytváření. Jsou tedy podstatné nejen pro performance určené ven, ale také dovnitř skupiny, která se jejich prostřednictvím potvrzuje a zakládá svou jednotu. Nesou významy dalších hodnot, jako jsou tradice, láska, čistota, hrdost, nezdolnost, a představují tak nekomercializovatelnou entitu; řečeno slovy Kopytoffa, patří jednoznačně do světa hodnot. Jsou také vhodným prostředkem k vyjádření určitých postojů, ať již souhlasných nebo nesouhlasných. Je zřejmé, že oblečením černých barev fanoušci neodvrhují červenou a bílou, nechtějí začít uctívat černou, ale naopak červenou a bílou tím více velebí, jelikož je nechtějí „špinit“ nedobrou situací klubu, který ony hodnoty popírá. Červená a bílá jsou symbolem, který nesmí být kompromitován negativními procesy – proto jejich odložení v době, která byla vnímána jako temná, a nahrazení ponurou barvou černou. Je také nežádoucí, aby byl kompromitován tím, že ti, kdo je nosí (hráči), nejsou také nositeli hodnot, které symbolizuje. Barvy jsou skoro posvátnou entitou, za níž je třeba bojovat, jíž je třeba

⁹¹ *Informace k současné situaci!* [online]. 6. 10. 2011 [cit. 8. 10. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54590-Info-k-soucasne-situaci.html>>

chránit a v případě potřeby odložit, aby se nekontaminovala. Odpor proti zeleným barvám Bohemians na stadionu implicitně říká, že červená a bílá jsou jediné, které na tomto místě mají právo být. Podobně dehonestace soupeře skrze jeho barvy implicitně vyzdvihuje význam červené a bílé a naopak. Význam barev potvrzuje i jejich všudypřítomnost, tedy redundance, která zajišťuje maximální jasnost poselství daných performancí.

Význam barev je dán nejen konvenčními schématy, ale může být také velmi výrazně ovlivněn kontextem situačním a aktuálním. A vzhledem k tomu, že platí, že skupina se skrze svou ritualitu aktualizuje, protože jsou rituály vzorem pro další, platí také, že tyto situační kontexty se přenášejí do oněch konvenčních schémat. Odmítání zelené barvy v Edenu se váže na širší pojetí výlučného práva na domácí stadion, na odpor proti komercializaci, na rivalitu se soupeřem, na nedůstojné postavení fanoušků v současném fotbale atd. Spojení „zelené sedačky“ nebo „zazeleňování Edenu“ atd. se stala jakýmsi zhuštěným vyjádřením všech těchto procesů. Staré významy jsou zde doplňovány novými (jsou-li s nimi kompatibilní). Tyto situačně kontextuální nevznikají zcela spontánně (i když i takové významy mohou nést, zejména na individuální úrovni, kdy třeba fanoušek brání svou šálu jako posvátný artefakt proti cizímu), ale jsou pro kolektivní performance, na něž je zde cílena pozornost, naplánované v určitém scénáři, a posléze i během performancí poměrně složitě koordinované a organizované (u choreografií). Úhrnem tedy lze říci, že barvy jsou důležitým rituálním symbolem, který je vázán na konvenci, ale zároveň umožňuje určitou kreativitu, je redundantní a zhuštěný. Je také výrazně performativní povahy, protože je vzhledem ke své všudypřítomnosti ústředním prvkem v samotném neustálém vytváření komunity a zpřítomňování řádu skrze obsahy, jež nese.

3.2.2 Tradice a historie

Jak bylo vidět, barevná symbolika se úzce pojí s pojetím tradic a historie, které jsou mezi fanoušky Slavie rovněž velice ceněnými hodnotami. Důsledně pěstovaná kolektivní paměť a vědomí společné historie je klíčovým prvkem při vytváření a udržování představovaných komunit a v případě fanoušků tomu není jinak. Minulost je pro takovou komunitu podstatným vztažným rámcem, kterým se může definovat, protože obrazy minulého legitimizují přítomný sociální řád.⁹² „Pojetí identity závisí na

⁹² CONNERTON, Paul. *How Societies Remember*. New York: Cambridge University Press. 1989. s. 3.

paměti a naopak. Centrální význam jakékoliv individuální nebo kolektivní identity, zejména pocit neměnnosti v čase a prostoru, je udržován pamětí; a co je její součástí, je definováno předpokládanou identitou.⁹³ Obojí je přitom proměnlivé, ne-pevné, jde o reprezentace či konstrukce reality. Proto má své místo i ve fanouškovské ritualitě, přestože ne tak výsadní, jako tomu je u barevné symboliky. Do značné míry ale platí, že oba prvky se od sebe nedají oddělit, jsou součástí jednoho rituálního univerza, jakéhosi nerozdělitelného spojení. Červenobílá symbolizuje (mimo jiné) historii a tradice, a naopak tyto jsou nemyslitelné bez spojení s uvedenými barvami. Jako v případě dalších rituálních aspektů, dochází zde k prolínání obsahu a formy, jak podotýká Tambiah, a jednotlivých prvků mezi sebou, které se vzájemně podepírají a tvoří koherentní celek. Takže platí, že vlastně v každém užití červenobílých barev je vlastně aktualizována a připomínána historie a tradice, neboť ve fanouškovském kulturním kódu a diskurzu jsou to neoddělitelné entity. K explicitnímu připomenutí tradic došlo např. během utkání, kdy byla prezentována celosektorová choreografie s námětem historického klubového znaku, např. v zápase s anglickým univerzitním klubem Oxfordu u příležitosti otevření nového stadionu⁹⁴. Oxford byl r. 1899 prvním klubem z Anglie, kolébky moderní kopané, s nímž se Slavia utkala, a jeho pozvání tak bylo samo o sobě důležitým přihlášením se k tradici. Starý znak užívají i ultras na svém webu, na některých oděvech atp. Jiným způsobem připomenutí tradic přímo při utkání je např. chorál „Naše Slavie, vždycky tu bude, vždycky s námi je, a my jsme s ní všude. Velká tradice, jsou Vršovice, kde tisíce nás jsou, pro Slavii žijou.“ Jiný chorál zpracovává první hymnu Slavie, několik desítek let starou.

„Slavia Praha je tradice, historie, všechny fotbalové legendy, které oblékali nás krásný červenobílý dres a v neposlední řadě věrní fanoušci.“⁹⁵

Důležitým symbolem je také rok 1892, neboť je fanoušky považován za vznik klubu. Vyjadřují to ultras některými svými produkty, jako jsou trička nebo samolepky, někteří si dávají přezdívky obsahující tento letopočet do internetových přezdívek. Na utkání Slavia – Aston Villa (6. 11. 2008) byla prezentována celosektorová choreografie s tímto datem a nápisem „The Start of Our History“, tedy počátek naší historie.

⁹³ GILLIS, John R. *Commemorations: The Politics of National Identity*. New Jersey: Princeton University Press. 1994. s. 3.

⁹⁴ 7. 5. 2008

⁹⁵ diskuse u článku *Pekhart ve Spartě?* [online]. 31. 1. 2011 [cit. 3. 2. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54450-Pekhart-ve-sparte.html>>

obr. 10: choreografie s rokem vzniku sportovního oddílu klubu Slavia⁹⁶

Zde se dá částečně hovořit o určité invenci tradice, neboť tohoto data byl vytvořen toliko sportovní oddíl řečnického klubu Slavia; teprve o čtyři roky později se v něm začala hrát i kopaná. Rok 1892 slouží jako opora tvrzení, že Slavia je nejstarším fotbalovým klubem u nás.

„Jsme hrdí fanoušci Slavie, nejstaršího českého fotbalového klubu a na srdcích nám všem leží jeho budoucnost. Chceme Slavii předat dalším generacím v co nejlepším stavu.“⁹⁷

Invencí tradice se rozumí „praktiky“ symbolické či rituální povahy, které se opakováním snaží vštípit určité hodnoty a normy chování, čímž navozují automaticky kontinuitu s minulostí.⁹⁸ Tyto tradice a minulost jsou přitom často konstruovány především ve vztahu k přítomnosti a nemusejí nutně mít zcela reálný základ. Podobná invence tradice nastává, když se hovoří o tradici v případě Vršovic, neboť tam byl klub přesunut až po druhé světové válce. Ne že by to fanoušci nevěděli, ale zkrátka se určité předchozí období příliš nepřipomíná. Vzniká tak určitá disonance mezi tím, kam je kladen počátek klubu, a absencí důsledků v dalších oblastech, které by měly být v této konceptualizaci patrné. To ukazuje onen konstruktivistický a selektivní aspekt dějin. Výše zmíněné úryvky dobře demonstrují další aspekt historie: a sice její schopnost poskytovat oporu v době, která je pociťována jako temná. Dlouholetá historie dává komunitě víru v budoucnost a důvod očekávat dlouhé trvání. K tomu se ostatně pojí sousloví „věčná Slavia“, které je mimochodem titulem knihy pojednávající o historii Slavie. Dlouhá historie dává naději, pojí se s hrdostí. A také zavazuje k péči o klub, jeho hodnoty a odkaz. Je-li kontinuita ohrožena, vede to k deziluzi a k bojovnému naladění.

⁹⁶ [online]. <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/h120_2010010212624509052.JPG>

⁹⁷ *Otevřený dopis slávistů současnému vedení Slavie* [online]. 9. 4. 2011 [cit. 10. 4. 2011]

<<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6027-otevreny-dopis-slavistu-soucasnemu-vedeni-slavie>>

⁹⁸ HOBBSAWM, E. - RANGER T. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. 2000. s. 1.

Kolektivní paměť je navíc budována emocionálním diskurzem, který má jistý mobilizační apel. Jedno se soudobých hesel ultras je „Za tradice budeme bojovat!“ Transparent s tímto heslem byl roztažen např. na již zmiňovaném utkání Slavia – Kladno.

„Já jsem hrdý zejména na svůj klub. Nejstarší klub naší historie založený již 2. listopadu 1892 - SK Slavia Praha. (...) Jsem hrdý na svou historii, kdy Slavia byla nacionalistickým slovanským klubem a později pak jakýmsi symbolem vzdoru vůči komunistickému režimu. Už jen to, kolik křivd a útlaků Slavia v minulosti přežila mě naplňuje pýchou. Naše bohatá historie, velké množství úspěchů a zejména pak, doufejme, světlá budoucnost, to je to, čím bychom se měli zabývat.“⁹⁹

„Všichni budeme společně ctít tradice, které dědíme po svých předcích. Nechci aby se za nás museli slávistické legendy stydět a obracet v hrobec.“¹⁰⁰

Tradice je zde něco, co je nezaprodatelné, nezkorumpovatelné a co je třeba ochraňovat. Zmíněné odložení červenobílých barev je vlastně také možno chápat jako ochranu tradic, které jsou v ohrožení. Historie je koncipována jako jedinečná, neopakovatelná a nezaměnitelná. Ztělesňují ji legendy. Po smrti jedné z nich, Františka Veselého, 30. října 2009 mu byla věnována veliká choreografie během zápasu se španělskou Valencií. Obrovskou podobiznou ovinutou červenobílou stuhou na černém pozadí za současného skandování Veselého jména byl vzdán hold tomuto hráči, u něhož je ceněna především jeho věrnost červenobílým barvám. Choreografie byla doplněna heslem „Legendy žijí věčně“.

obr. 11: choreografie vzdávající poslední hold zesnulé legendě klubu¹⁰¹

⁹⁹ *Mindrák?!* [online]. 26. 11. 2010 [cit. 28. 11. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54415-Mindrak.html>>

¹⁰⁰ diskuse na stránce [slaviaultras.cz](http://www.slaviaultras.cz) [online]. 12. 5. 2010 [cit. 12. 5. 2010] <[slaviaultras.cz](http://www.slaviaultras.cz) – již nedostupné>

¹⁰¹ [online]. 5. 11. 2009 [cit. 22. 11. 2011] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/w200_2009110512574600355.jpg>

Legendsy jsou koncipovány na jedné straně jako součást historického času, na druhou stranu umístěny mimo něj, do jakéhosi nad-času, který nese všechny hodnoty a k němuž je potřeba se vracet. Obecně platí, že historie má diachronní průběh, ale zároveň představuje tuto nad-časovou hodnotu, ideál. Tento pohled se snoubí zejména v připomínkách příkoří, která klub musel ve své historii překonat, přesto si podržel svou tradici a hodnotu. Slavia tak je konstantní hodnotou, která trvá navzdory dějinným turbolencím a proměnám.

„Nezničili nás války, komunisti, druhá liga, tak nás nezničí ani tohle...“¹⁰²

Často jsou také hledány paralely soudobé situace v historii; připomínána je např. osoba komunistického ministra Alexeje Čepičky a přirovnávána k lidem, o nichž panuje přesvědčení, že klubu cíleně škodí. Komunismus je všeobecně chápán jako klubu nepřátelský a jeho funkcionáři jako lidé, kteří se Slavii cíleně pokoušeli zlikvidovat, neboť představovala symbol demokratické první republiky. Naproti tomu Slavia je koncipována jako symbol opačný; symbol tradice, jež přesahuje sportovní pole, ale pojí se s ctnostmi, dobrými časy země a národa a vynikajícími lidmi. Hrozící přerušení této kontinuity v době krize bylo pocíťováno krajně negativně. Zároveň je zde implikace, že skuteční dědici tradic by nemohli klub přivést do nesnází.

„LUMPOVÉ V ČELE A.S., DOKÁZALI JSTE TO, CO SE NEPOVEDLO FAŠISTŮM, ANI KOMUNISTŮM. LIKVIDUJETE SK SLAVIA PRAHA. ZA SMRADLAVÝ JIDÁŠSKÝ GROŠ. (...) ŠLAPETE NA PAMÁTKU TĚCH NEJVĚTŠÍCH A NEJODANĚJŠÍCH KLUBISTŮ. VÁM JE TO ALE JEDNO, PROTOŽE TA JEJICH SLAVNÁ JMÉNA A JEJICH NEHYNOUCÍ PAMÁTKA VÁM NIC NEŘÍKÁ! ZATÍMCO MY MÁME SLAVII V SRDCI, VY JÍ MÁTE POUZE VE ŠRAJTOFLI.“¹⁰³

„Slavia není a nebyla nikdy pouze sportovní klub - bylo to sdružení poctivých lidí, kteří se zasloužili o vznik samostatného Československa, kteří si zachovali čisté ruce v období okupace i v nejtěžších letech komunistického teroru. Díky tomu se Slavia stala součástí celonárodní tradice a součástí jejího civilizačního dědictví. Slavia nikdy nebyla jen Bican a Plánička, ale i E. Beneš, J. Masaryk,

¹⁰² diskuse u článku *Pekhart ve Spartě?* [online]. 31. 1. 2011 [cit. 3. 2. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54450-Pekhart-ve-sparte.html>>

¹⁰³ diskuse u článku *Soužití Slavia a Bohemians v Edenu* [online]. 28. 5. 2010 [cit. 30. 5. 2010] <<http://old.slavia.cz/novinka.asp?id=16811&typ=diskuse>>

Eduard Bass, Hugo Haas a mnoho slavných osobností poslední doby, jmenujme třeba Miloše Formana. ¹⁰⁴

To vše se skrývá za odkazy k historii a tradicím. Historie Slavie se tu překrývá s koncepcí historie, jak ji popisuje L. Holý v knize *Malý český člověk a velký český národ*. Historie je chápána jako diskontinuitní, tedy jako vnějšími zásahy omezená a pokřivená, plná křivd. Ne náhodou je zde paralela s Holým popisovaným nacionalistickým diskursem; v některých ohledech se dokonce kryjí – zejména v konceptualizaci komunistického režimu jako něčeho cizího, vnějšího, co cíleně ničilo tradiční hodnoty, které byly naopak ztělesněny v období první republiky. Často je připomínán rok 1964 a založení záchranného spolku Odbor přátel coby milník ve vztahu fanoušků a klubu a tehdejší situace přirovnávána k přítomnosti. Komunistická zvůle je také zmiňována v souvislosti s nuceným přesunem z Letné do Vršovic, které jsou ale v jiných kontextech chápány jako tradiční. Zde se opět objevuje menší disonance.

„Džugašvili si zaslouží nadstandardní, megalomanský pomník, pravili mocní!. A zde se projevila nevýhoda polohy Slavie - příliš blízko vybranému území... A o osudu Slavie bylo tak rozhodnuto. Protesty u Antonína Zápotockého byly marné. Byl nejen spartán, ale i věrný posluchač hlasu z Moskvy. Přiznejme však, že se nejednalo o LIKVIDACI Slavie, ale jen a jen o její odsun neboli vyhnání z Letné. Mocní se totiž zaručili, že Slavii vybudují nový, perspektivní areál! (...) Slavia se pomalu zvedala, přes některé fušeřiny si sláviské na Eden zvykli, v roce 1964 se vrátilo Slavii jméno (díky, p. Vrbo, tehdejší předseda SKS!) a pomalu i sláva! Herci, spisovatelé, zpěváci, ale i reformní politici, ale hlavně prostí fanoušci založili Odbor přátel! V době, kdy byl klub v úpadku. ¹⁰⁵

Je zřejmé, že historie a tradice není jen zřetěžením událostí s danou příčinou a následkem. Je to vysoce symbolicky saturovaný prvek ve vytváření fanouškovské identity a komunity. Historie a tradice má zcela zásadní roli ve vytváření společnosti, protože vědomí společné historie je klíčovým pro pocit jednotné komunity. Historie znamená na jedné straně události, které se staly a které mají paralelu v těch dnešních. Na druhé straně jsou to ctnosti jako čistota, mravnost, věrnost, úcta, hrdost, nezdolnost

¹⁰⁴ diskuse u článku *Výzva představenstva fanouškům Slavie* [online]. 29. 7. 2011 [cit. 30. 7. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6205-vyzva-predstavenstva-fanouskum-slavie>>

¹⁰⁵ *Kukačka je divný pták... aneb Klokán míří do Edenu* [online]. 22. 4. 2010 [cit. 25. 4. 2010] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/5616-kuckacka-je-divny-ptak...-aneb-klokkan-miri-do-edenu>>

ani v nepřízni osudu – to vše s sebou pojem tradic, ztělesněný v legendách klubu, nese. Historický koncept je fúzí historických událostí a nadčasových hodnot – ty jsou od ní odvozovány, ale zároveň do ní zpětně diskurzivně vkládány. Tento odkaz je chápán jako ústřední prvek toho, co je to Slavia. Je to odkaz převzatý od předchozích generací; odkaz, který je třeba zase dalším generacím předat a ochránit jej pro ně. Za tímto účelem je diskurz emotivní, aktivizující a mobilizační. Historie zde slouží potřebám přítomnosti a je přítomností zásadním způsobem ovlivněna. Stejně tak jako minulé ovlivňuje přítomné, je i minulé ovlivňováno přítomným. Proto je paměť a historie konstruována. Neustálým znovuutvářením kolektivním paměti je vlastně stále zovuvytvářena i historie – a tím přechovávány hodnoty, které nese, stále v komunitě. Historie totiž představuje závazek k jejich dodržování. Takže platí, že nejen dnešek je vytvářen historií, ale historie dneškem a jeho situací a potřebami. Dnes vytvořené významy se určitým způsobem prolínají s historickými. Je třeba si uvědomit, že když fanoušci vyvíjejí aktivitu na ochranu tradic a snaží se ovlivnit strukturu, nečiní tak s vědomím, že se věc dotýká jen sportovního klubu a jen aktuálního času. Naopak, ve výše uvedeném smyslu bojují i za hodnoty, které jsou tradicím připisovány a které sportovní stránku věci, jakož i aktuální dění, daleko přesahují. Historie Slavie je koncipována jako nedílná součást historie celé společnosti, celého státu a je zde symbolem toho pozitivního. Protesty z 5. května 2011 byly dokonce přirovnávány k Pražskému jaru. Slavia je nositelem těchto hodnot a vše, co se s nimi neslučuje a co zároveň je součástí oné historie, je koncipováno jako vnější prvek. Slávistická historie má černá místa, ale ne jejím přičiněním. „Identita a paměť jsou vysoce selektivní, inskriptivní spíše než deskriptivní a slouží konkrétním zájmům a ideologickým pozicím.“¹⁰⁶ A všechny tyto významy fanouškovská ritualita nese (i když samozřejmě ne pro každého), ač nejsou explicitně vyjadřovány. A i k tomu někdy dochází, např. u seriálu choreografií historických dresů prezentovaných fanklubem hokejové Slavie v sezoně 2010/2011. Zároveň ale tyto obsahy stojí např. v každé prezentaci červenobílých barev, s nimiž je koncepce tradic v těsném sepětí. A přeneseně vlastně skoro pokaždé, když fanoušci společně zakřičí název klubu, protože historie a Slavia jsou chápány jako jedno a totéž.

¹⁰⁶ GILLIS, John R. *Commemorations: The Politics of National Identity*. New Jersey: Princeton University Press. 1994. s. 4.

3.2.3 Domov a místo

Vzhledem k výše uvedenému je obvinění z ničení tradic velmi závažným. V poslední době se objevilo zejména v souvislosti se stadionem, a to v již zmiňované situaci, kdy na něj měl přijít konkurenční klub Bohemians 1905. Stadion v Edenu není chápán jen jako hřiště, kde se hrají utkání; má význam domova. Je to takřka posvátné místo, kam Slavia patří, na co má výsostné právo. Dlouhé roky „vyhnanství“ na neoblíbeném Strahově byla vzývána výstavba nového stánku, protože se objevovaly různé ideální představy o tom, jak by měl vypadat. Když poté tyto ideály nedocházely svého naplnění, přišlo rozčarování. Již od počátku padaly výtky zejména na to, že na stadionu není dostatečně vidět, kdo na něm působí. Slavia patří do Edenu, Eden patří Slavii – to by byl ideální stav, který by měl být také navenek vidět a který je čitelný i z jednoduchého hesla ultras Slavia = Eden. Stále se také opakují požadavky na výraznější přítomnost slávistických symbolů na stadionu, aby bylo vidět, kdo na stadion „patří“. V manifestu 1000 slávistických slov padl mimo jiné požadavek na

„Zeslávističtění" stadionu - vlajky, loga, grafitti, pojmenování tribun po slávistických legendách atd. alespoň v době zápasů, pokud nelze stále. V rámci výročí 100 let narození Pepiho Bicana postavení jeho sochy v areálu stadionu.“¹⁰⁷

Étos domova se objevuje také v řadě chorálů coby rituálních prostředků: „Velká tradice jsou Vršovice, kde tisíce nás jsou, pro Slavii žijou“; „Znám jednu pražskou čtvrť, znám Vršovice, nejlepší v Praze, co já znám. Stojí tam stadion, v něm Slavie je šampion“; „Náš domov je jen jeden, jeho název Eden do smrti zbožňujem“; „Náš domov je jen jeden, zpívejme celý Eden“. Je zde jednoznačná akcentace domova jako místa, kam klub patří. Ještě během strahovských dob a i dnes, např. při pochodu na derby na Letnou, objevuje se skandování prostého „Vršovice“. O Spartě se v této souvislosti někdy mluví jako „o těch z druhé strany řeky“. Teritoriální akcentace a vymezení přátelského a nepřátelského území je zde jednoznačné. Na utkání Slavia – Jablonec, posledním utkání první mistrovské sezony a zároveň prvním soutěžním utkání na novém stadionu (17. 5. 2008), byla prezentována celotribunová kartonová choreografie dávající dohromady jednoduchý nápis „Eden“ s motivem poháru pro šampiona.

¹⁰⁷ SDS oslovili nové představenstvo Slavie [online]. 19. 7. 2011 [cit. 20.7.2011] <www.slavistickenoviny.cz/.../6193-sds-oslovili-nove-predstavenstvo-slavie>

obr. 12: choreografie na oslavu návratu do Edenu¹⁰⁸

Zde rovněž funguje úzké sepětí s tradicionalitou, případně na individuální úrovni osobní vztahy k místu. Ostatně lokalita Vršovic byla v mém předchozím výzkumu často uváděna jako důvod, proč vlastně dotyčný s fanděním Slavii začal.

„Když byl dostaven Eden, bylo to jako sen. jezdil jsem předtím koukat několikrát do měsíce, jak se stavěl a představoval si, jaká to bude nádhera. Představoval jsem si, jaké to bude, až si sednu na tribunu a všude to bude cítit Slavii, naším domovem, kucí vběhnou na hřiště a bude to nářez. Když se na něm hrály první zápasy, tak se mi splnil sen, konečně jsme dostali to, na co jsme čekali jako slávisti spoustu let.“¹⁰⁹

Podobně jako v případě barev, i zde se dá říci, že význam domova se ještě zvyšuje v době, kdy se ideály a ideje rozcházejí se skutečností. Již jsem zmínil nelibost nad nedostatečným zdůrazněním symboliky na stadionu. Dalším problémem se stal příchod klubu Bohemians 1905, klubu tradičně situovaného na nedalekém stadionu ve Sportovní ulici. Představa dělení se o domácí stadion se stala pro řadu fanoušků nepřipustnou. Zračí se zde idea absolutního nároku, nezadatelného práva na domov. Rozčarování z neuskutečnění této ideje se stalo dokonce důvodem pro vyhlášení bojkotu domácích zápasů, což je v případě komunity, která tolik akcentuje věrnost, jak se dále ukáže, zásadním sociálně-dramatickým aktem. Tento bojkot vyhlásili i fanoušci Bohemians 1905, kteří s přesunem rovněž nesouhlasí. Přestože byl bojkot později přerušen, řada lidí v něm vytrvává a s působením Bohemians v Edenu se stále neshodla. V platnosti zůstává nenavštěvování vzájemných utkání, je-li pořadajícím (domácím

¹⁰⁸ [online] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/h120_2009100612548571882.JPG>

¹⁰⁹ diskuse u článku *Soužití Slavie a Bohemians v Edenu* [online]. 28. 5. 2010 [cit. 30. 5. 2010] <<http://old.slavia.cz/novinka.asp?id=16811&typ=diskuse>>

klubem) Bohemians. Jít do Edenu jako hostující fanoušek je pro řadu lidí nepřijatelné ponížení. Zúčastnit se takového zápasu by znamenalo popřít představy o klubu a komunitě fanoušků. Jelikož účelem rituálu je zpřítomňovat řád a znovu-vytvářet komunitu v intencích zamýšlených norem, představovala by účast na tomto rituálu zásadní distorzi těchto norem a trhlinu v oné funkci jejich upevnování. Naplnění symbolů nevhodnými situačními kontexty zde hrozilo jejich konvenčnímu významu a fanoušci se rozhodli nepodstupovat toto riziko. Návštěva takového utkání by mohla být chápána jako smíření se s porušením dvojjedinosti klubu a stadionu, což se neslučuje s hrdostí.

„Není nám lhostejná situace kolem stadionu vymodleného generacemi slávistů, kam jsme se po letech strahovského vyhnanství vraceli jako do svého domova. Není nám lhostejné, že díky Vašemu přístupu se v Edenu nemůžeme doopravdy cítit jako doma.“¹¹⁰

„mám svou hrdost na to, abych šel do Edenu a díval se, jak na hlavní tribuně visí nápis klokanů, v každém vchodu je znak Bohemians, před utkáním tam vyhrává hymna 1905 a po hřišti běhá plyšový klokan. Nechci se podřizovat rozhodnutí vedení Bohemky, nechci čekat na to, až nám oni nadiktují, jak se máme na stadionu chovat, co můžeme a nemůžeme. Stadion je to minimálně morálně slávistický a tyhle věci zkrátka nedokážu překousnout. Být jako host na svém vlastním stadionu, to je pro mne zkrátka neakceptovatelné. Bohemka patří do Ďolíčku, proto беру tohle utkání jako frašku lidí, kterým o fotbal absolutně nejde.“¹¹¹

Ke zvláštní situaci v souvislosti s domácím zápasem Bohemians 1905 došlo na podzim 2010, kdy se několik slávistů vydalo „bránit“ Severní tribunu, aby na ní během utkání nebyli fanoušci ani jednoho z klubů, které hrály. Přestože Slavie se tento zápas nijak netýkal, šli na utkání demonstrovat své nezadatelné právo na jednu z tribun. Severní tribuna je místem, kde se nachází při utkáních Slavie kotel. Má vlastní logo – pochopitelně červenobílé, které fanoušci používají např. na svých stránkách, na suvenýrech atd., je součástí jednoho z chorálů: „Pojďme do boje, já už vidím ohně, slyším bubny znít na Severní tribuně. Vidím vlajky vlát, my vždy tu budem stát, zkus se do nás srát, to pak budeš litovat.“ I zde je zdůrazněna jako místo, kde se scházejí

¹¹⁰ *Otevřený dopis vedení SK Slavia!* [online]. 13. 7. 2010 [cit. 15. 7. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54300-Otevreny-dopis-vedeni-SK-Slavia-Praha.html>>

¹¹¹ *Komentář Strašáka k nové sezóně* [online]. 25. 7. 2011 [cit. 30. 7. 2011] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54551-Komentar-Strasaka-k-nove-sezone.html>>

nejvěrnější a nejvytrvalejší fanoušci. Zároveň je zde vyjádřen způsob fandění, jakým se vyznačují – rytmické chorály podporované bubny, vizuálně vybroušené choreografie podporované pyrotechnikou, nekompromisní podpora klubu, neústupnost před ostatními a ochota bránit své ideály. Z toho je patrné, proč byla uspořádána ona výprava na utkání jiných klubů. Tribuna sever zosobňuje tento fanouškovský styl a étos; je jeho symbolem. Tribuna sever je sekce na oficiálních stránkách Slavie, je také uvedena jako autor článků na stránkách ultras. Představuje jistou fanouškovskou frakci, názor na podobu fandění. A je také příkladem, jak se nové symboly, jsou-li kompatibilní s těmi starými, mohou stát pevnou součástí kulturního kódu skupiny. Před výstavbou nového stadionu v Edenu pochopitelně nic takového, jako Tribuna sever neexistovalo. Po jeho otevření si fanoušci vybrali místo pro kotel a tím, že ho pojmenovali, zdůraznili jeho význam a nezastupitelné postavení před ostatními. Severní tribuna se stala vlastně označením určitých ideálů a chodit na ni znamená se k nim přihlásit a zavázat. Je-li např. koordinátor kotle během zápasu nespokojen s odezvou fanoušků na vyvolávání chorálů, vybízí je, ať jdou jinam; nehodlají-li podporovat tým zapojením se do chorálů, nemají na Tribunu sever chodit. Tribuna sever představuje ústřední místo fanouškovských rituálních performancí, pročež má podstatný vliv na podobu představované komunity, pro niž je rituální performance klíčová. Že se jedná o Severní tribunu stadionu v Edenu a nikde jinde, je opět neustálým zdůrazňováním významu domova pro fanoušky.

Ruku v ruce s přivlastňováním stadionu šlo v souvislosti s příchodem Bohemians 1905 vyjádření podpory jejich snahám o setrvání na jejich původním stadionu přezdívaném Ďolíček. Několikrát se během společných protestů objevilo heslo „2 kluby – 2 stadiony“, které jasně deklaruje, že každý klub má mít svůj suverénní stadion. Narušení tohoto práva a suverenity, které jsou nahlíženy jako samozřejmé, je interpretováno jako znehodnocení tradic.

„Bohemians podepsali dlouhou, pětiletou smlouvu a na podzim se začne na stadionu v Edenu stavět zázemí pro zeleno-bílé. To je jak pro fanoušky Slavie, tak pro fanoušky Bohemians naprosto nepřijatelné! Je to pošpinění tradic, zničení identity obou táborů fanoušků a poplívání dlouholeté historie a to vše opět jen kvůli nechutným obchodům a nacpání kapes těch, z nichž někteří nemají s fotbalem a jeho hodnotami vůbec nic společného.“¹¹²

¹¹² Bohemians v Edenu! [online]. 3. 5. 2010 [cit. 4. 5. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54243-Bohemians-v-Edenu.html>>

Další nelibost v této souvislosti vyvolala tisková zpráva klubu, která na novinářích žádala, aby respektovali oficiální pojmenování stadionu nesoucí název sponzora a nepoužívali spojení jako „slávistický stadion“ apod. Situace, kdy se klub distancuje od označení, která podle některých fanoušků mají mnohonásobně větší právo na legitimitu než název sponzorské společnosti, přilila v souvislosti se stadionem olej do pomyslného ohně. Jako by vedení klubu odmítalo respektovat tradice a zříkalo se takřka posvátného jména a podporovalo proces komercializace. Přestože řada fanoušků respektuje potřebu financí, které pojmenování po sponzorech přináší, v podstatě neustále přetrvává jakási hořkost z toho, že stadion Slavii ve své podstatě nepatří. Myšlenka „Slavia = Eden“ dostává povážlivou trhlinu. Slavia, jež je nazírána jako jediný legitimní klub působící v Edenu, tak neměla v podstatě ani možnost příchod Bohemians ovlivnit. Z toho, že stadion nevlastní, vyplývá třeba i zmíněná absence klubových symbolů. Že jediný „právoplatný“ vlastník nemá možnost ovlivnit dění na stadionu, je samozřejmě vnímáno negativně. Občas se dokonce objeví stesk po dříve nenáviděném Strahově, a to právě z toho důvodu, že nenesl tyto znaky moderní komercializované arény.

„Tohle už přestává být ta fotbalová Slávie co mám rád. Jaký je rozdíl mezi tímhle Edenem a Strajovem ? Na Strahově všude loga Slávie, v Edenu je samolepka venku. A uvnitř - nic. Tým je jen směs žoldáků (až na výjimky). Když jdu do Edenu, do míst kam chodím třicet let, připadá si stejně jako když jdu do Sazky na hokej - na Slávii, ale ne domů! A tom to je, vedení Slávie asi někde udělalo chybu a náš Eden se stal MULTIFUNKČNÍM SYTADIONEM někoho jiného.“¹¹³

Étos domova, místa, kam klub patří, je tedy rovněž podstatnou součástí slávistického kulturního kódu. Láska k tomuto místu vyvěrá jak z hodnoty tradic, pokládaných za nezpochybnitelné, i když jsou částečně inventované, tak předpokladu těsného sepětí klubu s místem. Dovedeno do krajnosti, je toto sepětí tak silné, že zakládá až dvojjedinnost obou entit, a tak je každé „znesvěcení“ stadionu vlastně chápáno jako znesvěcení samotné Slavie, a tím i fanouškovské komunity. Ta obtížně snáší, že tato dvojjedinnost není dostatečně zřejmá navenek, ba co víc, že je narušená a tedy znehodnocená. To se neslučuje s idejemi, která o sobě/o klubu/o stadionu skupina má a které často ve svých rituálních performancích prezentuje, a to i skutečnosti navzdory. Přes tento rozpor zůstávají tyto ideje v platnosti, transcending realitu ve své vlastní ideální skutečnosti, která má větší bytnost. Jejich rituální prezentace je voláním

¹¹³ diskuse na slavialultras.cz [online]. 13. 5. 2010 [cit. 13. 5. 2010] <slavialultras.cz – již nedostupné>

po její obnově, její aktualizací. Tyto ideje zůstávají v platnosti i přesto, že samotná komunita rozhodně není (a nikdy nebyla) vázána na určitou lokalitu. Nejen že soudobé diváctví se obecně nese ve znamení deteritorializace, tedy procesu, v jehož rámci „se sociální, kulturní a ekonomický život odděluje od specifických lokalit,“¹¹⁴ ale Slavia byla vždy klubem, který měl fanoušky po celé republice, neboť byla jedním z popularizátorů kopané u nás a měla k tomuto účelu speciálně zřízené týmy. „Lokalita nemusí mít nutně umenšený význam; jde spíš o to, že je ‚znovu-vymyšlená‘ a sepjetí s ní se stává více a více ‚představované‘ než ‚fyzické‘.“¹¹⁵ Jde tedy spíše o imaginaci, která je aktualizována v rámci rituálu, nikoliv o přímý odraz skutečnosti. To ale neznamená, že tento jev byl důsledkem deteritorializace a že by dříve existovala nějaká autentická vazba mezi místem a komunitou, protože fanouškovská obec hlásící se ke Slavii byla vždy rozptýlena po celé zemi. „Nelze předpokládat nějakou univerzální realitu, kde byla sociální zkušenost kongruentní a koherentní s místem.“¹¹⁶

3.2.4 Zosobnění hodnot

Součástí nad-časové ideální reality, tradic a ztělesněním hodnot jsou také klubové legendy. V úctě jsou historické postavy, zejména slavní hráči, ale i současní. Legendy figurují např. v chorálu „Bican, Puč a Plánička z nebe se dívají, jak Slavie válí.“ O choreografii po smrti F. Veselého na uctění jeho památky již zmínka padla. Tato událost celkově měla na fanoušky silný emocionální dopad; ihned poté, co se zpráva objevila, začali lidé nosit ke stadionu v Edenu květiny a zapalovali zde svíčky. Objevily se také návrhy na postavení sochy, stejně jako v případě Josefa Bicana. Potřeba objektivizovat kolektivní paměť takovými monumenty vyplývá z potřeby upevnit normy, které ztělesňuje. V podstatě jde o snahu ovlivnit veřejné prostředky komemorace; zdůraznit význam těchto osobností pro celou skupinu. Dá se říci, že úctě se těší zejména lidé, kteří působí jako klubisté, tedy jako lidé, kteří jsou klubu oddáni a preferují ho za každých okolností, třeba i přes neprospěch, který jim z toho může plynout. Velkolepého rozloučení se od fanoušků dočkal např. Vladimír Šmicer, který se po úspěšné zahraniční kariéře vrátil do české ligy s vyjádřením, že jiný klub než Slavia nepřicházel v úvahu. Na jeho počest byla uspořádána velká choreografie, obdržel

¹¹⁴ SANDVOSS, Cornel. *A Game of Two Halves: Football, television and globalisation*. London: Routledge. 2003. s. 89.

¹¹⁵ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 53.

¹¹⁶ SANDVOSS, Cornel. *A Game of Two Halves: Football, television and globalisation*. London: Routledge. 2003. s. 90.

několik dávků – samozřejmě s klubovou tematikou. Klubové posvátné artefakty jako by měly navždy potvrdit nezlomné pouto mezi hráčem a klubem. Podobného rozloučení se naopak při svém odchodu do zahraničí dočkali např. odchovanci Marek Suchý a Tomáš Necid, nebo úspěšný brankář Martin Vaniak, který si fanoušky získal především výjimečnými výkony v do té doby Slavii zapovězené elitní evropské klubové soutěži. Posledně jmenovaný obdržel od fanoušků tablo se společnými fotografiemi jeho osoby s fanoušky, čímž bylo potvrzeno sepětí tohoto hráče s komunitou, jakési definitivní rituální přijetí, iniciace. Hráč totiž pocházel z neoblíbené Olomouce a zpočátku bylo naladění vůči němu spíše skeptické. Na hokejovém utkání se takového rozloučení s aktivní kariérou dočkal útočník Josef Beránek, který ve Slavii odehrál posledních několik let kariéry a dovedl ji jako kapitán k prvním mistrovským titulům. Taková rozloučení obecně probíhají přímo během rituálu, tedy před zápasem, během něj či po něm. Jejich přítomnost přímo v rámci performance tyto hráče a hodnoty, které ztělesňují, činí součástí identity. Také definuje, kdo se napříště takového ocenění může dočkat a kdo naopak ne.

Když se v září 2011 objevil požadavek syna jednoho z nejvýznamnějších fotbalistů historie klubu na sundání fotografie tohoto hráče z průčelí stadionu, bylo to fanoušky přijato se smíšenými pocity. Na jedné straně to přineslo lítost, protože symbolům jako je tento a jejich viditelnosti je přikládán vysoký význam; na druhé straně se objevil názor, že je to možná lepší, jelikož takové ztělesnění ideálů, za jaké je J. Bican považován, by nemělo být kompromitováno vedením klubu, které bylo některými naopak chápáno jako jeho pravý opak. V obou případech je však význam přikládáný historické legendě podobný; jde spíše o to, zdali je považována za natolik nadčasovou, aby transcendovala nedobrou přítomnost natolik, že ji tato nemůže ohrozit, nebo nikoliv.

„Do Edenu chodím poslední dobou docela nerad, musím se přemlouvát. Právě Pepiho obrázek mi ale připomíná, na jak slavný klub mám tu čest chodit a taky, že už bylo i hůř, o dost hůř. Dost by mě mrzelo, kdyby musel jít dolů. Tím ale rozhodně nepodporuji naše buranské vedení, které svým prohlášením (proboha, tenhle hospodský žvást je oficiální prohlášení?) jen dává Ivanu Bicanovi za pravdu.“¹¹⁷

V kontrastu k oslavovaným osobám jsou jiné zatracovány. Děje se tak např.

¹¹⁷ diskuse u článku *Prohlášení Slavi k rozhovoru s Ivanem Bicanem* [online]. 22. 9. 2011 [cit. 30. 9. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6291-prohlaseni-slavie-k-rozhovoru-s-ivanem-bicanem>>

u hráčů, kteří opustí Slavii, nastoupí proti ní za jiný klub a třeba se okázale radují, když jí vstřelí branku, nebo se nevybíravě vyjádří v médiích. Takové jednání je chápáno jako zrada komunity, barev, hodnot, tradic. Jde o pohanu a ponížení, které je neodpuštělné. Tím, že fanoušci dají najevo svou nespokojenost s takovým jednáním, potvrzují zmíněné „zrazené“ normy a v podstatě definují, co je přípustné a co ne. Zatravování hráče po přestupu jinam ale rozhodně není pravidlem! Naopak, řada hráčů se stále těší oblibě, ač nastupuje v jiných dresech. Příkladem obou postojů je situace ze zápasu Slavia – Jablonec (5. 11. 2010) a Žižkov – Slavia (17. 10. 2011). V prvním se někdejší fotbalista Slavie po brance do domácí sítě radoval a během oslavy triumfálně gestikuloval směrem ke kotli. Ten reagoval pokřikem, který v takových momentech používá: „Za zradu jenom jeden trest!“ a pokračoval vulgárními urážkami. Později se situace vysvětlila jako částečné nedorozumění, ale podstatné je, že narušení hodnot, které se během rituálu fanoušci pokouší potvrzovat, bylo okamžitě odsouzeno jako nežádoucí. Je třeba se distancovat od takové subverze, od narušení průběhu rituálu a nápravnou akcí toto narušení zahladit. Příklad z druhého utkání je opačný. Ve značně zjištěné atmosféře dané nástupem nechtěného trenéra vstřelil v zápase na Žižkově Slavii branku jiný její někdejší hráč, který však ihned poté zvedl ruce k omluvnému gestu. Dočkal se za to skandování svého jména a po zápase dokonce privátní děkovačky s kotlem. Je to dlouhodobě oblíbený hráč, který se netají svou náklonností ke Slavii. Pozápasový děkovací rituál, o němž bude pojednáno dále, má vysokou symbolickou hodnotu. Odehrává se obvykle mezi hráči Slavie a fanoušky. Nyní na něj hráči (z mnoha důvodů) nepřišli, a tak byl uspořádán hráči soupeře, jehož branka znamenala porážku Slavie. Přesto bylo potvrzeno vlastně jeho členství ve slávistické komunitě, které tak může přesahovat aktuální klubovou příslušnost. Naopak, v takto krajním případě může být i hráč soupeře postaven nad hráče Slavie, kteří v daný moment tyto hodnoty neztělesňovali. Poté u mnoha lidí panoval pohled, že jediný „slávistický srdcař“ běhal na hřišti v dresu soupeře.

Uvedené utkání na Žižkově mělo v této souvislosti ještě jeden, již dříve naznačený aspekt. Neslo se totiž ve znamení protestů proti nově nastoupivšímu trenérovi, který svou kariéru a celkové fotbalové vystupování spojil hlavně s klubem největšího rivala Slavie, Spartou Praha. Jeho emotivní vyjádření o lásce k tomuto klubu jsou pro řadu fanoušků s postem trenéra Slavie neslučitelná. Již před utkáním uspořádali protestní pochod od stadionu v Edenu. V rámci tohoto pochodu byly na neurčito odloženy klubové barvy – význam tohoto kroku byl interpretován již dříve. Zároveň

nesli fanoušci na tomto pochodu řadu transparentů vyjadřujících jejich postoj, které prezentovali přítomným novinářům. Na transparentech stálo např. „Ruce pryč, cizáku, zde domov tvůj není“; „Strako táhni na Spartu“; „Straka, Platil? Táhněte! Ničíte naše hodnoty“; „Klubismus není na prodej“; „Straka ve Slavii? Poslední Řebíček do rakve“; „Tradice budeme bránit“; „Neničte Slavii“. Během utkání byla provolávána hesla proti osobě tohoto trenéra. Jak je i z hesel na transparentech vidět, je zde pocíťováno nebezpečí z likvidace tradic, kontaminace hodnot, které hraničí až se znesvěcením. Odmítnutím této osoby byly vlastně obráceným, zpětným způsobem deklarováno, že věrnost klubu je velice důležitou. Na druhé straně někteří hráči, kteří dříve ve Spartě působili, byli přijati poměrně bez potíží, díky svému profesionálnímu vystupování a bezproblémovému vyjadřování ke Slavii během jejich působení ve Spartě. Trenér Straka si však tím, že dával na odiv svou lásku k rivalskému klubu, zavřel dveře k řadě slávistických fanoušků, protože tím deklaroval vyznání k jiným hodnotám, jiné skupině. A to je považováno za neslučitelné s hrdostí, kterou vůči vlastní identitě a hodnotám někteří slávisté cítí. Jako motivační prvek pro fotbalisty Sparty uspořádal hostinu, kde byl servírován pokrm ve tvaru slávistické hvězdy. Symbolické pozření Slavie skrze její posvátný klubový symbol je něco se slávistickými normami absolutně neslučitelného. Bylo to chápáno tak, že Slavia angažováním tohoto muže ztrácí část své identity; i proto odklad červenobílých barev, které ji symbolizují. Naopak poděkování se dočkal tiskový mluvčí, který následně po jmenování trenéra podal výpověď s odůvodněním, že spolupráce s ním je pro něj nepřijatelná.

„Těžko se mi to vydýchává, ač si Slávia vychovala řadu hráčů-slávistů, kteří jako trenéři působí v jiných klubech, hodně Slávistů působí v manažerských a vedoucích funkcích, my postupně opouštíme tradici starou více než 100 let. Vedení, trenéři i funkcionáři zde pracovali nejen jako profesionálové, ale i srdcaři- Slávisté. My máme nyní GŘ spartána, bývalý trenér je Klokan, a ten nynější bude Spartán srdcař.“¹¹⁸

Na druhé straně ale tento postoj nesdíleli ani zdaleka všichni fanoušci. Řada z nich naopak přistupovala k tomuto problému pragmaticky, ze sportovní stránky s tím, že jako trenér je pro Slavii vhodný apod. O důsledcích, projevech a reflexi těchto rozporů bude pojednáno dále. V této pasáži šlo především o ukázkou toho, jaký význam je

¹¹⁸ diskuse u článku *Slavii má trénovat František Straka* [online]. 1. 10. 2011 [cit. 2. 10. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6308-slavii-ma-trenovat-frantisek-straka>>

příkládán viditelným osobám, příkladům. Lidé symbolizující slávistické ideály jsou ceněni, naopak lidé, kteří se s nimi dostanou do nějakého sporu, jsou zatracováni. Nejde zde ani tak o jejich osoby, ale právě o hodnoty, které ztělesňují. Jsou pak součástí rituální performance, ať už v pozitivním nebo negativním slova smyslu. Cílem obou forem vztahu k těmto osobám je ale potvrdit vlastní normy. Ceněna je především nezištná láska ke klubu jako něco, co není a nemůže z principu být na prodej.

3.2.5 Věrnost, oddanost, sounáležitost

Jak bylo vidět z předchozí pasáže, velice důležitou hodnotou mezi fanoušky je věrnost. Étos věrnosti je přitom o to významnější v dobách, kdy se klubu nedaří. Neopouštět, čemu jedinec věří, ani když s tím není spojeno žádné přímé uspokojení, se pojí s hrdostí a sebeúctou. Zejména pro lidi, pro něž je Slavia „více než jen klub“, by její opuštění v době krize znamenalo zradu sebe sama. To se ukazuje nejen v samotné glorifikaci věrnosti, ale také v opovržení nad těmi, kdo v takové době o Slavii ztratí zájem. Takoví oportunističtí fanoušci fandící pouze v úspěšných dobách jsou nazýváni spojeními jako „titulové náplavy“ atd. Naopak ti, kdo fandit zůstávají, jsou nahlíženi jako skuteční fanoušci. Věrnost je deklarována samozřejmě samotným příchodem na stadion, ještě více cestováním na vzdálená cizí hřiště při utkáních na půdě soupeře. Má své místo také v chorálech: „Za Slavii my všude jezdíme, vždy a všude hrdě fandíme. A my jsme tady s ní, navždycky věrní.“; „Vidím vlajky vlát, my vždy tu budem stát“; „Naše Slavie, vždycky tu bude, vždycky s námi je a my jsme s ní všude“; „Vždycky jsme s váma“; „Sešívání – olé, sešívání – ao, sešívání – ole. My věrní zůstanem“. Příznačné je užívání slůvka „vždy“ – tedy za každých okolností. Někteří fanoušci, ve snaze dodat svému názoru na váze, zdůrazňují také svou dlouholetou fanouškovskou dráhu a oddanost Slavii.

„vyzývám všechny fanoušky našich sešíváných hochů, neztrácejte naději a zůstaňte věrní našemu klubu a podržte ho v těžkých dobách, které teď zažívá.“¹¹⁹

„Stejně jako se radujeme se svým milovaným klubem v dobách úspěchů, neopouštíme ho ani v dobách těžkých.“¹²⁰

¹¹⁹ *Naděje* [online]. 3. 8. 2011 [cit. 5. 8. 2011] <www.slavistickenoviny.cz/clanek/6212-nadeje>

¹²⁰ *Otevřený dopis vedení SK Slavia!* [online]. 13. 7. 2010 [cit. 15. 7. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54300-Otevreny-dopis-vedeni-SK-Slavia-Praha.html>>

V případě bojkotu utkání nejde o porušení této věrnosti, ale naopak o její potvrzení. Jde o deklaraci věrnosti principům toho, co Slavia skutečně znamená a co neodpovídá aktuální situaci. Zde je věrnost a oddanost v úzkém sepětí s láskou, která je také velice podstatným motivem slávistického performativního rituálu. Věrnost a láska se vzájemně podpírají, jedno bez druhého by nemělo smysl. V podstatě pak ti, kdo zůstávají při klubu stát i v těžkých chvílích, jsou ti, kteří jej skutečně milují. Láska je rovněž motivem řady chorálů: „V našem srdci je jedině Slavie“; „Na hřišti v našich srdcích vyhrává“; „Název Eden do smrti zbožňujem“; „Ve znaku hvězda je, my ji milujem, život obětujem“. Na utkání Slavia – Teplice (23. 11. 2008) byla námětem choreografie Severní tribuny vlajka klubu doplněná o nápis „Když ji miluješ, není co řešit“. Láska je základním emocionálním poutem, které fanoušky ke klubu poutá; a je také nadřazeno poutům ostatním, protože je také fundamentálním pojítkem fanoušků mezi sebou. Proto má rovněž silnou hodnotu a je také základním ospravedlněním každého, třeba i jinak neospravedlnitelného kroku. Často se objevují spojení jako „milovaný klub“, „milovaná Slavia“.

„Když tvý jediný opravdový životní lásce, kterou opravdu miluješ (ne, že jsi rád s ní - ale nemůžeš bez ní bejt, obětuješ pro ní cokoli, jsi vždy s ní a jsi jí vždy oporou), někjakej hajzlik kriminálnická bude podřezávat krk, aby ti moh do baráku nastrčit jinou babu s podobným ksichtem a stejně tvarovaným pozadím a vydělat na tom pro něj posranejch pár šušní (...) Jak by ses tedy zachoval, když tedy tvrdíš, že opravdu miluješ?“¹²¹

Láska je tím de facto jediným společným jmenovatelem všech fanoušků, napříč názorovými skupinami, a tedy klíčovým pojítkem v komunitě. Proto má v rituálu zásadní místo, jelikož étos sounáležitosti, jednoty je zde také přítomen. Ten je třeba, aby mohla komunita navenek i sama před sebou vystupovat jako sevřený celek. Jednak jako taková má větší sílu, jednak jedině tak může plnit zásadní funkci vztahového rámce pro jedince, kterému dodává příjemný pocit kolektivu, rodiny.¹²² Obnovovat společenství je jedním ze základních prvků rituálu a společenství bez pocitu sounáležitosti mezi jeho členy nemůže být. Demonstrace této sounáležitosti leží už ve společném shromáždění v určitém čase a prostoru, tedy vlastně za společným cílem, za společným zájmem. Dalším prvkem je rituální oděv, který dává najevo příslušnost ke stejné skupině. Jedinec

¹²¹ diskuse na slavia.cz [online]. 5. 5. 2011 [cit. 5. 5. 2011] <www.slavia.cz/Vseobecna-diskuse>

¹²² ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s. 97, 111, 130

dává najevo svou příslušnost ke skupině a zároveň se skrze podobné projevy dalších účastníků rituálu ujišťuje o existenci skupiny, k níž dává najevo svou příslušnost. Na kolektivní úrovni pak vlastně o tomtéž ujišťuje skupina sebe samu.

Vzhledem k uvedenému se objevuje častý apel k návštěvě stadionu, jelikož zde je těžiště tohoto sebestvrzovacího rituálu skupiny. Je proto logické, že je žádána účast co největšího počtu členů. Apel bývá dokonce absolutně všezahrnující, zněje: „Všichni do Edenu!“ Kromě vlastní návštěvy, již je zajištěno sledování zmíněných performancí, je zde také snaha učinit z diváků co nejaktivnější účastníky. Samotný účastník totiž intenzivněji prožívá ideové obrazy. Tato snaha je zřejmá zejména na Severní tribuně, kde je imperativ co nejintenzivnějšího a nejvytrvalejší povzbuzování mužstva. Složitě secvičené chorály zahrnující celou řadu aktivit od rytmického tleskání, přes zpěv, sedání, zvedání rukou po skákání jsou uzpůsobené tak, aby nejlépe vyzněly při zapojení velkého množství lidí a aby je k tomuto zapojení strhly. Velice často zde zní i apel od koordinátora fandění – „pojd’me všichni“. Většina chorálů se zpívá jen v kotli, ale je zde zřetelné snažení zapojit i ostatní tribuny v dělených nebo současných pokřicích. V takových pobídkách se objevuje sousloví „celý Eden fandí/zpívá/skáče s námi“. Jelikož v určitém smyslu, jak bylo řečeno dříve, Eden je vlastně Slavia a Slavia jsou fanoušci, pak takovéto situace jsou vlastně pomyslným způsobem všezahrnující, co se týká fanouškovské obce. Je třeba zdůraznit slovo pomyslným, protože stále platí, že tento rituál se netýká všech lidí, co se cítí být slávisty. Ale v symbolické rovině jde o zapojení co největšího okruhu, ideálně celé komunity, do společného rituálního zpěvu. Tento rytmický zpěv a komunikace pohybem (společné tleskání, skákání, sedání, držení se kolem ramen) jsou ústředními prostředky ve vyvolávání pocitu jednoty, pro její prožívání co největším množstvím účastníků. Kromě vizuálních jsou zde tedy i sluchové a pohybové podněty k tomuto prožitku; jde o multimediální (ve smyslu Tambiaha) komunikaci téhož sdělení – nejen ve smyslu sounáležitosti, ale také ve smyslu dříve provedené analýzy oněch symbolů. Ty jsou zde stále přítomné a právě jejich společně prožívaný význam je centrálním prvkem rituálu.

Stálé opakování vede k habituální automatizaci těchto prvků a k tomu, že prakticky ihned po vyřčení úvodního slova chorálu vyvolávatelem přítomní vědí, co bude následovat, jak reagovat a ihned navazují. To je podstata flow, o němž píše Turner, ale který se zdráhá připsat moderním liminoidním žánrům. V rámci fanouškovského rituálu je ale zřejmý. Smazává se zde rozdíl mezi podnětem a reakcí, mezi jedincem a prostředím, dochází k intenzivnímu kolektivnímu prožitku, kde všichni spontánně

reagují stejně nebo podobně, což je mezi sebou utvrzuje o pocitu sounáležitosti. Spontaneita a bezprostřednost nabývají na významu; negace sebekontroly ve vztahu k běžným společenským rolím se naopak intenzifikuje. To je případ nejen chorálů, kde přeci jen vzhledem k jejich složitosti je třeba určité vědomé kontroly, ale zejména co se týče reakcí na hru jako takovou. Zde hrají silnou roli emoce, které jsou tak nedílnou součástí kolektivního rituálu. Individuální reakce zde nejdou naproti kolektivnímu prožitku, jak tvrdí Tambiah, ale naopak jej podporují. Jedinec a jeho sebekontrola jsou zde potlačeny, stávají se součástí skupiny, dalo by se říci *communitas*. Těžiště prožitku se přesouvá do intersubjektivní, samoúčelné roviny, a dochází k vyvolání pocitu jednoty společenství. Vzniká *communitas* – plánovaně (secvičené chorály) i bezděčně (reakce na zápas). Proto se domnívám, že lze o fanouškovství hovořit v tomto smyslu jako o liminálním, nikoliv toliko jako o liminoidním, a tedy i rituálním. Zároveň ale zůstává v platnosti tvrzení, že je antistrukturní povahy, neboť tento prožitek *communitas* je zcela odlišný od každodenních situací, kde je orientace směřována na individuum, resp. jeho dílčí role a statusy odpovídající dané situaci. Intenzivní kolektivní prožitek *communitas* je tedy odlišné kvality a představuje alternativu běžné zkušenosti. Zde je styčná plocha mezi oběma přístupy k ritualitě, z jejichž perspektiv je k fanouškovství v této práci přistupováno. Prožitek *communitas* je stěžejní jak pro antistrukturní rozměr, kde jde o subverzi norem, tak pro kolektivní potvrzení identity. V závislosti na vztažném rámci může být interpretován oběma směry.

Apely na jednotu a demonstrace sounáležitosti také nabraly na důležitosti v období pocíťovaném jako krizovém. Jednota poskytovala oporu argumentům jako „jsme tu a není nás málo“, které byly předkládány při nátlaku na vedení, radnici apod. Společný postup, vzájemná podpora a tažení za jedním cílem se staly důležitými pro ukázkou, že zde existuje určitá masa lidí se společným zájmem, která je ochotná jej chránit.

„Dokažme všichni a jednotně nesouhlas se stávající situací a pojďme skutečně táhnout za jeden provaz. Jedině tak bude mít celý plánovaný protest a protestní akce význam a zároveň ukážeme, že s námi, fanoušky, nemůže každý jen tak vyjebávat.“¹²³

Jednoznačná performance demonstrující tuto jednotu se odehrála na utkání Slavia – Slovácko (18. 4. 2011), tedy v době, kdy vrcholily obavy o budoucnost klubu. Tribuna

¹²³ *Prohlášení ultras do nové sezony* [online]. 28. 5. 2010 [cit. 28. 5. 2010] <www.slaviaultras.cz/t/54272-Prohlaseni-Ultras-do-nove-sezony.html>

sever se přesunula na tribunu východ za cílem spojení se s tamějšími diváky a demonstrace společného postoje. S heslem „Sešívání drží spolu“, které se stalo i názvem nového hnutí spojujícího řadu fanouškovských frakcí, tak deklarovali jednotu a ochotu společného postupu v boji proti negativním jevům v klubu.

Potíž však nastává s tím, když jedinec nesouhlasí s postupem skupiny a neztotožňuje se s jejím konáním. To je způsobeno právě tím, že fanouškovství má neopominutelný individuální rozměr a pro každého znamená tak trochu něco jiného. Proto se různily i názory na postup v krizové době. Nesnadným úkolem, který si sdružení Sešívání drží spolu vytklo, bylo jakési zastřešení co možná nejširšího spektra názorů. Během protestů 5. 5. 2011 na hrací ploše se jeden z organizátorů obrátil k davu protestujících s tím, že chce, aby se fanoušci rozhodli jako celek. Tedy aby ono rozhodnutí mělo co nejširší podporu a aby se sám později nestal hromosvodem výčitek. I v jinak nezjitřené době platí, že řada lidí se neztotožňuje s projevy jiných fanoušků, např. Tribuny sever. Vzhledem k tomu, že jedinec se považuje za člena představované komunity, cítí se spoluodpovědný za její činy, i když se jich sám neúčastní, a to zejména, když k takové kontradikci dochází v samotném rituálu. Objevuje se i pocit studu za jednání skupiny. Pak může být některým fanouškům dokonce upíráno členství ve skupině s tím, že jí nejsou hodni; objevují se výrazy jako „takyfanoušci“, „rádobyfanoušci“ atd., které právě za chování, které se neslučuje s individuálním pohledem na skupinu, takto označené osoby či skupiny z celkové komunity vyřazují.

„S politováním musím říct, že je to poprvé co jsem se opravdu za fanoušky styděl a vůbec za to, že jsem slávista a také byl dnešek první den co jsem fandil policii a doufal, že uvidím obušek na Vaší tváři! Pevně doufám, že Vás co nejvíc pochytali a takový špíny už se nedostanou na stadion! (...) Doufám, že všichni změníte barvy a už slávii fandit nebudete o takový fanoušky nestojí žádný klub FUJ.“¹²⁴

Ač je fanouškovská komunita uvolněnou komunitou, i zde je určitý tlak na konformitu – jinak by se o skupině nedalo vůbec hovořit. Zde se zračí napětí mezi individuálním a kolektivním rozměrem fanouškovství, tedy mezi jeho liminálním a liminoidním aspektem a přeneseně také mezi jistou závazností a antistrukturální svobodou. Takové rozpory se objevily např. v souvislosti se zmiňovanými protesty, jako byl bojkot domácích utkání, útok na vršovickou radnici nebo na VIP sektory v pohárovém utkání na jaře 2011 či příchod nového trenéra spjatého se Spartou. V případě bojkotu se

¹²⁴ diskuse na slavia.cz [online]. 5. 5. 2011 [cit. 5. 5. 2011] <www.slavia.cz/Vseobecna-diskuse>

projevila odlišná pojetí konceptu věrnosti; na jedné straně byla preference návštěv utkání za každou cenu, na druhé straně byla věrnost chápána jako oddanost barvám a principům, které se s návštěvou zápasů neslučovaly – konat rituál v takovém prostředí by znamenalo částečně popřít ideje v něm obsažené (Slavia = Eden, hrdost aj.). Velmi zjednodušeně řečeno, na jedné straně se objevovala argumentace v duchu hesla „vždycky jsme s vámi“ obsaženého v jednom z chorálů a vyjadřujícího ideu podpory klubu za všech okolností; na druhé straně ta, že chodit na utkání znamená podporovat negativní procesy v klubu, tedy takové, které se neslučují s idejemi a hodnotami. V případě bojkotu odlišná stanoviska vedla k tomu, že část fanoušků pokračovala v návštěvách utkání a část se jich zdržela. Nebo při protestech proti novému trenérovi část fanoušků během pokřiků proti němu ozývající se z kotle na protest pískala. Podstatné pro kolektivní aspekt diváctví, je to, že v takových případech je narušena rituální performance a v ní deklarovaná jednota. Skupina se tak nereprodukuje v souladu s idejemi, které o sobě má. Často se v takových situacích objevuje stesk nad rozdělením skupiny, v němž se odráží touha po jednotě. Ta je také pak prezentována jako přirozený stav a aktuální rozkol je tedy koncipován jako výjimečný, někdy jako zvenčí způsobený.

„Další věc co mě hodně mrzí je rozdělení fanoušků, kdy jedna tribuna nadává na Straku a Platila a část druhé na ní píská. Jojo, pěkně se to Platilovi podařilo, rozeštvat nás.“¹²⁵

Na druhou stranu, vzhledem k neokmenové povaze skupiny a nemožnosti dosáhnout plošně homogenní integrace k takovým sporům docházet nutně musí. Proto i přes snahu přesvědčit ostatní je zachováván určitý respekt k jejich pohledu a částečně omezit kontroverzní prvky, aby nedocházelo k rozkolům v rámci skupiny – jde o určitá nápravná a preventivní opatření. Např. po utkání Slavia – Liberec (30. 5. 2009), kde vlála v kotli vlajka GNLS vyjadřující krajně pravicové názory, objevila se řada nesouhlasných reakcí a také deklarace ultras, že k takovým projevům již docházet nebude a bude zachována pokud možno apolitická povaha kotle. Podobně sdružení Sešívání drží spolu po násilných protestech z 5. května 2011 přišlo s usmiřujícím prohlášením. Cílem je přes odlišné názory poukazovat na to společné (lásku), obnovit jednotu a překlenout rozštěpení.

¹²⁵ diskuse u článku *Slavia – České Budějovice* [online]. 23. 10. 2011 [cit. 24. 10. 2011] <<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6347-slavia-ceske-budejovice-2-0>>

„nestydíte se ani trochu? to si říkáte slavisti? prece nasi domenou vzdy bylo slusne vyjadrovani a respekt k druhemu nazoru (...) Zkusme prijimat a prezentovat nazory druhých s repektem, slusne a vytvorit zde diskuzi na úrovni. Všichni tady jsme slávisté a jde nám o dobro Slavie, tak prosím slušně se o té naší celoživotní holce bavme. Díky.“¹²⁶

3.2.6 **Étos bojovnosti a vítězství; sociální drama**

Zmíněné protesty odrážejí rétoriku boje a vítězství, která je v rituálu také přítomna, a to již v samotných chorálech: „Pojďme do boje“; „Bojuje však každý z nás, hájíme barvy Slavie“; „Ta vyhraje, nejlepší je, ta naše pražská Slavie“; „Slavie nejlepší je, dnešní zápas vyhraje“; „Pojďme, vyhrajeme, my jsme Slavie“; „Hoši, pojďte do toho, ať jsme vždy a všude vítězní“. Na utkání Slavia – Hradec Králové (3. 4. 2011) bylo oceněno mužstvo hokejové Slavie za bojovné výkony předvedené v play-off nejvyšší hokejové soutěže potleskem a choreografií s hesly „Hokeji vládne bojovnost. Bojovnost = Slavia“. Jednalo se o rituální vyjádření ideálu bojovnosti, která je chápána jako nezbytný prvek utkání. Je otázkou cti a je důležitější než samotný výsledek. Prohra je hodnocena pozitivněji, byl-li výkon bojovný a ne laxní. Nosit dres Slavie znamená imperativ bojovnosti – za vítězství, za klub, za tradice. Zde se situace vztahuje samozřejmě především na sportovní výsledek zápasu, ale bojovný étos, neskládání zbraní, nevzdávání se atd. se přenáší i do sféry mimosportovní. Zejména pokud jsou vnímány hodnoty a tradice jako ohrožené, dochází k jisté mobilizaci. Jde-li u někoho význam Slavie až tak daleko, že je chápána jako smysl života, pak je boj za její zachování bojem nejen za ni, ale i za sebe sama, svůj smysl života, svou identitu a sebeúctu. Palčivost potřeby nečinně nepřihlížet jejímu domnělému zániku se pak stupňuje. Forma boje a protestu je různá, ale v zásadě má sociálně-dramatickou povahu a s vědomím metodologického zjednodušení v něm lze nalézt Turnerem popisované čtyřfázové cykly. Např. zmíněný bojkot: nejprve došlo k průlomům, kdy po oznámení možného příchodu Bohemians na stadion v Edenu bylo absencí na zápasech pohroženo. Je třeba vzít v potaz závažnost takového kroku u skupiny, jejímž ideálem je návštěva co nejvíce utkání a co nejintenzivnější podpora. Byl porušen principiální imperativ věrnosti v zájmu vyjádření krajní nespokojenosti. V další, krizové fázi, došlo k propojení tohoto problému s dalšími body, jako třeba zdražování vstupenek, obava o přítomnost nekalých

¹²⁶ diskuse u článku *Prohlášení ultras do nové sezony* [online]. 28. 5. 2010 [cit. 28. 5. 2010] <www.slaviaultras.cz/t/54272-Prohlaseni-Ultras-do-nove-sezony.html>

machinací spjatých s městskou částí, podezřelými investičními společnostmi atd. Porušení norem lze vysledovat už v tom, že choreografie při utkání nejsou věnovány podpoře klubu, ale vyjádření nespokojenosti a obvinění konkrétních osob z „ničení tradic“. Krizová fáze vyvrcholila 8. 5. 2010. Na vyjádření nespokojenosti a v zájmu upozornění na uvedené obavy došlo ke koordinovanému zablokování důležitých křižovatek fanoušky Slavie i Bohemians a poté k protestnímu pochodu směrem k radnici a stadionu Bohemians. Koordinovanou akcí obou fanouškovských táborů, která měla vyvrcholit právě u radnice, znemožnil zásah policie, protože slávisté dorazili až téměř ke stadionu Bohemians, kde zůstaly oba tábory odděleny kordonem policie, který byl posléze v médiích odůvodněn tak, že zabránil střetům mezi fanoušky; ti však chtěli protestovat společně. Za společného skandování hesel pro zachování obou stadionů takto vydrželi několik desítek minut, než se slávisté obrátili zpět k radnici, kterou část lidí napadla vrženými kameny. Nespokojenost započatá narušením práva sportovního oddílu na vlastní stadion chápaného jako neporušitelné přerostla ve vyjádření odporu a protestu proti jednání politického zastoupení. V rámci krizové fáze, viditelně nesoucí známky liminality, se problém propojil s dalšími oblastmi nespokojenosti. Došlo skutečně k vyhlášení bojkotu domácích utkání. Nápravná opatření začala, když se slávisté s vedením klubu domluvili na podmínkách, za nichž se do ochozů vrátí. Mezi nimi byl např. požadavek na viditelné logo, vlajku, síň slávy atd. Po příslibu uskutečnění těchto požadavků byl bojkot přerušen. Došlo k návratu na tribuny a částečné reintegraci. Je ale třeba zdůraznit slovo částečné, protože s Bohemians v Edenu se nesmířil ani jeden z fanouškovských táborů a protesty proti němu pokračují; zejména při vzájemných utkáních obou klubů, ale také ve formě politického hnutí Desítka pro domácí, které úspěšně kandidovalo v komunálních volbách a jehož zástupci jsou součástí zastupitelstva městské části. Rozhodně nedošlo tedy k plné reintegraci do původního stavu, ale částečně spíše k uznání schizmatu. Hnutí Desítka pro domácí se navíc začalo zabývat i dalšími věcmi, nejen sportovní otázkou (např. životním prostředím), takže naopak došlo spíše k rozšíření zájmu. Každopádně ale je na tomto příkladě patrný sociálně dramatický průběh.

V předchozí kapitole bylo řečeno, že fanouškovství je jistým žánrem odvozeným od sociálního dramatu, které je podle Turnera základní kulturní zkušeností. Dá se chápat vlastně jako opakované nebo nikdy nekončící symbolické sociální drama, resp. žánr nesoucí jeho znaky. V průběhu liminální fáze dochází k opakovanému porušování norem společnosti a jejich obnově; existuje zde svébytné idioverzum, fanouškovská

antistruktura. Zde je však vidět, že sociální drama se objevuje i v jejím rámci; vzniká něco, co by bylo možné nazvat jako sociální drama nebo liminalita druhého řádu – liminalita v rámci liminality, sociální drama v rámci sociálního dramatu. Je to proto, že samotná antistrukturní komunita má svůj kulturní kód, pravidla, normy a není jen chaotickou subverzí norem společenských. Na uvedeném příkladě dochází paradoxně dokonce k tomu, že sociální drama mající původně své ukotvení v rámci antistruktury, tedy řekněme sociální drama druhého řádu, překlene předěl vytvořený sociálním dramatem řádu prvního. Dochází k jejich fúzi, jednotlivé sociálně dramatické významy (prvního i druhé řádu) se propojují a prolínají. Tak např. pokřik proti policii ze dne 5. 5. 2011 ve znění „Chráníte zloděje“ v sobě spojuje jak odpor proti strukturnímu dohledu, tak proti nekalým machinacím uvnitř klubu (který je ideálně v antistruktuře). Obě negativa a oba vzdory se prolínají. Podobně útok na radnici propojil odpor proti struktuře i proti negativům z antistruktury. V rámci této fúze tak dochází k dalšímu rozostření hranic mezi strukturou a antistrukturou, resp. jeho potvrzení.

Tentýž jev se může ale zároveň vztahovat k oběma sociálním dramatem odlišně a sloužit na jedné straně jako potvrzení norem (pro fanouškovskou skupinu), na druhé jako vyjádření nespokojenosti a konfliktu. Útok na radnici na jedné straně potvrzuje některé antistrukturní hodnoty; na druhé straně otevřeně vyjadřuje konflikt. Vztažen k jinému rámci, může mít jeden a tentýž symbol odlišný význam i funkci. Ale také naopak. Pokud by někdo např. vyslyšel výzvu k identifikaci neznámých fanoušků po událostech z 5. 5. 2011 uveřejněných Policií ČR, vzhledem ke komunitě by šlo o sociálně-dramatický akt, vzhledem ke společnosti naopak o rekonciliační.

3.2.7 My a oni

S debatou o sociálním dramatu druhého řádu, o sounáležitosti i rozdílných názorech na dění v obci fanoušků úzce souvisí to, jak je vlastně antistruktura, komunita a vlastní skupina vymezena. Je jasné, že pro vymezení vlastní skupiny je velice důležitá skupina vnější; jinými slovy zde jde o to, jak je vyměřeno „my“ a „oni“, myšlenka jinakosti a odlišnosti. „Komunity jsou stejně tak definovány oblastí inkluze, jako jsou definovány oblastí exkluze a konstrukcí představovaného jiného.“¹²⁷ V rámci kategorie oni jsou v případě slávistických fanoušků určité konvencionální obsahy, spojené

¹²⁷ SANDVOSS, Cornel. *A Game of Two Halves: Football, television and globalisation*. London: Routledge. 2003. s. 93.

zejména s největším rivalem, Spartou Praha. Zásadní kvalitativní odlišnost je připomínána prakticky neustále a je kladena do současného i minulého. Proto Sparta je např. spojována s komunismem, Slavia s antikomunismem.¹²⁸ Oba kluby, jejich fanoušci a činitelé jsou považováni za v podstatě neslučitelné a z podstaty odlišné. Sparta je v kategorii oni umístěna v rámci dlouhodobé konvence, jejíž původ se datuje k přelomu 19. a 20. století. Je proto součástí historie a tradice, jejíž autorita již byla zmíněna. Projevuje se v mnoha pokřících, jež vulgárně haní Spartu mnoha způsoby: „Sparta zajebaná je“; „Zkurvená Sparta“; „Smrt Spartě“; „Jak jste rudý, tak jste blbý“; „Sparta, Sparta – buzerantů parta“; „Jen co Sparta lehla popelem, jen co tam všichni chcipli, až do rána jsme slavili, až do rána jsme pili. Sparťane, bodnu tě, až půjdeš na kutě, ty rudej žebráku, poserem tě“; „Kdo neskáče, fandí Spartě“. Tyto pokřiky zaznívají více ve vzájemných utkáních, ale objeví se i v utkáních s jinými soupeři. Zejména ten poslední je jasně orientovaný na symbolickou exkluzi všech, kdo se nepodílejí na uvedeném rituálním projevu, ze skupiny. A opakem skupiny je zde samozřejmě příslušnost ke Spartě. Jde o neustálé rituálně performativní připomínání kategorie oni a jejího odlišného statusu. Sparťanská minulost je vnímána problematicky a jako zásadní překážka pro to, aby jedinec mohl mít dobré úmysly se Slavií. Působení takových lidí v důležitých funkcích klubu je některými fanoušky vnímáno jako ponižující a neslučitelné s důležitou hodnotou – hrdostí. Neslučitelnost obou „vyznání“ je vnímána řadou fanoušků jako nezbytný element a základ fanouškovství.¹²⁹

„To vám opravdu ani trochu nevadí majitel zloděj, ředitel bolševik, fízl a sparťan a teď jako třetí trenér rudej kovanej srdcař a šašek, který vždy rád viděl spartu před Slavií? kde je hranice toho, kde má přestat slávista ohýbat hřbet?“¹³⁰

„S osobou Ondřeje Zlámala odchází z klubu poslední výrazný slávista, zato na nejdůležitějších postech jsou lidé spjatí se Spartou: Platil, Straka, Vrabec. (...) Stejně jako v případě většiny fanoušků je pro nás ale čím dál těžší se s takto vedeným klubem ztotožňovat.“¹³¹

¹²⁸ ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK. s 43.

¹²⁹ tamtéž: s. 47

¹³⁰ diskuse u článku *Hroby v Edenu* [online]. 11. 10. 2011 [cit. 11. 10. 2011]

<www.slavistickenoviny.cz/clanek/6329-hroby-v-edenu>

¹³¹ *Prohlášení redakce SN* [online]. 3. 10. 2011 [cit. 5. 10. 2011] <www.slavistickenoviny.cz/clanek/6314-prohlaseni-redakce-sn>

Kategorie oni má tento stabilní parametr, který je na pólu konvence pomyslného kontinua. Pro tuto dlouhodobou zakotvenost může docházet k vylévání antipatie vůči vnější skupině ze sportovní oblasti. Na druhé straně je třeba hned říci, že to není pravidlem a že odlišná klubová příslušnost v žádném případě nepředstavuje nějakou nepřekonatelnou překážku v běžných mezilidských vazbách. Může však do nich přecházet např. v rovině diskusí, humoru, špičkování atd. I to představuje jistý průnik antistrukturních hodnot do strukturní oblasti. Kategorie oni je však také samozřejmě vázaná na aktuálního soupeře; negativní a vesměs dosti vulgární pokřiky na soupeře se objevují v zápasech s Plzní, Ostravou, Olomoucí, Teplicemi, Libercem, Žižkovem i dalšími. Podstatné ale je, že hranice mezi my a oni není stabilní, pevná a nepřekonatelná, ale naopak je neustále vyjednávaná a pohyblivá. Záleží na aktuálním situačním kontextu, který ji může posouvat, a to i ve vztahu k soupeřům. Např. při již zmiňované choreografii z utkání Slavia – Baník Ostrava (12. 11. 2010) zaměřené proti mediálnímu diskurzu a disciplinačním tlakům vyvíjeným na antistrukturu se oba, jinak „nepřátelské“, kotle spojily ve společném skandování hesel „A.C.A.B.“ a „Český fotbal pro fanoušky“. Tradiční rivalita byla situačním kontextem odsunuta do pozadí, jelikož společný „vyšší zájem“ nad ní převážil. Spojení v tomto kontextu, proti disciplinačním tlakům a metodám, je příznačné; objevuje se často v momentech, kdy do soupeřova kotle jdou síly symbolizující tyto tlaky, jako je pořadatelská služba nebo policie, popř. v momentě, kdy soupeřův kotel např. použije pyrotechniku. Během utkání Bohemians – Baník (26. 4. 2010), jednom z posledních hraném na stadionu v Ďolíčku, sláviské z jednoho z přilehlých činžovních domů spustili transparent s heslem „Vraťte fotbal fanouškům“; v ten moment se prolomily rivalské bariéry dokonce mezi třemi tábory fanoušků, které se ve společném performativním rituálu symbolicky spojily v krátkém protestu proti vlivům, které jejich společnou antistrukturu mění. Tato společná fanouškovská antistruktura byla symbolicky nadřazena klubismu a klubovým zájmům. Její existence a přetrvání hodnot je totiž předpokladem pro zachování klubismu. V podstatě jde o esencionalizaci myšlenky, že fanoušci jsou posledním „ostrovem svobody“ v komercializované kopané, která byla ukázána v předchozí kapitole. V rámci antistruktury jsou samozřejmě rozdíly mezi kluby a jejich tradicemi, které je třeba ctít, ale na vyšší úrovni je zde společný ideál ochrany této svobody proti strukturním tlakům. Pocit, že fotbal je fanouškům odnímán, je spojuje nad klubovou rivalitou. Ještě zřejmějším spojením dvou rivalských klubů ve jménu těchto ideálů jsou již částečně popisované společné protesty fanoušků Bohemians a Slavia proti stěhování prvních na

stadion druhých jmenovaných. Rivalita mezi oběma tábory je vysoká a situace poněkud napjatá; vyjádření na adresu zelenobílých, zejména v souvislosti s jejich příchodem do Edenu, byla často velice emocionálně napjatá a negativní (objevovala se např. pojmenování jako krysy od Botiče apod.). Vzájemná antipatie a rivalita však byly dočasně odloženy a obě skupiny se spojily ve společném protestu, např. 16. 7. 2010 při příležitosti prvního vzájemného utkání za působení obou klubů na jednom stadionu nebo 8. 5. 2010. Oba tábory se spojily ve společných pokřicích „dva kluby – dva stadiony“ nebo „český fotbal pro fanoušky“. Společný performativní rituál na ochranu antistruktury překlenul, i když nesmazal, vzájemnou odlišnost.

„Zhruba po půlhodince se CUB vydávají na plánovaný pochod zpět do Ďolíčku. Ptáte se proč? jednoduše proto, že vršovické derby BOHEMIANS - SLAVIA by se mělo hrát v Ďolíčku! Sešivky jim dávají "náskok", přeci spolu nepůjdeme za ručičky. Nesmí se to bratříčkování zase přehánět. Máme společný cíl, můžeme společně protestovat, rivalita tu ale pořád je.“¹³²

Ještě zřejmějším příkladem společného postupu je již několikrát zmíněné hnutí Desítka pro domácí, které ve svém logu používá barev obou klubů a hlásí se ve svém programovém prohlášení k nim. Symbolizuje snahu o ovlivnění struktury její vlastní metodikou, ale ve jménu hodnot antistruktury. A představuje také symbol překlenutí klubové rivality ve jménu společných cílů – mimo antistrukturu i v jejím rámci.

Posouvání a vyjednávání hranice mezi my a oni probíhá i v samotném rámci slávistické fanouškovské komunity, v souvislosti s tím, co jsem před několika stránkami nazval sociální drama druhého řádu. Příkladem toho mohou být protesty proti vedení klubu a procesům v něm z jara 2011. Klub nesoucí název Slavia je za normálních okolností pochopitelně chápán jako součást my. Ale v době, kdy převážil dojem, že jeho vedení nectí slávistické principy, fanoušci se vůči němu vymezili a v podstatě jej zařadili do kategorie oni. Symbolickým vyjádřením tohoto postoje se stalo utkání mezi Slavií a Slováckem (18. 4. 2011), kde se fanoušci všech tribun sešli na jedné, té protilehlé vůči hlavní, kde se nachází VIP sektor, kam zástupci vedení chodí. Společným skandováním hesla „My jsme Slavie, vy nejste nic“ dali jasně najevo, kde sídlí „duch“ klubu – ve fanoušcích, nikoliv v jeho zástupcích. Choreografie pokračovala udělením symbolické červené karty „všem tajemným“, tedy jakýmsi „šedým

¹³² Bohemians – Slavia (protestní akce) [online]. 17. 7. 2010 [cit. 18. 7. 2010] <<http://www.slaviaultras.cz/t/54304-Bohemians-Slavia-Praha-protestni-akce.html>>

eminencím“ stojícím za úpadkem klubu. Došlo tedy k jejich symbolickému vyloučení, vyjádření distance a odstupu od klubového vedení.

obr. 12: udělení symbolické červené karty¹³³

Toto přesvědčení bylo ostatně dáváno najevo již delší dobu. Dokonce se objevily nápady na založení „vlastní, fanouškovské, opravdové“ Slavie, která by se odstříhla od vedení klubu, který „již se Slavii nemá nic společného“.

„O tom, že Slavia jsou hlavně věrní fanoušci nemůže být ani pochyb.“¹³⁴

Fanoušci se totiž chápou jako skuteční dědici a nositelé hodnot klubu a cítí se povolání je bránit, pokud mají dojem, že jsou v ohrožení. S tímto přesvědčením také jednoznačně vystoupili proti vedení klubu 5. 5. 2011, kdy před utkáním zabrali hrací plochu a s transparentem „Vedení, čekáme“ požadovali od zástupců vedení klubu vysvětlení aktuální situace a představení vize do budoucna. Slavia se v té době nacházela v hluboké krizi, byla bez ligové licence, hráči ani zaměstnanci nedostávali výplaty, několikrát slibovaný vstup majoritního vlastníka nepřicházel. Ve značně napjaté situaci pronesl generální ředitel poněkud frázovitý projev, což vyvolalo bouřlivou reakci a opětovné skandování hesel „My chceme Slavii“ a „My jsme Slavia, vy nejste nic“. Slavia se ocitla v jakési schizofrenní pozici – na jedné straně je to stále objekt zájmu fanoušků, symbol jejich hodnot, na němž jim záleží; na druhé straně se s její aktuální podobou nemohou ztotožnit, jelikož tyto hodnoty neztělesňuje. Je zde rozpor mezi ideálem a realitou a snaha je uvést v opětovný soulad.

¹³³ [online]. 19. 4. 2011 [cit. 22. 11. 2011] <http://www.slaviaultras.cz/fs/thumb/w200_2011041913031973302.jpg>

¹³⁴ diskuse na slaviaultras.cz [online]. 27. 5. 2010 [cit. 27. 5. 2010] <slaviaultras.cz – již nedostupné>

„Obracíme se na vás jako zástupci fanoušků, kteří jsou tím pravým bohatstvím Slavie, nositeli tradic a pozitivních hodnot, její duší: Odejděte! Stačí, co jste napáchali doposud. Nechceme, abyste dál škodili našemu klubu a špinili jeho jméno. Práva na svébytnou komunitu fanoušků nikdo nevládní a nejdou převádět žádným trikem. Nezapomínejte, že klub bez fanoušků neznámá nic - a my na vaší straně nestojíme, nás si nikdo nemůže koupit ani naše bohatství vytunelovat. Slavia je pojem, Slavia je tradice, Slavia je symbol. MY jsme Slavia! Vy nejste nic! Jsme tady a není nás málo...“¹³⁵

V zásadě jde opět o sociálně dramatický průběh; nejprve sílí určité přesvědčení, poté dojde k průlomům a jednoznačnému symbolickému vystoupení, které na sebe bere porušení norem. Zde se jednalo o porušení norem jednoty fanoušků a klubu či hesla vždycky jsme s vámi. V průběhu krize se k aktuálním problémům přidaly další výtky, jako spartánská a kontroverzní minulost generálního ředitele, působení kontroverzního podnikatele v klubu, nevýhodné hráčské transakce atd. Také došlo k liminálnímu projevu této nespokojenosti. Nápravná opatření však zafungovala opět pouze částečně. Značná část fanoušků zůstala vůči generálnímu řediteli i vedení obecně klubu v opozici i dlouhé měsíce po incidentu. Došlo alespoň k dočasnému uznání schizmatu jako normy; klub zůstal částečně v kategorii oni a návrat do kategorie my se jeví být dlouhodobou a postupnou záležitostí. Situace v této souvislosti se příliš neuklidnila ani po příchodu nového vlastníka, někdejšího politika podezíraného z ovlivňování státních zakázek. Návrat klubu a jeho vedení do kategorie my se zdá vést přes dlouhodobě zlepšenou komunikaci, transparentnost, serióznost a jednáním vedení ve shodě s hodnotami a ideály. Transparentnost a komunikace mimo jiné vypovídají o tom, že fanoušci se cítí být zodpovědní za střežení ideálů, k nimž se hlásí a komunikace je k tomu prostředkem, jelikož chtějí mít nad děním v klubu dohled. Chtějí o něm vědět, být ujišťováni o jejich adekvátnosti názvu klubu Slavia.

Dobrým příkladem vyjednávání hranice mezi my a oni je příklad hráčského kádru. Na zmíněném utkání se Slováckem byli hráči přizváni ke společné rituální performanci, kdy se před tribunou chytili kolem ramen a dali tak najevo sounáležitost s fanoušky skandujícími „Sešívání drží spolu“. Byli přijati do kategorie my, která je v opozici ke kategorii oni (vedení klubu). Že patří dlouhodobě do této kategorie, je rituálně potvrzováno po každém utkání formou tzv. děkovačky, kdy hráči ve společném

¹³⁵ Otevřený dopis slávistů současnému vedení Slavie [online]. 9. 4. 2011 [cit. 10. 4. 2011]
<<http://www.slavistickenoviny.cz/clanek/6027-otevreny-dopis-slavistu-soucasnemu-vedeni-slavie>>

posedu s fanoušky skandují: „Červenobílá – bojová síla. Slavie! Praha! Vždycky jsme s váma! Po výhře! Po prohře! A proto – ať žije Slavie!“. Poté si společně stoupnou a tleskají. Pohybově i akusticky je zde neustále obnovována sounáležitost, členství ve stejné skupině. Na podzim 2010 byla však hráčům tato děkovačka odepřena po několika výkonech, které nebyly podle fanoušků dostatečně bojovné, nebo jinak řečeno hodné dresu Slavie. I hráči si zde vyslechli pokřiky „my chceme Slavii“ nebo „my jsme Slavie, vy nejste nic“. Chtít Slavii znamená chtít ji bez kompromisů, se všemi ideály, které má ztělesňovat. Existuje-li tedy dojem, že hráči tyto hodnoty vzývané fanoušky nenesou, mohou být dočasně přeřazeni do kategorie oni. Je to právě tato situace, kdy jsou nazýváni „žoldáky“, tedy někým, kdo nebojuje za barvy klubu kvůli vlastní cti a sebeúctě, ale někým, kdo sleduje jen vlastní výdělek. Je to také určité sociální drama. Neuskutečnění symbolicky vysoce saturované děkovačky však proběhlo i ze strany hráčů, a to např. po utkání Žižkov – Slavia, kde fanoušci protestovali proti angažování nového trenéra. Vzájemné vztahy byly také narušeny 5. 5. 2011, kdy fanoušci znemožnili svým protestem dohrání zápasu mezi Slavii a Olomoucí. Ve vztahu k hráčům však přicházejí obvykle poměrně promptní pokusy o nápravná jednání a vzájemné vysvětlení situace. Po zmíněném utkání na Žižkově tak proběhla vzájemná schůzka, kde bylo dohodnuto dočasné upuštění od děkovačky, jelikož fanoušci chápou nutnost loajality hráčů k zaměstnavateli, ale sami kvůli své hrdosti nemohou od protestů upustit. Jinými slovy – s podobou klubu, jaký je, se nemohou ztotožnit, ale hráčům jejich postoj nezalívají. Proto vedlo toto nápravné opatření k uznání jakéhosi dočasného schizmatu a ambivalentnímu postavení hráčů mezi sférami my a oni.

Na téma o vymezení vlastní skupiny a sociálním dramatu druhého řádu se váže ještě jeden aspekt. Ač se to z dosavadního nemusí zdát, je zřejmé, že zájem fanouškovské skupiny je orientován především na sport jako takový. Je to pochopitelně středobod celého fanouškovství a vítězství oblíbeného týmu je jednou z nejvyšších hodnot. Že tomuto aspektu nebyla v této práci věnována přílišná pozornost, je způsobeno jednak jeho samozřejmostí, jednak cílenou orientací na jiné roviny diváctví a jednak také opravdu nestandardní situací v době, kdy výzkum probíhal. Sportovní stránka věci však byla pochopitelně v pozornosti fanoušků neustále. V „klidných“ dobách je ústředním námětem diskusí – o taktice, hráčích, sestavě, stylu hry atd. Již dříve však v této práci zaznělo, že pohledem fanoušků je Slavia více než jen fotbalový klub. A na toto „více“ se zaměřila nejen tato práce, ale vlastně i samotní fanoušci v krizové době. Opět platí, že mezi nimi není jednota o tom, kdy vlastně již

o sportovní stránku nejde. Taková situace se projevila při protestech 5. 5. 2011, kdy část fanoušků pokračovala v blokování zápasu, neochotná ustoupit ze svých požadavků a ideálů, a část jich z tribun skandovala „My chceme fotbal“. V prohlášení ultras ze dne před utkáním se píše:

„Zítřka nás čeká pohárové utkání se Sigmou Olomouc, kdy však fotbal je až úplně na posledním místě. (...) Mírumilovně jsme čekali dost dlouho, nyní už není na co, jde o náš klub, jde o Slavii, o její budoucnost, nenechme si ujít poslední šance tuto situaci řešit. Ať žije Slavia, naše Slavia!“¹³⁶

Fotbal je zde postaven až za všechny výše analyzované ideály. I přes nepochybně centrální roli, kterou sport a výsledky ve vztahu k fanouškům má, je zde obětován na oltář ochrany ideálů, které o sobě skupina má a které cítí potřebu připomenout a ochraňovat.

3.3 Shrnutí

Zatímco v první kapitole byla ústředním tématem subverze norem v rámci antistruktury, tedy jev, který jsem později nazval sociální drama prvního řádu, v této byla pozornost zaměřena na fenomén opačný, tedy rituál cílící na potvrzení norem; norem komunity, která v rámci antistruktury existuje. Subverze strukturálních norem totiž není jediným rozměrem diváctví, což jsem se zde snažil ukázat. V rámci antistruktury takových komunit pochopitelně existuje více, zde šlo o konkrétní komunitu slávistických fanoušků. I fanouškovská ritualita má určitý rekonciliační rozměr, i když ne ve vztahu k většinové společnosti. Proto není adekvátní ji umisťovat zcela do kategorie liminoidního. Platí-li však, že subverzí norem se fanouškovství nevyčerpává, platí i naopak, že potvrzováním komunitního kulturního kódu také ne. Je třeba stále mít na paměti ideálně typickou povahu této analýzy a to, že význam přiřkládaný fanouškovství jednotlivými členy skupiny může být značně odlišný a jejich ztotožnění se zmíněným performativním rituálem tedy může být odlišného stupně. Toto ztotožnění je důležité, neboť rituál je performativní povahy, a to ve dvojím smyslu – jednak že něco v jeho rámci vyslovit znamená to vlastně učinit, uskutečnit, a jednak v tom, že je jakýmsi představením určeným jak ven, ale také (a to možná ještě podstatněji) dovnitř

¹³⁶ POZOR! Akce na zítřejší zápas! [online]. 4. 5. 2011 [cit. 4. 5. 2011] <slaviaultras.cz - již nedostupné>

skupiny. Ta, jakožto představovaná, je na podobných rituálech založená a v podstatě se díky nim neustále vytváří. A proto se dá souhlasit s Tambiahem, že v rituálu jde o posílení společenství, vazeb, pročež je třeba soustředit se na to společné – a tedy to individuální v rámci rituálu pokud možno odkládat. Individuální významy nejsou (v ideálním případě) v rituálu cíleně komunikovány, jelikož namísto sjednocení rozdělují. Vzhledem k této tendenci zde ale může vznikat určité vnitřní napětí mezi takovým požadavkem na konformitu v rámci komunity a imperativem antistrukturní svobody, které je však navenek nereflektované. V zásadě je zde přítomen určitý povinnostní étos, který může limitovat jedincovy možnosti individuálního vztahování se k realitě i jeho kreativitu ve vztahu k subverzi norem. I zde je totiž možno aplikovat Goffmanův koncept interakčního rituálu, kdy se jedinec cítí skrze své chování povinován potvrzovat komunitní normy v souladu s požadavky na jeho roli – zde fanouškovskou.

Rituály jsou částečně spontánní, částečně řízené rituálním specialistou (vyvolávač v kotli) a následně evaluované (přímo v rituálu i později na internetu). Veškeré symboly, zde kvůli metodologickému zjednodušení pojednané odděleně, jsou součástí jednoho symbolického univerza, vzájemně na sebe navazují, prolínají se a ovlivňují. Setrvačnost konvencí je patrná např. v tom, že pokřiky z mistrovské sezony zůstávají v repertoáru fanoušků i po znatelném výkonnostním propadu týmu. Nebo při manifestaci jednoty na utkání Slavia - Slovácko řada lidí skandovala ve stejném rytmu stále stará slova (Sešívání, sešívání, hej, hej) namísto nových, akcentujících kontextuální obsah (Sešívání drží spolu hej, hej). Je to příklad jistého habituálního automatismu, který je také umožněn setrvačností konvence a který stojí u vzniku *communitas* a *flow*. Když je konvence narušena někým zvenčí, jako třeba pořadatelem narušený rituál děkovačky na utkání Slavia – Ústí nad Labem (1. 5. 2011), vyvolává to vlnu nevole. Kulturní kód však není statický, je prakticky v neustálém pohybu. Obsahuje sice určité vzorce, ale má neopominutelný procesuální rozměr. Jsou zde určité konvenční významy, na které se ale nabalují obsahy nové, kontextuálně zakotvené, a mění celé symbolické univerzum. Proto lze i zde říci, že důležitost, zjevnost i významy jednotlivých symbolů jsou proměnlivé. Performance jsou pro sebe vzorem, ale také se od sebe liší; v závislosti na aktuální situaci vystupují určité prvky/významy do popředí, nebo naopak ustupují do pozadí. I v rámci této komunity dochází navíc k sociálním dramátům, jimž jsem přiřadil přízvisko druhého řádu. V jejich rámci dochází ke sporům o symboly, ke snaze jim navrátit jejich obsah nebo jim naopak vtisknout obsah nový. Není to však jediná situace, kdy dochází ke kontextuálním

posunům významů. Studované období bylo v mnoha ohledech velice nestandardní, co se komunity týče, a tak většina symbolů zde popisovaných dostala kromě konvenčního i nový obsah. Příkladem může být význam domova – ten měl jiné konotace v době „vyhnanství“ na Strahově, jiný ihned po dostavění Edenu, jiný po příchodu Bohemians. Podobně význam tradičních barev se mění poté, co jsou na protest některými fanoušky odloženy. Apel na jednotu fanoušků má odlišný význam v momentě společného postupu proti vedení klubu považovanému za neadekvátní. Je však třeba, aby nový obsah byl se starým kompatibilní. To se týká prakticky všech dalších obsahů, a tedy symbolického univerza jako celku.

Všechny tyto rituální symboly však nejsou komunikovány pouze v konkrétním čase a prostoru utkání. Jak již bylo řečeno, principem „rozptýleného diváctví“ se dostávají do každodennosti, a to především pomocí internetu. Internet ovlivňuje podobu „skutečných“ performancí tím, že je využíván k distribuci pokynů pro rituály (např. pokyny pro odložení barevné symboliky) a evaluaci, která také implikuje intertextuální vztahy mezi jednotlivými performancemi. Tím, že se vyzdvihne, co bylo v rituálu dobré a co špatné, je zdůrazněn ideál. Navíc, internet je místem, kde se odehrávají také samotné performance – audiovizuální, textové i individuální. Ty mají nemenší vliv na interpretaci symbolů v rámci komunity než ty skutečné; přispívají k posunům významů, jejich aktualizaci i potvrzování. Virtuální komunita „nemusí nutně být o nic více představovaná než jakákoliv jiná.“¹³⁷ Chápání významů ve skutečnosti je neoddelitelné od jejich virtuální komunikace. Např. vyjádření sdružení Sešívání drží spolu byla komunikována prakticky výhradně internetovou cestou; neustálé diskuse fungují jako neustálé potvrzování existence komunity a platnosti jejích idejí a symbolů, postojů, hodnot či přání. Jsou zde vyjasňovány, zjemňovány a reinterpretovány, ale také vyjednávány mezi odlišně smýšlejícími vrstvami publika. Proto internet představuje důležité místo pro potvrzování významů i jejich neustálý pohyb a je tak v podstatě dokonalým prostředím pro představovanou komunitu a ilustrací fúze jejího individuálního a kolektivního aspektu, jakož i neustálého pohybu významů a jejich konvenčního rozměru.

¹³⁷ CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005. s. 144.

4 Závěr

Tato práce měla za cíl prozkoumat fenomén soudobého sportovního diváctví z hlediska rituality, na konkrétním příkladě fanoušků klubu Slavia Praha. Ústředním konceptem, jehož validitu pro tento případ bylo mimo jiné cílem ověřit, byl koncept liminality Victora Turnera. Domnívám se, že výzkum ukázal, že tuto teorii vztáhnout k soudobému diváctví lze, ale je třeba ji přizpůsobit zkoumanému problému, nikoliv naopak problém této teorii. Ukázalo se totiž, že ačkoliv fanouškovství nese určité znaky odpovídající Turnerově klasifikaci, není jimi postižena jeho povaha zcela.

Potvrdilo se, že v souladu s Turnerovým konceptem představuje fanouškovství určitou antistrukturální, svobodnou oblast, kde lidé ztrácejí své standardní společenské role. Je zde umožněno chování, které za běžných okolností není společensky tolerované. Jedinec vstupem do fanouškovské role vystupuje (alespoň částečně) z rolí, které hraje v sociální struktuře, může dát průchod spontaneitě a bezprostřednosti. Statusy a povinnosti na tyto role se vážící pozbývají svůj smysl a tedy svou platnost; je možné se uvolnit od běžných starostí. Společnost tak nad jedincem částečně ztrácí moc, což mu umožňuje kreativně subvertovat nebo jinak komentovat společenské normy. Je zde určitá tendence oddělovat občanskou, společenskou roli od té fanouškovské, která je koncipovaná jako svobodná. Proto je zde zpochybňována autorita, je zde karnevalový étos dovoleného, co jindy možné není. Samotná nedisciplinovanost je zde vlastně subverzí sebekontroly nutné ve společensko-strukturálních situacích; určité vymanění se z všudypřítomného dohledu a nutnosti prezentovat skrze své jednání, konformní vůči normám, svou společenskou způsobilost. Proto je také vše, co je v rozporu s tímto konceptem, přijímáno rozporuplně, ne-li negativně. To se týká především prvků, jejichž prostřednictvím si do antistruktury nachází cestu struktura. Tyto aspekty představují jisté omezení svobody, která je pro výše rozvedený koncept fanouškovství klíčová. Jde o disciplinační praktiky, které jsou v principu se svobodou neslučitelné a jejichž přítomnost ovlivňuje samotný prožitek svobody, neboť vědomí sledovanosti ústí v pocit nutnosti sebekontroly, a tedy omezení vlastní svobody.

Dalším důležitým aspektem Turnerovy analýzy je, že v moderní společnosti je tato antistrukturální sféra především individuální povahy. Ukázalo se, že s tím se dá do určité míry souhlasit, neboť ne pro všechny má fanouškovství stejný význam; naopak, ten je individuálního charakteru. Už proto, že role, které jedinec odkládá, se nutně liší.

Ba co víc, liší se i to, zda je vůbec odkládá či je ochoten/schopen odložit. To tedy nutně znamená (a také to bylo potvrzeno), že ne pro každého musí mít vstup do antistruktury výše nastíněný význam subverze společenských norem. Doslovné lpění na této charakteristice by mělo za následek vnitřní rozpor celého konceptu a kontradikci. Kromě toho je třeba zohlednit procesuální rozměr kultury, tedy její neustálou dynamiku, z níž se nevymyká ani vztah mezi strukturou a antistrukturou. Ten je neustále vyjednáván a reinterpretován na základě konkrétních událostí, protože se význam a důležitost, tudíž i zjevnost, výše popsaných aspektů mění. V této souvislosti se také ukázalo, že samo fanouškovství vykazuje určité znaky ambivalence. Tak např. komercializace a komodifikace je vnímána na jedné straně jako negativní proces, který má za následek erozi fanouškovských hodnot, ale na druhé straně je vnímána jako nezbytná součást soudobého sportu a také může být v určitých ohledech samotnými fanoušky využívána, protože v příkrém rozporu s jejich hodnotami stát nemusí. Podobně tomu je i s médií. Na jedné straně jsou vnímána negativně pro svůj „morálně panický“ diskurz, na druhé straně jsou performativně využívána. Z této ambivalence plyne, že hranice mezi strukturou a antistrukturou je rozostřená a vlastně neustále vyjednávaná, obě sféry se prolínají. A není to navíc jen v důsledku snahy struktury o kontrolu antistrukturního dění, ale i v důsledku samotného jednání fanoušků, kteří se – jsouce si vědomi zmíněného ambivalentního postavení – snaží strukturu ze své pozice ovlivnit tak, aby zůstaly antistrukturní hodnoty v platnosti.

Tyto hodnoty jsou vyjadřovány mimo jiné v druhém rozměru fanouškovské rituality – zde dochází k jejich potvrzování. Jsou vztaženy pochopitelně ke konkrétnímu klubu a ke konkrétnímu obsahu, který ovšem musí být s abstraktními hodnotami v souladu. Proto je např. historie vykládána selektivně, s ohledem na identitu. V rámci antistruktury totiž existuje již etablovaná představovaná komunita, která svou existenci a identitu musí neustále potvrzovat. V ritualitě jsou multimedialně komunikovány určité symboly, tak, aby byla zajištěna redundance a tedy zvýšena pravděpodobnost jejich adekvátního přijetí. Rituál je performativní povahy: jde o určitou performanci určenou jak vnějším divákům, tak také samotným účinkujícím, tedy komunitě, jejíž potvrzení je jeho účelem. Performance jsou interaktivní jak s kontextem, tak s performancemi jiných skupin, jednotlivé symboly určitých hodnot jsou aplikovány s ohledem na situaci, což právě ústí ve vzájemnou interaktivitu konvenčního a situačního významu symbolů. Konvenční význam je vztažen k aktuální situaci, čímž je na jedné straně potvrzen, ale na druhé posunut, protože užít v novém kontextu. Tento situační význam se pak přidá

ke konvenčnímu. Na základě toho vzniká cosi jako „performativní intertextualita“, tedy skutečnost, že jednotlivé performance jsou vůči sobě navzájem předlohou a jsou čteny se zřetelem k sobě sama. Kulturní kód, jakési symbolické univerzum, je tak neustále znovu-vytvářen, protože nelze hovořit o nějakém statickém kulturním útvaru. Nové jsou nejen obsahy, nýbrž jsou vytvářeny i nové formy nebo naopak opouštěny staré (nové choreografie, chorály, opuštění choreografií, rituálního oděvu). Vzhledem k této proměnlivosti se performance mezi sebou liší; některé významy či prvky mohou být zdůrazněny na úkor jiných. Dochází také k jejich evaluaci ve vztahu k hodnotovému univerzu, a to jak přímo během nich, tak později, zejména na internetu, který sám o sobě performativně využíván v rámci principu rozptýleného diváctví.

Obě roviny rituality se zdají jaksi oddělené, ale opak je pravdou – jsou ve vzájemném vztahu, na různých úrovních se ovlivňují, kříží, doplňují a prolínají, ale také si protichůdně odporují. Proto výše zmíněné proměny v ritualitě mohou být způsobeny právě proměnou vztahu struktury a antistruktury.¹³⁸ Bylo vidět, že v případě pocitu ohrožení nabývají např. barvy či historie na důležitosti, protože představují jádro identity, kterou je třeba bránit. Mohou být postaveny do popředí a částečně reinterpretovány, aby vynikla jejich důležitost i funkce. S tím souvisí také étos bojovnosti, jehož význam rovněž nabyl nových rozměrů – bojovnosti o samou existenci identity (Slavie a u někoho i sebe sama), nebo sounáležitosti, jejíž role se také podstatně zintenzivnila v době ohrožení, jelikož skupina se potřebovala ujistit o svém pevném poutu a schopnosti „táhnout za jeden provaz“ ve jménu ideálů bez ohledu na individuální rozdíly. V závislosti na vztahu struktury a antistruktury se proměňuje i dichotomie my a oni či význam domova – zkrátka v zásadě všechny prvky rituality, a to i v závislosti na sobě (viz např. souvztažnost barev a historie). A to právě jak do obsahu, tak do formy. Ale platí to i naopak: fanouškovská ritualita zavazuje k určitým hodnotám, protože vstup do fanouškovské role (antistruktury) je ovlivněn tím, jaké hodnoty jsou aktuálně považovány za důležité, jaká nálada v komunitě panuje. V závislosti na tom se mění i intenzita a podoba odporu ke komercializaci, autoritě či struktuře jako celku – může se zvýšit citlivost nebo naopak lhostejnost, potřeba strukturu ovlivňovat a zapojit se do ní. Pocit ohrožení dokonce inicioval vstup do strukturálních politických sfér, tedy propojení fanouškovské a občanské role, které jsou jinak v opozitu; může se také dočasně vytrácet humorný étos. Obě roviny se zásadním způsobem prolínají, jelikož v rituálu jsou antistrukturální ideje rovněž komunikovány

¹³⁸ Ale nejen jí – roli zde hraje např. i snaha komunitu někam posunout, zlepšit atd.

a váží se na další hodnoty (např. tradice, barvy a klubismus jako hodnota pro sebe, bez komerčního rozměru); a naopak – např. za odporem proti komercializaci je třeba vidět právě třeba hodnoty barev či historie. Ostatně samotný klub stojí, jak bylo vidět, částečně v obou sférách, pročež k takovému prolínání docházet musí. Úplné oddělení obou rovin by tedy nebylo přesné, neboť jsou mimo jiné v uvedených ohledech v neustálé interakci.

Ale nejen v nich. Je zde již zmíněné napětí mezi individuálním a kolektivním aspektem diváctví. Na jednu stranu každý fanoušek interpretuje diváctví po svém, na druhé straně je zde kolektivní rovina rituální performance představované komunity, kde je individuální aspekt potlačen, či prožitek *communitas*. V případě vzniku *flow*, který je spíše individuální povahy, kde dochází k odstranění distance mezi stimulem a reakcí, může dojít k prolnutí obou rovin, k vzájemnému doplnění. Podobně tomu je v případě emocí, které jsou nedílnou součástí fanouškovské rituality. Individuální emoce přesahují do intersubjektivní roviny a přispívají ke kolektivnímu prožitku *communitas*, který naopak ještě posiluje individuální prožitek – dochází k vzájemnému posilování obou aspektů. Kolektivistický étos je také možno chápat jako určitý komentář k individualizované povaze soudobé společnosti – jde o subverzi norem, kde každý vystupuje jako individualita oddělená od ostatních, evidovaná v kontrolním a disciplinačním aparátu, a její dočasné nahrazení normou jinou, kde je jedinec jen součástí kolektivu. Dává pocit sebezrazení a toho, že jedinec „někam patří“. Kolektivita může také představovat částečné naplnění požadavku na oddělení občanské a společenské role a vymanění se ze společenského dohledu tím, že namísto vystupování v roli kontrolované individuality bude dočasně především členem kolektivu. To umožní také větší prožitek svobody, neboť zde dochází k částečnému odkladu zábran a odpovědnosti za své jednání jakožto jinak neustále kontrolovaného individua, neboť vztažným rámcem jednání (a odpovědnosti) se stává kolektiv, v němž disciplinační aparát nemá takový účinek. Jinými slovy, kolektivita umožňuje dovolit si to, co by jinak nebylo možno, dát průchod spontaneitě (i díky prožitku *communitas* a *flow*) a bezprostřednosti a naplňuje tedy podstatu vstupu do antistruktury. Kromě toho je komunita jako taková závislá na individuálních performancích. Vstup každého jedince do antistruktury je v podstatě performativní záležitostí, jejímž prostřednictvím se jednotliví členové nezávisle ujišťují o kontinuitě skupiny – lhostejno, jde-li o skutečné nebo virtuální prostředí. Bez participace jednotlivců, která je zcela na jejich dobrovolném rozhodnutí, a jejich performancí by samozřejmě skupina přestala

existovat. Také kolektivní performance je nutně závislá na této dobrovolné participaci jednotlivců. Ve vysokých případech ztotožnění s fanouškovskou komunitou navíc jedinec v rámci kolektivního potvrzení identity potvrzuje i identitu svou vlastní, pročež kolektivní rozměr v podstatě potřebuje pro sebechápání. V takových případech se kolektivní i individuální faktor fanouškovství prolínají a vzájemně posilují.

Nicméně oba principy mohou stát i v opozici. Důsledkem může být nesoulad schémat a významů, které jedinec fanouškovství přikládá a které jsou performovány; jelikož se však cítí součástí komunity, ač představované, obzvláště když tato jedná jako by za celek, může cítit spoluzodpovědnost za její jednání, stydět se za ni a problematičtěji se s ní ztotožňovat. Individuální charakter moderních liminoidních žánrů je tak v napětí s kolektivistickým étosem komunity a může za určitých okolností působit jistou erozi tohoto étosu. Fanouškovská ritualita o sobě má navíc jistá pravidla a v určitém ohledu může mít i ona nádech povinnostního nebo závazného étosu – např. vyžadování fandění na tribuně Sever, závazek obrany klubových hodnot, apely na návštěvu utkání, vyžadování alespoň minimálního stupně konformity apod. Členství ve fanouškovské skupině nechává prostor pro individuální výklady, ale jedincovu svobodu v podstatě také omezuje, neboť limituje možnosti těchto výkladů. I fanouškovství může být chápáno jako určitá role, která s sebou nese určité povinnosti. A v interakcích s ostatními dochází k potvrzování této role, ke stejnému dokazování způsobilosti, jako v každodennosti. A pokud jedinec nedostává požadavků na tuto roli, mohou se objevit určité sankce. Tento étos povinnosti je zde však přítomen bez toho, aby podrýval ideu svobody naznačenou výše. Ideál svobody a závaznosti hodnot zde na různých úrovních rituálu existují vedle sebe. V jiném kontextu tedy mohou obě roviny stát v opozici. Klíčem k pochopení těchto rozdílů je dle mého soudu právě odlišný kontext chápání na různých úrovních a v různých kontextech rituality a tedy jakási mnohvrstevnatost zkoumaného fenoménu. To, co je na jedné úrovni a v jedné situaci chápáno jako překážka, může naopak jindy fungovat jako pozitivní hodnota.

Tato víceznačnost je pro zkoumaný fenomén typická a vyřknout nějaký absolutní soud by zde znamenalo jeho podstatnou simplifikaci a pominutí některých aspektů. Snažil jsem se zde naznačit odlišné významy, jakých mohou prvky individuálního a kolektivního rozměru fanouškovství nabývat, a ukázat, že jsou v komplexním vztahu a diváctví jako takové je obtížné zařadit pouze do jedné nebo druhé kategorie, jak by vyžadovala dichotomie liminální/liminoidní. Spíše jde o kontinuum mezi dvěma póly, v rámci něhož se pohybuje a záleží na konkrétních

situacích, výkladech, kontextech a individuálním chápání, kde se na tomto kontinuu bude nacházet a který význam bude činit nad ostatními.

Důležitý rozdíl mezi liminálním a liminoidním je podle Turnera také ve vztahu ke struktuře. Zatímco liminální je v pevnější vazbě na strukturu, je jí do značné míry určeno a může na ní mít také přímý vliv; liminoidní je naopak v této vazbě značně uvolněnější. Fanouškovství se opět nachází někde mezi oběma póly. U mnoha lidí jde vskutku o dobrovolnou, ne-povinnou činnost situovanou převážně do volného času; na druhé straně díky fenoménu „rozptýleného diváctví“, jakož i komplexnějšímu zapojení některých jedinců do organizace fanouškovského rituálu, může znatelně prorůstat do času formálně pracovního nebo nabývat povinnostní étos. Kromě toho může fanouškovství mít značný vliv na konstrukci vlastní identity a mít tak vliv na sebechápání a každodennost jednotlivce; v krajním případě může být považováno za smysl života. Navíc, jak bylo vidět, je zde také snaha strukturu z pozic antistruktury ovlivňovat, a to ve směru jejích idejí. Na druhé straně je pravda, že to je snaha spíše lokální a výjimečná a celospolečenský dopad je nízký – už proto, že antistruktura je sama vnitřně nejednotná a soudobá společnost značně komplexní. Na celospolečenské úrovni má fanouškovství spíše úlohu negativního potvrzování strukturních hodnot skrze mediální „morálně panický“ diskurz. Klub jako takový má podvojně postavení, stojí částečně ve strukturní i antistrukturní sféře, jejichž hranice je situačně vyjednávána a posouvána. I v tomto ohledu je tedy na místě zjmenění Turnerovy dichotomie a její přizpůsobení kontextu a povaze prostředí.

Pojítka mezi oběma sférami může představovat koncept sociálního dramatu. Vstup do antistruktury jsem nazval sociálním dramatem prvního řádu; jde o opakované sociální drama, lépe řečeno o jistý žánr z něj odvozený. Je pravda, že ritualita nemá ve vztahu ke struktuře rekonciliační význam, což odpovídá Turnerovu pojetí liminoidního. Zároveň zde však onen rekonciliační význam je, a to ve vztahu k fanouškovské komunitě. Rekonciliační rozměr rituality zůstává omezen spíše na rámec antistruktury; mimo ni míří spíše ten konfliktní, sociálně-dramatický. Tentýž akt může mít konfliktní/sociálně dramatický (ve vztahu ke společnosti jako celku) i rekonciliační (ve vztahu ke komunitě fanoušků) význam, ale i naopak. Antistruktura může být chápána jako ostrov určitých hodnot, které ve struktuře nejsou. Tak např. odpor proti komercializaci kopané může zároveň znamenat vyjádření toho, že společnost je překomercializovaná; důraz na kolektivitu může zase být chápán jako určitý komentář k individualizované povaze každodenního života. Na symbolické rovině zde dochází

k porušování strukturních pravidel, osvobození se od nich, poté k opětovné nápravné akci a znovuzачlenění do běžného života. Ve vztahu k fanouškovské komunitě jde však zároveň o akt rekonciliační a potvrzovací. Může však nastat i situace inverzní, zejména díky individuálnímu aspektu diváctví. Tak jedinec může podporovat např. postup policie a nesouhlasit se vzdorem diváků; pak tentýž akt může být chápán opačně – konformně vůči společnosti a konfliktně vůči fanouškovské komunitě. Sociální drama může ale vzniknout i v rámci antistruktury samotné – jde o sociální drama druhého řádu, kdy jsou porušovány normy samotné antistruktury, a to opět jako výraz nespokojenosti s poměry neodpovídajícími antistrukturnímu idioverzu. Dochází k porušení statu quo, rozšiřování problému ve fázi krize, objevují se nápravná opatření a posléze se buď vrací původní stav, nebo dochází k uznání schizmatu. Domnívám se, že sociální drama tohoto typu má tendenci se objevovat zejména v momentech, kdy vzniká dojem, že do antistrukturních hodnot se dostává větší množství strukturních. Proto dochází vlastně k reevaluaci a případnému posunu hranice mezi oběma sférami. Sociální dramata obou typů se pak mohou prolínat a překrývat, protože se snaží strukturu ovlivnit a působit na ni tak, aby k těmto průlomům nedocházelo. I zde tedy může docházet k průnikům jak obou vrstev rituality, tak struktury a antistruktury, a to vlastně z obou stran. To jsou další důvody pro komplexnější posuzování pozice fanouškovství ve vztahu k Turnerovým kategoriím.

Celkem je tedy možné shrnout, že diskutovaný teoretický koncept má svou validitu, ale zároveň je třeba jej přizpůsobit konkrétnímu problému a kontextu. Ve studovaném prostředí je lépe hovořit o kontinuu mezi dvěma póly, po němž se právě v závislosti na aktuálním kontextu a výkladu fanouškovství může posouvat jedním nebo druhým směrem, a to díky proměnlivému vztahu jednotlivých vrstev. Tyto posuny budou přitom ovlivněny nejen kontextem fanouškovství, ale také úhlem pohledu a tedy tím, jaký prvek komplexního fenoménu fanouškovství bude v závislosti na tomto prizmatu postaven do popředí a zdůrazněn. Je tedy na úplný závěr třeba opětovně připomenout ideálně typickou povahu tohoto výzkumu.

5 Literatura

BIRRELL, Susan: *Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman*. In *Social Forces*, 60 (2), Special Issue. The University of North Carolina Press. 1981. s. 354-376

CONNERTON, Paul. *How Societies Remember*. New York: Cambridge University Press. 1989.

CHESKA, Alyce Taylor. *Sports Spectacular: A Ritual Model of Power*. In *International Review for the Sociology of Sport* 14. Sage Publishing. 1979. s. 51 – 72.

CHUN S. – GENTRY J. - MCGINNIS L. *Ritual Aspects of Sports Consumption: How Do Sport Fans Become Ritualized?.* In *Asia Pacific Advances in Consumer Research* 6. Duluth: Association for Consumer Research. 2005. s. 331 – 336.

CRAWFORD, Garry. *Consuming Sport: Fans, Sport and Culture*. London: Routledge. 2005.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin. 2000.

GILLIS, John R. *Commemorations: The Politics of National Identity*. New Jersey: Princeton University Press. 1994, s. 3 – 24.

HAMMERSLEY, M. – ATKINSON, P. *Ethnography*. London: Routledge. 2004.

HARRIS, Marvin. *History and Significance of the Emic/Etic Distinction*. In *Annual Review of Anthropology*, 5. 1976. s. 329-350.

HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: SLON. 2001.

HOBSBAWM, E. - RANGER T. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. 2000.

KENNEDY, E. – HILLS, L. *Sport, Media and Society*. Oxford: Berg. 2009.

KOPYTOFF, Igor. *The Cultural Biography of Things*. In *The social life of things, Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 1986. s. 64 – 91.

KUTCHER, Louis. *The American Sport Event as Carnival: An Emergent Norm Approach to Crowd Behavior*. In *Journal of Popular Culture*, 16(4), 1983. s 34 – 41.

PALMER, G. – JANKOWIAK, W. *Performance and Imagination: Toward an Anthropology of the Spectacular and the Mundane*. In *Cultural Anthropology* 11(2). Blackwell Publishing. 1996. s. 225 – 258.

REDHEAD, Steve. *Hooligan Writing and the Study of Football Fan Culture: Problems and Possibilities*. In *Nebula* 6(3). 2009. s. 16 – 41.

ROWE, David. *Sport, Culture and the Media*. Berkshire: Open University Press. 2004.

RUDDOCK, A. - HUTCHINS, B. - ROWE D. *Contradictions in media sport culture: The reinscription of football supporter traditions through online media*. In *European Journal of Cultural Studies* 13(3). Sage Publications. 2010. s. 323 – 339.

SANDVOSS, Cornel. *A Game of Two Halves: Football, television and globalisation*. London: Routledge. 2003.

St. JOHN, Graham. *Victor Turner and contemporary cultural performance*. New York: Berghahn Books. 2008. s. 1 – 37.

ŠVÁB, Vojtěch. *Sociodemografický a názorový profil postmoderního českého fanouška (Na příkladu SK Slavia Praha)*. Praha, 2009. Bakalářská práce na FHS UK.

TAMBIAH, Stanley Jeyaraja. *A Performative Approach to Ritual*. In *Proceedings of the British Academy*, Volume LXV. London: Oxford University Press. 1981. s. 112 – 169.

TURNER, Victor. *Dramas, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society*. New York: Cornell University Press. 1974. s. 23 – 59.

TURNER, Victor. *From Ritual to Theatre*, New York: PAJ Publications. 1982.

TURNER, Victor. *The Anthropology of Performance*, New York: PAJ Publications. 1987.

WILSON, S. – PETERSON, L. *The Anthropology of Online Communities*. In *Annual Review of Anthropology* 31. 2002. s. 449 – 467.

WEBER, Max: *Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání*. In *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKOYMENH. 1998. s. 7 – 63.

Elektronické zdroje (konkrétně viz poznámky pod čarou):

www.paliol.com

www.slavia.cz

www.slavistickenoviny.cz

www.slaviaultras.cz